

اسلامي نظام

شيخ تقى الدين النبهاني

Ketabton.com

اسلامي نظام

د حزب التحرير له خپرونو څخه

لومړی عربي چاپ
۱۳۷۲هـ.ق - ۱۹۵۳م

شپږم عربي چاپ
۱۴۲۲هـ.ق - ۲۰۰۱م

پنځم پښتو چاپ
۱۴۴۱هـ.ق - ۲۰۲۰م



www.ummatproduction.com

کابل - افغانستان

سورة الاحقاف

له مطالعې وړاندې

ستاسو په لاس کې دغه کتاب، د هغه له اصلي نسخې څخه چې په عربي ژبه کې کښل شوي- ژباړل شوي دي. هغه څه چې د لیکوال موخه ده، د هغه له اصلي ژبې پرته بشپړ نه شو بیانولی، نو د ژباړل شوي کتاب ستونزو او نیمگړتیاوو ته پام مه کوئ او د لا غوره دقت لپاره یې اصلي نسخې ته مراجعه کولای شئ.

آیتونه د عثمانی مصحف له معیار سره سم لیکل شوي او ژباړه یې په مایل لیک د اړوند سورت له ادرس سره او احادیث په عربي ډبل لیک له اړوند ادرس سره لیکل شوي دي. همداراز په ځینو حالتونو کې له ځانگړو نښو څخه گټه اخیستل شوې ده، لکه:

لړلیک

۱	د ایمان راوړلو طریقه
۱۴	قضا او قدر
۲۳	په اسلام کې فکري قیادت
۶۰	د اسلامي دعوت څرنگوالی
۶۷	اسلامي فرهنگ او تمدن
۷۲	اسلامي نظام
۷۹	شرعي حکم
۸۲	د شرعي حکمونو ډولونه
۸۳	سنت
۸۴	د رسول الله صلی الله علیه وسلم د افعالو پیروي
۸۶	د شرعي احکامو تبني
۸۸	دستور او قانون
۹۴	د خلافت دولت دستور
۱۵۸	اخلاق په اسلام کې

د ایمان راوړلو طریقه

انسان چې له ژوند، کایناتو، انسان او د دې نړۍ له پیدا کېدو مخکې او وروسته په اړه فکر کوي، د هغه پر اساس نهضت مومي. نو د انسان په دې فکر کې د بنسټیز، اساسي او هر اړخیز بدلون په راوستو سره د نهضت لپاره باید بل نوی فکر ورکړل شي. ځکه یوازې فکر کولای شي چې انسان ته له خیزونو څخه نوي مفاهیم ورکړي او دغه مفاهیم هلته تمرکز ومومي او انسان له همدغه مفاهیمو سره سم په خپل ژوند کې خپله ناسته پاسته (سلوک) برابروي. همدا ده چې یو انسان له خپل دوست سره، چې له هغه څخه د دوستۍ مفاهیم لري، داسې راشه درشه کوي چې له یوه دښمن او بدې لرونکي سړي سره یې نه شي کولای، ځکه له هغه څخه د کینې مفاهیم لري یا هم له یو نا آشنا سره د هغه د سلوک خلاف عمل کوي، ځکه له هغه څخه هېڅ مفهوم نه لري. نو له همدې امله انساني سلوک د انسان په مفاهیمو پورې تړاو لري او دا زموږ په اراده کې شته، چې د انسان سلوک له ټیټ حالت څخه لوړ او مترقي حالت ته واړوو او دا هله کېدای شي چې لومړی د هغه مفاهیمو ته بدلون ورکړو. الله سبحانه و تعالی په دې هکله فرمایي:

﴿...إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ...﴾ (الرعد: ۱۱)

ژباړه: الله د یو قوم حال تر هغه نه بدلوي، ترڅو چې هغوی په خپلو فکرونو او ځانونو کې بدلون رانه ولي.

د مفاهیمو د بدلولو لپاره یوازې یوه لار شته، چې دنيوي ژوند په اړه فکر رامنځته شي، ترڅو انسان ته له هغه څخه سم او صحیح مفاهیم ورکړل شي. فکر تر هغه له دنيوي ژوند څخه د پایلو د تر لاسه کولو لپاره نه متمرکز کېږي، ترڅو له انسان، ژوند او کایناتو، تر هغه مخکې او وروسته او له مخکې او وروسته سره یې د تړاو په اړه فکر ونه شي او په دې هکله یو هر اړخیز او شامل فکر ورپیدا نه کړي، چې د دغو کایناتو، انسان او ژوند تر شا

څه دي. ځکه دا هغه فکري قاعده ده، چې پر هغه له ژوند څخه لاس ته راغلي ټول افکار درېري او له دغو څيزونو څخه د هر اړخيز فکر ورکول د انسان د لويې غوټې پرانيستل دي. د دې غوټې په پرانيستو سره پاتې نورې غوټې هم پرانيستل کېږي، ځکه نورې غوټې تر دې جزيي او وړې دي. مگر يوازې دغه حل د سمې بيدارۍ او نهضت لامل نه شي کېدای، ترڅو چې سم نه وي، يعنې د انسان له فطرت سره سم وي، عقل ته قناعت او زړه ته ډاډ ورکړي.

خو بيا هم دغه صحيح حل له کایناتو، انسان او ژوند څخه له مستنير فکر پرته ترسره کېدونکی نه برېښي. ځکه خو د نهضت پر لاره تلونکی بايد دغه غوټه تر هر څه وړاندې د مستنير فکر په واسطه پرانيزي، چې دغه حل عقیده ده او دا هغه فکري قاعده ده چې ټول هغه فرعي افکار ورباندې درېري چې په ژوند کې سلوک او د هغې نظامونه ورڅخه اخیستل کېږي.

اسلام د دې سترې غوټې د پرانيستو تکل کړی او دغه غوټه يې له فطرت سره په همغږۍ، د عقل په قناعت او د زړه په ډاډ پرانيستې او ستونزه يې هواره کړې ده. د دغه حل له عقلي منلو او پر هغه له اقرار کولو او ژبې خوځولو پرته هېڅوک مسلمانېدلی نه شي. له همدې امله اسلام پر يوه اساس ولاړ دی، چې هغه عقیده ده او هغه دا چې د دې کایناتو، انسان، ژوند او ټولو مخلوقاتو تر شا يو پيدا کوونکی، خالق او د لوی څښتن سپېڅلی ذات شته، چې دا هر څه يې ټول پيدا کړي. خالق هر څه له نشت څخه رامنځته کړي او دی واجب الوجود دی، غير مخلوق دی. مگر دا چې خالق دی، نو هېڅکله مخلوق کېدای نه شي او حکم کېږي چې واجب الوجود وي، ځکه هر څه د ده پر وجود ولاړ دي او دی پر هېڅ څېز تکيه نه لري.

د څيزونو لپاره د خالق شتون حتمي دی، ځکه کوم څه چې عقل يې درک کولای شي، هغه انسان، ژوند او کاینات دي. دا څيزونه ټول محدود، عاجز، ناقص او په خپل وجود او شتون کې بل چاته اړ دي. نو انسان محدود دی، ځکه په هر څه کې تر ټاکلې

اسلامي نظام

اندازې پورې وده کوي، له هغه څخه تېری نه کوي. ژوند ځکه محدود دی، چې یوه فردي پدیده ده او په حس سره د دغه لیدنه هم د فرد په واسطه سرته رسېږي، چې دا خپله محدوده ده. کاینات ځکه محدود دي چې دا د کتلو مجموعه ده او هره کتله بیا خپله محدوده ده او د محدودو څیزونو مجموعه حتما محدوده ده. نو انسان، ژوند او کاینات ټول په قطعي توگه محدود دي.

کله چې مور محدودو څیزونو ته گورو، مومو چې محدود او ټاکل شوی شی ازلي نه وي، بلکې د بل په لاس پیداشوی وي او مخلوق بیا خالق ته اړتیا لري، چې دا بیا هماغه الهي او واجب الوجود ذات دی چې د انسان، کایناتو او ژوند خالق دی. دغه خالق به یا د بل چا مخلوق وي یا به د خپل ځان خالق وي او یا به واجب الوجود او ازلي وي. دا چې د بل چا مخلوق به وي ځکه سمه نه ده، چې دی به بیا محدود وای او محدود بیا د خلقت وړتیا نه لري، که د ځان خالق وي او خپله دی مخلوق هم وي، په عین وخت کې دا هم شونې نه ده. نو دا حتمي ده چې دغه ذات واجب الوجود، ازلي او خالق وي او هغه الله سبحانه و تعالی دی.

هر څوک چې عقل ولري، هغه څیزونه چې حس کېدای شي، د هغو شتون درک کړي، په دې پوهېږي چې دا هر څه چې دی یې ویني، ټول مخلوق او پیدا شوي دي او یوه خالق او پیدا کوونکي ذات ته اړتیا لري. لیدونکی په دې پوهېږي چې دغه توکي ناقص، عاجز او نورو ته اړ دي، نو دا په پوره ډول مخلوق دي. له دې امله دا کافي ده چې په کایناتو، ژوند او انسان کې هر څه ته نظر واچوي او په هغو سره د خالق، مدبر ذات شتون ثابت کړي. نو د کایناتو هر ستوري ته کتل او د ژوند په هر مظهر کې غور کول او په انسان کې د هرې ناحیې موندل، ټول د الله سبحانه و تعالی پر وجود دلالت کوي. ځکه خو قرانکریم هم انسان دغې خوا ته را کاري، ترڅو خپل ځان، بنکته، پورته او ټول چاپیریال او اړوندو شیانو (انسان، ژوند او کایناتو) ته وگوري او له دې څخه الله سبحانه و تعالی ته ځان ورسوي. کله چې انسان څیزونو ته گوري او دا درک کوي چې څنگه یو بل ته اړ دي، نو پوهېږي چې دا یو مدبر خالق لري او هغه په قطعي ډول پیژني. په دې هکله د قرآن کریم

سلگونه آيتونه راغلي دي. الله سبحانه وتعالى فرمايي:

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ﴾

(آل عمران: ۱۹۰)

ژباړه: رښتيا چې د ځمکې او آسمانونو په پيدايښت او د شپې او ورځې په بدلون کې د عاقلانو او هونښيارانو لپاره ډېرې نښې او دليلونه شته.

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ

لِّلْعَالَمِينَ﴾ (روم: ۲۲)

ژباړه: د هغه (دسته والي او وجود) له نښو څخه د ځمکې او اسمانونو پيدايښت او هم ستاسې د ژبو او رنگونو بدلون او اختلاف او رنگارنگتوب دی، د عاقلانو لپاره.

﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ

نُصِبَتْ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ﴾ (الغاشيه: ۱۷-۲۰)

ژباړه: آيا اوښ ته نه گورې څنگه پيدا شوی، آسمان څنگه پورته درول شوی او غرونه څنگه نصب شوي دي او ځمکه څنگه اواره شوې ده.

﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ * خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ * يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ﴾

(الطارق: ۵-۷)

ژباړه: انسان بايد وگوري چې له څه شي څخه پيدا شوی، له توپ و هونکو او بو څخه چې د ملا او سيني له منځه راوتلي دي.

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ

بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ

كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾

(البقره: ۱۶۴)

اسلامي نظام

ژباړه: رښتيا چې د ځمکې او آسمانونو په پيدايښت او د شپې او ورځې بدلول او په بحرونو او درياونو کې گرځېدونکې کښتۍ، چې خلکو ته گټه رسوي او له آسمان څخه را ښکته شوو او د ځمکې ژوندي کوونکې او شنې کوونکې اوبه او د گرځېدونکو او خوځېدونکو خواړه کېدل او د ځمکې او آسمان تر منځ گرځېدونکې وربځې ټول د يو عاقل او هونښيار قوم لپاره نښې او دليلونه دي.

دا او داسې نور آياتونه دي، چې انسان را بولي ترڅو خپل ځان، چاپيريال او اړوندو شيانو ته ښه په غور وگوري او د مدبر، خالق او پيداکوونکي ذات الله سبحانه و تعالی شتون ته ځان ورسوي، ترڅو يې پر الله سبحانه و تعالی ايمان د عقل او وضاحت له مخې راسخ او ټينگ شي.

هو! پر مدبر خالق ايمان درلودل د انسان فطري غوښتنه ده، چې د احساساتو له لارې منځ ته راځي. البته دا لار پايلې ته د رسېدو لپاره په امن نه ده او کله چې احساسات يوزاې پرېښودل شي، نو مرکزي موخې ته نه شي رسېدای، ځکه احساسات پخپله ډېر داسې څه له ځان سره په باورونو کې زياتوي چې حقيقت به نه لري. مگر احساسات د هغه څه په اړه چې ايمان يې ورباندې راوړی، لازمي صفات په تخيل کې راوړي، چې په دې ډول سپری په کفر يا گمراهۍ کې واقع کېږي. هغه که د بتانو عبادت که د خطا او بې اساسه گروهو يا عقيدو شته والی دی. دا د وجدان له خطا پرته بل څه نه دي. ځکه خو اسلام د ايمان طريقه يوازې انساني احساساتو ته پرېښوده، ترڅو انسان الله سبحانه و تعالی ته داسې صفات ونه مومي چې د هغه له الوهيت سره ټکر ولري. يا مادي څيزونو کې د تجسد امکان رامنځته کړي يا ده ته د نژدېوالي لپاره د ځينو مادي اشياوو د عبادت د امکان په اړه تصور وکړي، چې بيا يا د کفر يا شرک او يا هم د ايمان ضد بې بنسټه او هامو او خرافاتو په لور روان نه شي. د همدې لپاره اسلام د ايمان په طريقه کې له احساساتو سره روښانه عقل کارول هم حتمي کړل او مسلمان ته يې امر وکړ ترڅو پر الله سبحانه و تعالی د ايمان لپاره له خپل روښانه عقل څخه کار واخلي او په عقیده کې يې تقليد منع کړ. له همدې امله يې پر الله

سبحانه و تعالى د ايمان لپاره عقل حکم و گرځاوه. الله تعالى سبحانه و تعالى فرمايي:

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَبْصَارِ﴾

(آل عمران: ۱۹۰)

ژباړه: رښتيا چې د حکمې او آسمانونو په پيدا/بينت او د شپې او ورځې په بدلون کې د عاقلانو او هونبسيارانو لپاره ډېرې نښې او دليلونه شته.

ځکه خو پر هر مسلمان باندې ده چې له تفکیر، بحث، ليد او څيړنې څخه وروسته ايمان راوړي او پر الله سبحانه و تعالى د ايمان لپاره مطلقاً عقل حکم وکړي. په کایناتو کې د فکر کولو لپاره بلنه د دې لپاره ده، ترڅو د هغه سنتونه ورڅخه استنباط شي او د هغه د خالق لوري ته د ايمان راوړلو لپاره د لارښوونې لامل شي. د همدې لپاره دغه خبر په قرانکریم کې په سلگونو ځله په وار وار يادېږي، چې د عاقل انسان بايد له خپلو ځواکونو لکه پوره هوبښ، فکر او غور څخه له استفادې وروسته يې ايمان له عقل او څرگندونې څخه سرچينه واخلي او په پلرونو او نیکونو پسې په پټو سترگو له پلټنې او پوهې پرته روان نه شي، ترڅو د هغو د حقيقت او ذاتي ثقه والي په اړه يې چې څېړنه نه وي کړې، ايمان رانه وړي. هو، دا هغه ايمان دی چې اسلام يې غواړي او خلک ورته رابولي، نه د زړو ښځو ايمان. دا ايمان مستنير، مستيقن ايمان بلل کېږي چې په اړه يې ډېره ليدنه کتنه کېږي، بيا ډېر فکر کېږي او بيا د ليدنې او تفکیر څخه وروسته د الله سبحانه و تعالى پر لويې او قدرت يقين کېږي. سره له دې چې پر الله سبحانه و تعالى د ايمان لپاره له عقل څخه گټه اخيستنه واجب ده؛ خو عقل له خپل حس او عقل څخه پورته او لوړ شيان نه شي درک کولای، ځکه انساني عقل د انسان په شان محدود دی، ځواک يې هم محدود دی لکه څنگه يې چې په ټاکلو حدودو کې وده کړې او له هغو حدودو څخه يې تېری نه دی کړی، له همدې امله محدود درک لري. نو ځکه دا حتمي ده چې عقل به د الله سبحانه و تعالى د ذات د درک په هکله تقصير وکړي او د هغه د حقيقت او څرنگوالي د پېژندلو لپاره به عاجز شي. الله سبحانه و تعالى د کایناتو، انسان او ژوندانه تر شا دی او انساني عقل د کایناتو، ژوند او

اسلامي نظام

انسان له ما وړاء څخه حقيقت لاس ته نه شي راوړی، له همدې امله د الله سبحانه و تعالی د ذات له موندلو څخه عاجز دی. خو دا هم باید څوک ونه وايي، چې بیا نو څرنگه انسان د خپل عقل له مخې پر الله سبحانه و تعالی ایمان راوړي؟ انسان د الله سبحانه و تعالی پر شتون او یووالي ایمان راوړي او وجود یې د مخلوق (کایناتو، انسان او ژوند) د شتون او بنکلي نظم څخه رابرسېره کېږي، چې عقل بیا په دې شیانو برلاسی دی او له همدې لارې یې خپل خالق پیژندلی او ځان یې ورته رسولی دی، چې هغه الله سبحانه و تعالی دی. ځکه خو د الله سبحانه و تعالی پر وجود ایمان هم عقلي او د عقل په حدودو کې وي؛ خو د الله سبحانه و تعالی د ذات او څرنگوالي پیژندنه یو نه کیدونکی کار دی، ځکه هغه له کایناتو، ژوند او انسان څخه ماوراء دی او دا له عقل څخه هم ماوراء دی، عقل ته له خپل ما وړاء څخه ځکه د څه شي د حقيقت درک کول ممکن نه دي، چې هغه له خپل ماوراء څخه عاجز دی او دا باید خپله د ایمان د تقویه کولو لپاره یو بل دلیل او بله ستنه شي، نه د شک له عواملو څخه کوم عامل. کله چې زموږ ایمان هم د عقل او ادراک له لارې منځ ته راځي، نو د هغه د موجودیت په اړه به زموږ ادراک هم تام او بشپړ وي او کله چې زموږ شعور د هغه د وجود په اړه عقل ته نژدې وي، نو زموږ شعور د هغه پر وجود يقيني کېږي او دا هر څه موږ ته د اولو هیت د ټولو صفاتو په اړه بشپړ ادراک او يقيني شعور راکوي. له دې لارې موږ قانع کولای شي چې موږ د الله سبحانه و تعالی د ذات حقيقت نه شو درک کولای، سره له دې چې کلک ورباندې ایمان ولرو. له دې امله واجبه ده چې هغه څه ته تسليم شو په کومو یې چې موږ خبر کېږي یو، په کومو کې چې ادراک ته یې عقل نه رسېږي او نه خپله هغه ته رسېدای شي، دا د انسان طبيعي عجز دی چې انساني عقل نسبي محدودو مقیاسونو ته رسېدای شي، نه د مافوق څیزونو درک ته. حال دا چې دا ادراک داسې مقیاسونو ته اړتیا لري چې غیر محدود او غیر نسبي وي او انسان د هغه خاوند نه دی او نه د هغو څښتن کېدای شي.

اما د دې ثبوت چې رسولانو ته ولې اړتيا ده؟ ځکه چې انسان د الله سبحانه و تعالی مخلوق دی او د هغه په فطرت کې يې تدین اېښی دی، چې هغه د غرايزو له جملې څخه يوه غريزه ده. انسان د خپل فطرت او پيدايښت له مخې د خپل رب، خالق، پيداکونکي او پالونکي ذات عزت، تقدیس او عبادت کوي او له هغه سره اړیکې ټينگوي. دا ډول تقدیس عبادت دی او که د انسان او خالق دغه اړیکه له نظام پرته پرېښودل شي، نو بيا انسان حيران، پرېشانه او د بل شي پر عبادت اخته کېږي. نو اړينه ده چې دا اړیکه د سم نظام له لارې سنبال شي، خو دغه د عبادت نظام بيا د انسان په لاس نه جوړېږي، ځکه هغه د خالق حقيقت نه شي درک کولای، چې خپلمنځي اړیکه ورباندې ټينگه کړي. نو اړينه ده چې دا نظام د الله سبحانه و تعالی له خوا څخه وي. نو له دې امله د دې اړتيا ليدله کېږي چې خالق دغه نظام انسان ته ورسوي، له همدې امله له رسولانو پرته د الله دين خلکو ته نه شي رسېدلی.

دا چې انسان په خپل ژوند کې د خپلو غوښتنو پوره کولو او غريزو مړولو ته اړتيا لري، نو که دغه کار له کوم نظم پرته تر سره شي، نو خامخا به غلطې او خرابې پکې راځي، چې د انسان د بدبختۍ لامل به گرځي. مگر دغه نظام چې د انسان غريزې او عضوي اړتياوې تنظيموي، د انسان کار هم نه دی، ځکه هغه لا تر اوسه پورې د غرايزو او عضوي اړتياوو د پوهېدلو لپاره د خپل چاپيريال او طبيعي کمزورۍ ښکار دي او د يو شي په هکله بې طرفه او پاکه وينا نه شي کولای. هر ورو به په هغو کې توپير، تناقض او اختلاف وي، چې دا خپله د انسان د بدبختۍ لامل کېږي او له دې امله دا ثابتېږي چې نظام هم بايد د الله سبحانه و تعالی له لوري وي.

دا چې قرانکريم د لوی څښتن له لوري ريښتيني کتاب دی، ځکه دغه کتاب په عربي ژبه او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په وسيله مور ته رارسېدلی دی. نو دا به يا د هغه جوړ شوی او يا هم د کوم بل عرب جوړ شوی کتاب وي او که نه بيا به د الله سبحانه و تعالی کتاب وي او هېڅ امکان نه لري چې له دغو درې واړو څخه دې يو نه وي، ځکه چې هغه عربي او عربي الاسلوب دی.

لومړۍ خبره خو ځکه سمه نه ده، چې قرآنکریم عربانو ته اعلان کوي، که د قرآنکریم
مقابله کولای شئ نو همدغسې لس او یا هم یو سورت راوړئ:

﴿...قُلْ فَاتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِّثْلِهِ...﴾ (هود: ۱۳)

ژباړه: ورته ووايه [که رښتيا وايئ] تاسو هم د هغه په څېر لس سورتونه راوړئ.

او يا

﴿...قُلْ فَاتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ...﴾ (يونس: ۳۸)

ژباړه: ورته ووايه [که رښتيا وايئ] تاسو هم د هغه په څېر يو سورت راوړئ.

خو هغوی له ډېرو هڅو او لالهانديو څخه وروسته بيا هم پاتې راغلل، نو دا د دوی
کلام نه دی، ځکه له چلینج راوړلو څخه یې عاجز شول. د محمد صلی الله علیه وسلم له
خوا خو ځکه نه دی جوړ شوی، چې هغه هم له یوې خوا یو عربي ژبی انسان و، که ووايي
چې هغه یو عبقری و، خو بیا هم بشر او یو عرب و او د دوی له ټولني څخه یو تن و. نورو
چې جوړ نه کړای شو، نو دی به یې څنگه جوړ کړي؟ بله دا چې د هغه ډېر احادیث په
صحيح، متواتر او يقيني ډول سره مور ته رارسېدلې دي؛ خو کله یې چې له قرآنکریم سره
پرتله کوو، نو هر یو خپل سبک او اسلوب لري او تر منځ یې هېڅ تړاو او په اسلوب کې
تشابه نه پیدا کېږي. حال دا چې محمد صلی الله علیه وسلم به نازل شوی آیت او حدیث
په یوه وخت کې وایه. د دغو دواړو تر منځ توپیر دی، د انسان خبرې که هر څومره متنوع
هم شي بیا هم په اسلوب کې ورته والی پیدا کوي، ځکه له هغه څخه صادرېږي. هېڅکله
هم د یو لیکوال دوي لیکني داسې نه شي راتلای. نو په مطلق ډول ثابتېږي چې دا د محمد
صلی الله علیه وسلم کلام نه دی، ځکه چې د قرآن او محمد صلی الله علیه وسلم د کلامونو
تر منځ صریح توپیر شته دی. دا رنگه عربو دعوی کوله چې دا خو محمد صلی الله علیه
وسلم له (جبر) نومي نصراني څخه زده کوي او بیا یې مور ته وایي: خو الله سبحانه وتعالی
دا موضوع داسې ردوي:

﴿وَلَقَدْ نَعَلُمْ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ

عَرَبِيٌّ مُبِينٌ﴾ (النحل: ١٠٣)

ژباړه: په تحقيق سره مور په دې پوهېږو چې دوی وايي چې ده ته دا آيتونه يو بل بشر ورنښيي، د هغه سرې ژبه چې دوی ورته گوته نيسي عجمي دی، خو دا قرانکریم په فصیحه او پاکه عربي ژبه نازل شوی دی.

له پورتنې بحث څخه دا ثابت شوه، چې قرآن کریم نه د عربو کلام دی، نه د محمد صلی الله عليه وسلم. په قطعي توگه د الله سبحانه و تعالی کلام او د هغه چا لپاره چې راوړی یې دی، معجزه ده.

نو دا هم ثابت ده، چې دغه قران محمد صلی الله عليه وسلم راوړی دی، چې د الله سبحانه و تعالی کلام او شریعت دی. د الله سبحانه و تعالی شریعت او کلام له انبیاوو او رسولانو پرته بل چا ته نه ورکول کېږي. نو په قطعي ډول سره د عقل له مخې دا ثابتېږي، چې محمد صلی الله عليه وسلم د الله سبحانه و تعالی نبي او رسول دی.

دا په الله سبحانه و تعالی، د محمد صلی الله عليه وسلم په رسالت او د قران کریم په اړه چې د الله سبحانه و تعالی کلام دی، د ایمان عقلي دلیل دی.

له دې امله پر الله سبحانه و تعالی ایمان د عقل له لارې راتلای شي او دا اړینه ده چې دا ایمان باید د عقل له لارې وي. نو پر دغه اساس باید پر مغیباتو او هر هغه څه چې الله سبحانه و تعالی مور ته را استولي او ترې خبر کړي یې یو، هغه ومنو او ایمان پرې راوړو. ځکه کله چې مور پر الله سبحانه و تعالی ایمان راوړو، هغه د الوهیت پر صفاتو موصوف دی او بیا نو د هغه پر ټولو هغو خبرو ایمان راوړو، کومې چې عقل یې درک کولای شي او کومې چې نه شي درک کولای؛ ځکه الله سبحانه و تعالی پر هغو خبر کړي یو. له دې ځایه په مرگ، له مرگ څخه وروسته په ژوند، جنت، دوزخ، حساب او عذاب، ملایکو، پېریانو، شیطانانو او نورو هغه څیزونو چې په قرآنکریم کې یا په یقیني او متواترو حدیثونو کې راغلي دي، ایمان راوړو. که څه هم دغه ایمان په ښکاره د اورېدنې او نقل له مخې

اسلامي نظام

ښکاري، خو په حقيقت کې دا هم د عقل پر بنسټ ولاړ دی، ځکه چې د ايمان بنسټ يې په عقل ولاړ دی او ثابت شوی دی. په دې ډول پر انسان واجب دي چې ايمان يې د عقل او نقل يا يقيني سمع پر دوو کلکو بنسټونو ولاړ وي، يعنې کوم چې په قرآن کریم او قطعي حديث چې متواتر دی ثابت شوی وي او پرته له دې دوو لارو (عقل او نص، يعنې کتاب او قطعي سنتو) څخه بل څه په عقیده کې ونه مني، ځکه ايمان پرته له يقين څخه له بل څه څخه نه اخیستل کېږي.

همدارنگه د نړۍ له رامنځته کېدو او پيدايښت څخه وړاندې د الله سبحانه و تعالی پر ذات او د نړۍ له ړنگېدو څخه وروسته د قيامت او آخرت پر ورځ ايمان لرل واجب دي. د الله سبحانه و تعالی اوامر ژوند ته له ژوند څخه مخکې حالت ته تړاو ورکوي او دغه تړاو له خلقت څخه بېل دی او په ژوند کې د انسان د اعمالو محاسبه له ژوند سره تر ژوند د وروسته حالت اړیکه ده او دغه اړیکه له بيا راژوندي کېدو څخه بېله ده. نو دا اړينه ده چې دغه ژوند له مخکې او وروسته سره تړاو ولري او د انسان احوال به له دغه اړیکې سره مقيد وي، نو پر انسان واجبېږي چې د الله سبحانه و تعالی له نظامونو سره سم په ژوند کې مخکې ولاړ شي او په دې عقیده ولري چې د قيامت په ورځ به يې د دنيا د اعمالو په اړه ورسره محاسبه کېږي.

له پورتنیو بحثونو څخه د کایناتو او ژوند د ماوراء په اړه مستنير يا عقلي فکر رامنځته کېږي، همدا راز له ژوند څخه وړاندې او وروسته په اړه چې د مخکې ژوند او وروسته ژوند سره اړیکه مومي. نو له دې امله هغه لويه غوټه پرانستل کېږي او لويې پوښتنې ته د اسلامي عقیدې پر بنسټ ځواب ويل کېږي.

کله چې انسان دغه حل وموند او ده ته يې د دې امکان ورکړ چې د دنيا له ژوند څخه رينښتيني مفاهيم تر لاسه کړي، چې له دغې عقیدې څخه يې سرچينه اخیستې وي، همدا د مبدا (ایډیولوژۍ) بنسټ جوړوي، له کومې څخه چې د نهضت او پرمختگ طريقه اخیستل کېږي. دا هغه بنسټ دی چې د دغه ایډیولوژۍ فرهنگ ورباندې ولاړ دی او هغه

اساس دى چې نظامونه ورڅخه اخیستل کېږي، هغه اساس چې دولت یې ورباندې درېږي او دا هغه اساس دى چې اسلام ورباندې ولاړ دى، يعنې فکړه او طريقه چې هغه اسلامي عقیده ده. الله سبحانه وتعالى فرمايي:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴾ (النساء: ۱۳۶)

ژباړه: اې مؤمنانو پر الله، د هغه په رسول او نازل شوو کتابونو ايمان راوړئ او که څوک پر الله د هغه په ملايکو، کتابونو، رسولانو او د آخرت په ورځ کافر کېږي، نو ډېر سخت به يې لارې شوی وي.

اوس نو ثابته شوه چې بايد هر مسلمان پر ټول اسلامي شريعت ايمان ولري او که نه کافر به گڼل کېږي، ځکه چې شريعت د قرآن کریم او رسول الله صلی الله عليه وسلم له لارې راغلی. له همدې امله د يوه حکم نه منل داسې دي لکه د ټولو نه منل، يا يې په تفصيل سره غوڅ احکام، دا احکام که د عباداتو، معاملاتو، عقوباتو او يا هم له مطعماتو څخه وي. د بېلگې په توگه د لمانځه نه منل داسې دي لکه د بيعې د حلالوالي او سود د حراموالي يا د غلا د حراموالي نه منل. يعنې د ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ...﴾ (البقره: ۴۳) پر آيت کفر داسې دى لکه پر لاندې آيتونو کفر:

﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا...﴾ (البقره: ۲۷۵)

ژباړه: الله متعال بيه حلاله کړې او سود يې حرام کړی دی.

يا

﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾ (المائدہ: ۳۸)

ژباړه: د غله او غلې لاسونه پرې کړئ.

او يا

﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ...﴾ (المائدة: ۳)

ژباړه: مرادره، غوښه، وينه، د خوگ غوښه او هغه خاروي چې د الله متعال له نامه پرته
ذبح شوي وي، پر تاسو حرام دي.

او همدا راز په نورو احكامو. پر شريعت (احكامو) ايمان د عقل په حدودو کې
متوقف نه دی، بلکې پر هر مسلمان لازمه ده چې ټولو هغو احكامو ته تسليم شي چې د الله
سبحانه و تعالی له لوري راغلي دي. لنډه دا چې الله سبحانه و تعالی فرمايي:

﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا

مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ (النساء: ۶۵)

ژباړه: امانه، ستا پر رب مې دې قسم وي چې تر هغه به يې ايمان صحيح نه شي، ترڅو
په هره شخړه کې ستا حکم ونه مني، بيا له زړه نه پرې خوښ نه شي او ستا پر پرېکړه
په خپلو نفسونو کې هېڅ ستونزه ونه مومي او بشپړ تسليم نه شي.

قضا او قدر

الله سبحانه و تعالیٰ په لاندې آیتونو کې فرمایي:

﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُّوَجَّلًا﴾ (آل عمران: ۱۴۵)

ژباړه: هېڅوک د الله له امر او ټاکلې نیتې پرته نه شي مړ کېدای.

﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾ (الاعراف: ۳۴)

ژباړه: د هر چا لپاره یوه نېټه ده، چې کله راشي بیا نه وروسته کېږي او نه هم مخکې

کېږي.

﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ

ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾ (الحديد: ۲۲)

ژباړه: هېڅ کوم مصیبت ځمکې او تاسو ته زموږ له لیکلو پرته نه شي رسېدلای، دا کار

الله ته آسان دی.

﴿قُلْ لَن يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (التوبه: ۵۱)

ژباړه: ورته ووايه، موږ ته به هېڅکله د الله له لیکلو پرته بل څه راونه رسېږي، هغه زموږ

مرسته کوونکی دی او پر الله باید مؤمنان توکل وکړي.

﴿... لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ

إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ﴾ (السبأ: ۳)

ژباړه: له هغه څخه یوه ذره هم نه په آسمانو کې پټېدای شي او نه په ځمکه کې او ټول

واړه او غټ په ښکاره کتاب کې شته دي.

﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى

ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ (الانعام: ۶۰)

اسلامي نظام

ژباړه: هغه ذات چې تاسې د شپې ویده کوي او د ورځې په کارونو مو پوهېږي، بیا مو په ټاکلې نېټه را ژوندي کوي، بیا به هغه ته ورگرځئ او په خپلو کړو به مو خبروي.

﴿وَأَنْ تُصِيبَهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ﴾ (النساء: ۷۸)

ژباړه: که ښه ور ورسېږي وايي، دا د الله له خوا دي، که بد ور ورسېږي وايي، دا د الله له خوا دي، ورته ووايه هر څه د الله له خوا دي، نو بیا ولې دغه قوم په هېڅ خبره نه پوهېږي.

دا او دې ته ورته ځينې نور آيتونه ځينې خلک د قضا او قدر په هکله دليل نيسي او انسان په خپلو ټولو کړو وړو کې مجبور ښيي او وايي چې انسان پر هر څه د الله سبحانه و تعالی د ارادې او خوښې له مخې اړ دی. وايي الله سبحانه و تعالی انسان او د هغه ټول کړه وړه پيدا کړي او د تايد لپاره يې د الله سبحانه و تعالی دا قول راوړي چې فرمايي:

﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾ (الصفات: ۹۶)

ژباړه: الله تاسې او څه چې عمل کوئ پيدا کړي ياست.

همدا راز په نورو احاديثو استدلال کوي، له جملې يې دا حديث شريف راوړي:

«نَفَثَ رُوحَ الْقُدْسِ فِي رَوْعِي لَنْ تَمُوتَ نَفْسُ حَتَّى تَسْتَوْفِيَ رِزْقَهَا وَأَجَلَهَا وَمَا قُدِّرَ لَهَا»
(المجمع الكبير للطبراني: ۷۶۹۴)

ژباړه: روح القدس (جبرائيل) مې زړه ته الهام وکړ، چې هېڅ نفس تر هغه نه مړ کېږي، ترڅو يې رزق يې نه وي پوره شوی، اجل يې نه وي رارسېدلی او تقدير يې نه وي پوره شوی.

د قضا او قدر مسئلې په اسلامي مذهبو کې مهم دور راوستی و، او سخت زور يې اخيستی و، اهل سنتو په دې اړه ويل: انسان هر څه په خپل اختيار کوي او همدغسې حساب هم ورسره کېږي. معتزله وايي: انسان د خپلو کړو وړو خالق او پيدا کوونکی دی او پر همدغه اساس حساب هم ورسره کېږي. جبريه وايي: الله سبحانه و تعالی بنده او د هغه

ټول افعال خلق کوي، نو له همدې امله بنده په افعالو کې اړ دی او کوم اختیار نه لري. هغه د بڼکې غوندې دی چې کومې خوا ته يې الوزوي، هېڅ اختیار نه لري.

د قضا او قدر په مسئله کې په ژوره او کره څېړنه مومو، چې د دې موضوع په باب بحث پر يوه اساسي بنسټ ولاړ دی. دا بنسټ د انسان پر فعل له دې زاويې بحث نه کوي، چې فعل انسان پخپله خلق کړی که الله سبحانه و تعالی؟ دغه راز د الله سبحانه و تعالی پر علم هم بحث نه کوي چې ايا هغه سبحانه و تعالی له مخکې دا علم لري چې انسان به څه تر سره کړي يا دا چې د الله متعال علم انسان احاطه کړی که نه؟ همدارنگه د بحث موضوع د الله سبحانه و تعالی اراده هم نه ده، چې د انسان له عمل سره تړاو لري، چې بنده د هغه له ارادې سره سم اعمال ترسره کوي. که داسې شي د الله سبحانه و تعالی اراده د بنده په اراده پورې تړل کېږي، نو اړينه ده چې د الله متعال اراده پکې موجوده ده. پر دې هم بحث نه کوي چې د بنده فعل په لوح محفوظ کې ليکل شوی، بيا نو بايد هر ورومرو هغه ترسره کړي، ځکه په لوح محفوظ کې ليکل شوی.

هو، هغه اساس چې دغه بحث ورڅخه جوړ شوی په مطلق ډول پورتنی موضوعگانې نه دي. ځکه د انسان کره وړه او په هغې باندې ثواب او عذاب په دې خبرو پورې نه دی تړلی، بلکې د موضوع تړاو پر هر شي د الله سبحانه و تعالی د محيط علم شتون او په رامنځته کولو کې يې د هغه اراده ده، چې په ټولو ممکناتو کې راځي او په لوح محفوظ کې د هر څه ليکل يا احتوا ده. دا چې د عمل په ترسره کولو ثواب يا عذاب تر لاسه کېږي بېله موضوع ده، يعنې آيا انسان د خير او شر په کارونو کې مجبور گرځول شوی او که يې اختيار ورکړی؟ آيا انسان د عمل په سرته رسولو کې اختيار لري او که مجبور دی؟

په افعالو کې له غور او فکر څخه وروسته څرگندېږي، چې د انسان په ژوند او چاپيريال کې چې کوم کارونه ترسره کېږي، هغه په دوو دايرو کې راځي: لومړی هغه دايړه ده چې بشپړه د ده په واک کې ده او د واک تر څنگ په ځينو اعمالو کې محض اختيار لري او دويمه هغه ده چې مکمله د ده له اختياره بهر ده، پر ده تسلط لري او هېڅ لاس نه پکې لري، که له ده څخه صادرېږي او که ورپېښېږي.

اسلامي نظام

هغه افعال چې انسان د هغه په موجودیت او ایجاد کې هېڅ واک نه لري په دوه ډوله دي: یو هغه چې د کایناتو له نظام سره سم منځ ته راځي. دویم هغه چې د کایناتو له نظام سره سم منځ ته نه راځي او هم د ده له واک څخه بهر دي. لومړی ډول هغه دي چې د کایناتو له نظام سره سم رامنځته کېږي، هغو ته انسان سر ټیټوي او په بدلون کې یې څه نه شي کولای. دا پر انسان جبراً دوران کوي، ځکه له کایناتو او ژوند سره د یوه ځانگړي نظام سره سم چې هېڅ وخت بدلون او توپیر نه پکې راځي، حرکت کوي. مثلاً د کایناتو او ژوند چارې، چې انسان هېڅ بدلون نه شي پکې راوستلای او نه ورسره مخالفت کولای شي. نو د دې دایرې اعمال د انسان له ارادې وتلې او دی پکې مجبور دی، بلکې اختیار نه لري. انسان دنیا ته له خپلې ارادې پرته راغلی او بېرته به له خپلې ارادې پرته ورڅخه ځي او یا دا چې انسان چې په خپل جسم سره په هوا کې نه شي الوتلی او نه د اوبو پر سر په خپل طبعي حالت سم تگ کولی شي، یا د خپلو سترگو لپاره رنگ نه شي خلق کولی، نه د خپل سر شکل جوړولی شي، نه د خپل جسم حجم ټاکلی شي. دا ټول الله سبحانه وتعالی جوړ کړي دي، پرته له دې چې د مخلوق بنده کوم اغیز او یا کوم تړاو پکې وي. الله سبحانه وتعالی هغه ذات دی چې د کایناتو نظام یې پیدا کړی او د شتون لپاره یې منظم کړی او کاینات داسې پکې څرخي چې د ده له امر څخه سرغړونه نه شي کولی.

دویم ډول هغه افعال چې د انسان په قدرت کې نه دي، دفع کولی یې نه شي او د کایناتو له نظام سره هم سمون نه لري. یا له انسان څخه صادرېږي او یا په انسان جبراً تپل کېږي او په مطلق ډول یې د دفعې توان نه لري. لکه یو څوک چې د دیوال له سره پر بل چا راولوېږي او هغه مړ شي یا که څوک ښکار کوي او د مرغه پر ځای سهواً بل څوک ووژني یا د موټر او اورگاډي د ټکر او چپه کېدو له امله خلک مړه شي او یا د کومې ستونزې له مخې الوتکه راولوېږي او سپرلي یې مړه شي، چې دا ټول د انسان له واکه بهر دي او د انساني امکاناتو په واسطه نه شي تلافی کېدای او داسې نور. دا ټول له انسانه صادرېږي او یا پر ده، د ده له ارادې پرته ور واقع کېږي. دا د ده په واک کې نه دي او په هغه دایره

کې داخلېږي چې پر ده تسلط لري. دغو ټولو ته قضا ويل کېږي، ځکه يوازې الله سبحانه و تعالی په دې هکله قضا، فيصله او پرېکړه کړې ده او بل هېڅوک لاس نه پکې لري. ځکه خو په دې هکله له انسان سره حساب هم نه کېږي. که د انسان لپاره گټه او يا ضرر هم ولري، که ښه يې بولي او که بد، دا د انسان د تفسیر له مخې دي. خو پر خير او شر، گټه او تاوان يې له الله سبحانه و تعالی پرته بل څوک نه پوهېږي، ځکه انسان نه لاس پکې لري، نه ترې خبر دی، نه يې کيفيت ورته معلوم دی او په مطلقه توگه يې نه جلبولی، نه يې دفع کولی او نه يې هم څه کولی شي. پر انسان يوازې دا ده چې پر دې قضا ايمان راوړي او ووايي چې دا د الله سبحانه و تعالی له لوري دي.

قدر بيا دې ته وايي چې ټول هغه کره وړه چې د انسان په واک کې دي او که نه دي، که کاینات دي، که ژوند دی او که انسان، الله سبحانه و تعالی د دغو څيزونو لپاره ټاکلي خواص خلق کړي دي او په ټاکلې اندازې سره يې پيدا کړي دي او هر چا ته يې د هغه له فطرت او پيدايښت سره سم په ټاکلې اندازه ځانگړي خوښونه او واکونه ورکړي دي، چې هېڅکله هم ترې سرغړاوی نه شي کولای لکه په اور کې يې د سوځولو، په لرگي کې يې د سوځېدلو او په چاقو کې يې د پرې کولو خاصيت خلق کړی دی او دا ټول يې د وجود يا هستی له نظم سره سم منظم گرځولي دي، چې هېڅکله هم تخلف نه کوي.

که کله هم له خپل خوی او خاصيت څخه سرغړاوی کوي، نو الله سبحانه و تعالی د هغه خاصيت سلب کړی دی. بيا به دا ډول څيز نه گڼل کېږي او يو خارق العاده کار يا د الله سبحانه و تعالی د رسولانو او انبياوو معجزې بلل کېږي. لکه څنگه چې په څيزونو کې الله سبحانه و تعالی خاصيتونه اېښي، همدا راز يې د انسان په خټه او فطرت کې هم څه خوښونه، خاصيتونه، غوښتنې او غريزې اېښې دي، لکه د نوعې د پايښت په غريزه کې يې جنسي ميل، په عضوي اړتياوو کې د لوږې او تندې اړتيا يا دې ته ورته خواص اېښي، چې د وجود له نظام سره سمون لري. نو دغه ټاکل شوي خاصيتونه الله سبحانه و تعالی په څيزونو، غريزو

اسلامي نظام

او عضوي اړتياوو کې چې په انسان کې شته دي، اېښي دي چې دا قدر نومېږي. الله سبحانه و تعالیٰ څيزونه، غريزې او عضوي اړتياوې خلق کړې او خاصيتونه يې پکې مقدر کړي دي، نه دا د بنده له خوا دي، نه مطلق اغېز پرې لري، نه کوم رول پکې لري. پر انسان يوازې دا لازمه ده چې ايمان ورباندې ولري، ځکه دا هر څه له خاصيتونو سره يو ځای الله سبحانه و تعالیٰ پيدا کړي دي. د دې په وسيله انسان کولای شي چې ښه يا بد، گټور او يا زيانمن کارونه ترسره کړي. نو که دغه کار د الله سبحانه و تعالیٰ له امر سره سم وي ښه، خیر او گټه بلل کېږي او که د هغه د امر خلاف وي، نو شر، بد او تاوان بلل کېږي. برابره ده که څيزونه د خواصو له مخې کاروي او که غريزې او عضوي اړتياوې پوره کوي. که د الله سبحانه و تعالیٰ له اوامرو سره سمې يې پوره کړي او يا يې وکاروي، هغه خیر دي او که د هغه سبحانه و تعالیٰ د اوامرو په مخالفت کې يې وکاروي او يا يې پوره کړي، نو ورته شر دي.

مسلمان بايد پوه شي چې کوم افعال چې د انسان له واکه بهر دي، هغه د الله سبحانه و تعالیٰ له خوا دي، هغه که خیر وي او که شر او همدارنگه د هر شي، عضوي غوښتنو او غريزو، هر ډول خوی او خاصيت دا برابره ده که پایله يې خیر وي او که شر، له دې امله دا په مسلمان باندې حتمي ده چې د خیر او شر پر قضا ايمان ولري، چې دا د الله سبحانه و تعالیٰ له لوري دي. يعنې په دې عقیده ولري چې د انسان له واکه وتلي اعمال د الله سبحانه و تعالیٰ له لوري دي. دغه راز د قدر په خیر او شر ايمان ولري، ځکه بايد په دې عقیده ولري چې په طبيعت کې د شيانو خواص د الله سبحانه و تعالیٰ له لوري دي، برابره خبره ده، که پایله يې خیر وي او که شر، مخلوق انسان هېڅ اغېز نه پکې لري. نو د انسان اخل، رزق او نفس ټول د الله سبحانه و تعالیٰ له خوا دي، لکه جنسي غوښتنه او د تملک غوښتنه د نوعې او پايښت په غريزو کې شته، لوږه او تنده په عضوي غوښتنو کې شته دي، دا ټول د الله سبحانه و تعالیٰ له لوري دي.

دا د ټولو شيانو د خواصو او د هغو افعالو په اړه وو، چې پر انسان تسلط لري. اما هغه

افعال چې انسان تسلط پرې لري، په هغو کې انسان له هغه نظام سره چې د ځان لپاره يې اختياروي، بشپړ اختيار لري، هغه که د خپل واک او اختيار په دایره کې هر څه له شريعت سره سموي او که مخالفت ورسره کوي. په دې دایره کې هغه اعمال دي چې له انسانه صادرېږي، د هغه په اراده کې دي، هغه که خوراک، څښاک، يا تگ راتگ کوي، خپله يې کوي او که يې نه کوي هم خپله اراده يې ده. که په اور سوځول او که په چاقو پرې کول کوي، د نوعې د پايښت غريزې له مخې که ځان مړوي او مالدار کوي يې، يا يې وړی کوي، کله چې وغواړي همغسې کولای شي، مختار عمل کوي، په خپل اختيار له هغه عمل څخه ډډه کولای شي، له همدې امله په دې دایره کې له ټولو اعمالو څخه پوښتل کېږي.

نو د څيزونو، غريزو او عضوي اړتياوو خاصیتونه الله سبحانه و تعالی مقدر کړي او له هغوی سره يې لازمي گرځولي دي، دا هغه څه دي چې د فعل په پایله کې اغېز لري، خو خپله خاصیت عمل نه شي کولای، بلکې انسان د دغه په فعل کې اغېز لري او کله يې چې استعمالوي عمل ورڅخه منځته راځي، لکه جنسي غوښتنه چې د نوعې په غريزه کې شته ده، د خیر او شر دواړو وړتیا هم لري. د لوږې رفع کول هم يو ډول عضوي غوښتنه ده، چې دا هم د خیر او شر دواړو وړتیا لري. نو دا چې د خیر له مخې يې عملي کوي او که د شر، دا هم انسان دی نه غريزه او عضوي غوښتنه. نو ځکه الله سبحانه و تعالی انسان ته عقل، ادراک، تمیز او پوهه ورکړې ده او د ښه او بد، خیر او شر دواړه لارې يې وړښودلې دي.

﴿وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ﴾ (البلد: ۱۰)

ژباړه: هغه ته مو دوې لارې وړښودلې دي.

په انسان کې يې د فحور او تقوا ادراک ځای پر ځای کړی دی.

﴿قَالَهُمْهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾ (الشمس: ۸)

ژباړه: بیا يې هغه ته فحور او تقوا (خیر او شر) ورالهام کړي دي.

نو کله چې انسان خپلې غريزې او عضوي غوښتنې د الله سبحانه و تعالی له اوامرو

اسلامي نظام

او نواھيو سره سمې پوره کوي، ښه کار کوي او د تقوی لور ته ځي او که د هغه د اوامرو او نواھيو خلاف يې ترسره کوي، په کړه ځي، د فحور لوري ته مخه کوي. نو په دغو ټولو اعمالو کې انسان خیر او شر ترسره کوي او هم په انسان خیر او شر ترسره کېږي. پر همدغه اساس دا افعال په هغه دایره کې دي چې انسان ورباندې تسلط لري، نو حساب هم ورسره کېږي، ځکه دغه کارونه دی له اړتیا پرته په خپلواکه توگه ترسره کوي، نو ثواب او عذاب ورکول کېږي. ځکه غریزې، عضوي غوښتنې او د هغوی خاصیتونه د الله سبحانه و تعالی له لوري دي او د خیر او شر وړتیا يې هم د الله سبحانه و تعالی له خوا ده؛ خو الله سبحانه و تعالی الزامي کړې نه ده چې دا به ترسره کوي. برابره خبره ده چې په هغه الله سبحانه و تعالی راضي کېږي او که ناراضه کېږي، یعنی خیر او شر، دا خاصیتونه د دې لپاره په دغه څیزونو کې کېښودل شوي دي ترڅو يې فاعل له خپلې خوښې سره سم وکارولی شي. دا انسان دی چې په وسیله يې عمل ترسره کوي او یا يې د خیر لور ته بیایي او یا هم د شر لور ته. الله سبحانه و تعالی چې کله انسان پیدا کړ، غریزې او عضوي غوښتنې يې ورته پیدا کړې، نو عقل، پوهه، تمیز او ادراک يې هم ورکړل، ترڅو یو عمل ترسره کړي او یا يې پرېږدي، د عمل په کولو او نه کولو يې مجبور نه یو گړځولي، د څیزونو، غریزو او عضوي اړتیاوو خواص يې هم داسې ونه ټاکل چې په فعل او ترک سره څوک مجبور کړي. له همدغه امله يې انسان د یوه فعل په کولو او نه کولو کې مختار کړ، دا صلاحیت يې ټول د عقل له مخې ورکړ او د شرعي مکلفیت اساس يې هم وگرځاوه. د خیر په ترسره کولو يې ثواب ورته وټاکه، ځکه عقل ته يې د الله سبحانه و تعالی د اوامرو او نواھيو د عملي کولو اختیار ورکړ. د شر په سرته رسولو يې عذاب ورته وټاکه، ځکه د ده عقل يې مختار کړ چې د هغه په واسطه حرام تشخیص او که د غریزو او عضوي اړتیاوو له مخې يې د الله سبحانه و تعالی د اوامرو خلاف عمل وکړ، نو په دې برخه کې د الله سبحانه و تعالی جزا حق او عدل ده، ځکه انسان د دغو کارونو په ترسره کولو کې مختار و او مجبور نه و. قضا او قدر په دې هکله هېڅ گرم نه دي، بلکې مسئله دا ده چې بنده په خپل اختیار عمل ترسره کړ، ځکه خو

الله سبحانه و تعالى فرمايي:

﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ﴾ (المدثر: ۳۸)

ژباړه: هر څوک په خپلو کړو وړو گرو دی.

خو د الله سبحانه و تعالى علم او پوهه څوک پر دې نه مجبوروي چې يا دې بڼه وکړي يا بد. د هغه سبحانه و تعالى علم په دې دی چې انسان به په خپل اختيار سره دغه عمل ترسره کوي او د انسان د کړنې لپاره د الله سبحانه و تعالى علم اساس او علت نه دی، بلکې د هغه علم ازلي دی چې انسان به دغه چاره ترسره کوي او په لوح محفوظ کې ليکل يوازې دا معنی لري چې د الله سبحانه و تعالى علم پر هر څه محيط دی.

د الله سبحانه و تعالى د ارادې معنی دا ده، چې د الله سبحانه و تعالى اراده هم بنده نه مجبوروي چې يوڅه ترسره کړي، بلکې هر څه په خپلې ارادې سره ترسره کوي. نه دا چې دی بل څوک مجبوروي، بلکې دی په خپل ملک کې هغه څه کوي د کوم څه چې اراده لري، يعنې د کایناتو په نظام کې داسې څه نه ترسره کوي چې هغه له ده څخه په جبر صادر شي. کله چې بنده يو کار کوي، کولی يې هم شي او الله سبحانه و تعالى يې هم په هماغه وخت نه ترې اړوي او مختار يې پرېږدي. نو دغه کار د الله سبحانه و تعالى په اراده و، خو ورباندې مجبور هم نه و. داسې يوه اراده د ده په کار کې وه چې دی يې په عمل مجبور کړی نه و.

دلته نو قضا او قدر په انسان د خير د ترسره کولو او له شر څخه د ځان ساتلو هڅه کوي او په دې يې پوهوي چې الله سبحانه و تعالى د انسان څارونکی او حساب کوونکی دی، انسان ته يې د چارو د کولو او نه کولو اختيار ورکړی. که په اعمالو کې يې اختيار بڼه نه گڼلی نو بيا يې ولې انسان ته شديد عذاب ټاکه؟ نو دلته هر صادق مومن د قضا او قدر حقيقت موندلی شي او په حقيقي ډول دا پېژني چې الله سبحانه و تعالى انسان ته عقل او اختيار دوه لوی نعمتونه ورکړي. نو ځکه د انسان سخت مراقبت کوي، له الله سبحانه

وتعالیٰ خخه سخت وپرپرې، د هغه سبحانه وتعالیٰ اوامر پر خای کوي او له نواهیو خخه
یې ځان ساتي، ترڅو د الله سبحانه وتعالیٰ له عذاب خخه ځان وساتي او د جتونو په مینې
او تمې سره یا تر دې هم لوړ مطلب لپاره یعنی د الله سبحانه وتعالیٰ د خوښې او رضا لپاره
هخه او هاند کوي.

په اسلام کې فکري قيادت

کله چې د خلکو فکر منحط شي، نو د خلکو تر منځ د وطنپالنې اړیکه راپيدا کېږي، ځکه دوی په مشترکه سیمه کې اوسېږي او په هماغه سیمه پورې تړلي وي. نو د بقا غریزه یې د ځان دفاع ته هڅوي او د هغې سیمې دفاع هم ورباندې تحمیلوي، چې دوی پکې اوسېږي یا له هغې ځمکې څخه چې ژوند ورباندې کوي، د وطنپالنې اړیکه رامنځته کېږي، چې ډېره بې گټې او بېکاره اړیکه ده، انسان ډېر وروسته پاتې کوي. دا اړیکه په څارویو او مرغانو کې شته، همدا راز په انسانانو کې هم شته او د عاطفې له مخې منځ ته راځي. هغه مهال پیدا کېږي، چې کله د دوی پر ځمکه یا وطن پردی څوک یرغل وکړي او غلبه ورباندې وکړي، د وطن د سولې او ثبات پر مهال هېڅ نشته، خو له دغه نیواک او تېري څخه له خلاصېدو وروسته، کله چې پردی یرغلگر وشړل شي، د دې اړیکې عمل هم پای ته رسېږي، ځکه چې دا بې گټې او ټیټه اړیکه ده.

کله چې فکر تنگ شي، د انسانانو تر منځ د قومپالنې اړیکه رامنځته کېږي، دغه په پراخ شکل یوه عایلي (نسبي) اړیکه ده. په دې کې انسان د خپلې بقا او پابنیت د غریزې په لمسون خپله مشري غواړي او دا په یوه فکري پست او ناوړه انسان کې په انفرادي توګه رامنځته کېږي. کله یې چې په دې اړه پوهه زیاته شي، د مشرۍ مینه یې هم زیاتېږي. نو لومړی د خپلې کورنۍ، بیا قوم مشري غواړي. بیا دغه فکر له ده سره په افقي ډول وده کوي او دا درک کوي، چې لومړی په وطن کې د خپل قوم مشري غواړي، کله یې چې په خپل وطن کې دغه مشري تر لاسه کړه، بیا پر نورو د خپلې مشرۍ هڅه کوي. له همدې کبله بیا په کورنۍ کې د سیادت د تر لاسه کولو لپاره خپلمنځي شخړې را منځته کېږي، تر هغې چې مشري یو کس تر لاسه کړي او د نورو پر وړاندې نصرت پیدا کړي، بیا پر نورو کورنیو د خپلې کورنۍ د مشرۍ لپاره هڅو ته دوام ورکوي. کله چې پر قوم یا پر نورو بېلابېلو کورنیو

اسلامي نظام

د ځان او يا خپلې کورنۍ مشري ومني، بيا د دغو کورنيو تر منځ د مشرۍ او لوړوالي پر سر په ژوندانه کې يو له بل سره دښمنۍ راپورته کېږي، ترهغې چې د قوم مشري يوې کورنۍ او يا د څو بېلابېلو کورنيو د خلکو يوې ډلې ته په لاس ورشي، بيا د دغه قوم او نورو اقوامو تر منځ په ژوند کې د مشرۍ او لوړوالي پر سر دښمنۍ رامنځته کېږي او د دغو اړيکو پر خاوندانو دا عصبيت برلاسی مومي، پر دوی نفسي غوښتنې غلبه کوي او ځينې د دوی په ځينو نورو برلاسي کېږي. له دې امله دغه اړيکه غير انساني ده، ځکه دا اړيکه که د بهرنيو دښمنيو لامل نه شي نو د خپلمنځي او کورنيو دښمنيو رامنځته کوونکې ده.

د دريو لاملونو له مخې دغه اړيکه فاسده ده: لومړی، ډېره ناوړه او ټيټه اړيکه ده، ځکه يو انسان له بل سره نه شي نښلولی او د پرمختگ پر لور يې نه شي روانولی. دويم، دا يوه عاطفي اړيکه ده، چې د بقا له غريزې څخه سرچينه اخلي او د نفس دفاع کوي. عاطفي اړيکه ډېر تغير او تبديل مومي او په هميشني ډول د يوه انسان له بل انسان سره د تړلو لپاره غوره نه ده. درېيم، دا يوه لنډمهاله اړيکه ده، چې د دفاع پر مهال رامنځته کېږي او د ثبات پر مهال چې د انسان اصلي حالت دی، دغه اړيکه هيڅ نشته. نو له همدې امله د انسانانو تر منځ د تړاو وړتيا نه لري.

همدا راز قومي اړيکه هم د دريو لاملونو له مخې فاسده گڼل کېږي: لومړی دا چې قبيلوي اړيکه ده او انسان له بل سره د پرمختگ په لاره کې نه شي تړلی. دويم دا چې يوه عاطفي اړيکه ده، چې د پايښت له غريزې څخه سرچينه اخلي او د مخکښۍ او سيادت مينه پنځوي او درېيم دا چې غير انساني اړيکه ده، ځکه د دوستۍ پر ځای د چوکۍ پر سر دښمني را منځ ته کوي. نو له دې امله د انسانانو تر منځ د تړاو اړيکه نه شي کېدای.

همدارنگه له هغه فاسدو اړيکو څخه چې شتون يې د خلکو تر منځ د اړيکې په توگه متصور دی، مصلحتپالنه او روحي اړيکه ده. روحي اړيکه هغه اړيکه ده چې هيڅ داسې نظام نه لري چې سرچينه ترې واخلي. د مصلحتپالنې اړيکه يوه لنډمهاله اړيکه ده، چې انسانان نه شي سره تړلی، ځکه دا د لويو گټو د لاس ته راوړلو لپاره جوړجاړی دی او د

مصلحت د ترجیح پر مهال یې شتون ناشونی کېږي. کله چې مصلحت تر لاسه شو او یا له منځه لاړ، دغه اړیکه هم له منځه ځي او ورباندې راټول شوي انسانان یو له بل څخه پاشل کېږي، ځکه دا د مصلحت له ختمېدو سره سمه پای ته رسېږي. نو ځکه دغه اړیکه د هغې خاوندانو ته ډېره خطرناکه ده.

بل ناوړه تړاو روحي اړیکه ده، چې هېڅ داسې نظام نه لري چې سرچینه ورڅخه واخلي، د ژوند په ډگر کې نه، بلکې د تدین پر مهال رامنځته کېږي. نو ځکه یوه جزیي غیر عملي اړیکه ده، له همدې امله د دې وړتیا نه لري چې د انسانانو تر منځ د هغوی د ژوند په چارو کې د یوې اړیکې په څېر پاتې شي. مثلاً د نصرانیت عقیده په اروپا کې د ولسونو د تړاو اړیکه نه شي کېدای، سره له دې چې ټول نصرانیان دي، ځکه دا یوه روحي اړیکه ده، چې هېڅ نظام نه لري.

لنډه دا چې دغه ټولې پورتنۍ اړیکې شنېږي، بېکاره او بې اساسه دي، ځکه د انسانانو تر منځ په ژوند د پرمختګ لپاره د تړاو لامل نه شي کېدای او د انسانانو لپاره په ژوند کې د کار وړ او د پرمختګ لپاره یوازینۍ اړیکه هغه عقلي عقیده ده چې نظام ترې جوړېږي او دا مبدئي (ایډیالوژیکه) اړیکه ده.

مبداء (ایډیالوژي) هغه عقلي عقیده ده، چې نظام سرچینه ورڅخه اخلي او عقیده د کایناتو، انسان، ژوند، له ژونده مخکې، وروسته او له ژوند څخه مخکې او وروسته سره اړیکې په اړه ټولیز فکر دی. هغه نظام چې له دغې عقیدې څخه سرچینه اخلي، د انسانانو د ستونزو د هوارې لارې چارې دي او د دغو حل لارو د اجرا کیفیت، د عقیدې ټینګه ساتنه او د مبداء د لېږدونې کیفیت بیانوي. نو د اجرا د کیفیت، د عقیدې د ساتنې او د دعوت د لېږد لپاره طریقه لري او طریقه بلله کېږي او له دې پرته خپله عقیده او نورې حللارې فکره بلل کېږي. نو ځکه مبداء (ایډیالوژي) فکره او طریقه ده.

مبداء (ایډیالوژي) اړینه ده چې د یوه شخص په ذهن کې راپیدا شي، یا د الله سبحانه و تعالی په وحې سره، چې په رسولو او تبلیغ یې ورته امر کېږي. یا د عبقریت په واسطه چې

اسلامي نظام

په يوه شخص کې را پيدا کېږي. نو هغه مبداء (ايډيالوژي) چې د انسان په ذهن کې د وحې له لارې رامنځته شي سمه ده، ځکه د کایناتو، ژوندانه او انسان د خالق له لوري ده او هغه الله سبحانه وتعالی دی او دا قطعي مبداء (ايډيالوژي) ده. هغه مبداء چې د يوه شخص په ذهن کې د عبقریت په واسطه رامنځته کېږي، باطله مبداء (ايډيالوژي) ده، ځکه له هغه محدود عقل څخه رامنځته شوې، چې پر ټول وجود احاطه نه لري. د انسان فهم د تنظيم لپاره له هغه چاپيريال سره په ټکر کې کېږي، چې انسان ژوند پکې کوي. اختلاف، تناقض او توپير رامنځته کوي، ځکه له چاپيريال څخه داسې نظام اخلي چې د انسان د بدبختۍ لامل کېږي. نو ځکه هغه مبداء يا ايډيالوژي چې د شخص په ذهن کې رامنځته کېږي، د هغې عقیده او هغه نظام چې ورڅخه اخیستل شوی، دواړه باطل دي.

له همدې امله د مبداء بنسټ له کایناتو، انسان او ژوند څخه ټولیزه او کلي فکره ده، دا طریقه ده چې مبداء په ټولنه او ژوند کې د هغې په واسطه شتون مومي او عملي کېږي او دا د دې فکري لپاره یو لازمي امر دی، چې مبداء یې باید ولري. دا چې کلي فکره باید اساس او بنسټ جوړ کړي، هغه عقیده ده، فکري قاعده ده، فکري قیادت دی او په همدې اساس انسان فکري تگلاره جوړوي چې په دې سره ټول افکار بناء کېږي او هم یې د ژوندانه د ستونزو حل ورڅخه سرچینه اخلي او د طریقي شتون یو حتمي او اړین امر دی. هغه نظام چې له عقیدې څخه سرچینه اخلي او د معالجو د اجرا کیفیت، د عقیدې د ساتنې کیفیت او د مبداء د لېږدولو لپاره د دعوت او بلنې د کیفیت بیان پکې نه وي تضمین شوی، نو دا خو بیا یوه پوچه، خیالي، فرضي او تشه فلسفه بلل کېږي، چې د کتابونو په منځ کې د پاڼو پر مخ به مسجله پرته وي، خو په ژوند کې به یې هېڅ اغېزه نه وي. له همدې امله له یوې رېښینې عقیدې، د ستونزو له حل او د هغې د پلي کېدو له لارې (طریقي) پرته مبداء (ايډيالوژي) نه شي جوړېدای. یوازې په دې چې یوه مبداء عقیده او نظام ولري د هغې پر صحت دلالت نه کوي، بلکې یوازې پر دې دلالت کوي چې دا یوه مبداء ده او پر بل څه دلالت نه کوي.

هغه څه چې د مبداء پر صحت او بطلان دلالت کوي، هغه د مبداء عقیده ده، چې صحیح ده که باطله، ځکه عقیده هغه فکري قاعده ده، چې ټول افکار ورباندې ولاړ دي، چې ټول لرلیدونه ټاکي، د هرې ستونزې حل په کې شتون لري او د هر څه طریقه پکې روښانه وي. که دغه فکري قاعده سمه وي، نو مبداء به هم صحیح وي او که فکري قاعده یې باطله وي، نو مبداء هم له بنسټه باطله ده.

فکري قاعده، چې کله د انسان له فطرت سره سمون ولري او پر عقل ولاړه وي، نو دا قاعده سمه ده او کله چې د انسان له فطرت سره مخالفه وي او پر عقل نه وي ولاړه، نو باطله قاعده بلل کېږي. له انساني فطرت سره د فکري قاعدې د سمون معنا دا ده، چې د مدبر خالق عبادت او هغه ته احتیاج د انسان په فطرت کې اړتیا ده او هغه ذات ته باید د اړتیا له مخې سر تیت کېږي. یا په بل عبارت د تدین له غریزې سره سمون ولري او پر عقل ولاړه وي، په دې معنی، چې پر حل وسط او ماده نه وي ولاړه.

که مور نړۍ ته هراړخیز نظر وکړو، تر دریو ایډیالوژيو ډېرې پکې نشو موندلای: پانګوالي، اشتراکیت یا سوسیالیزم او اسلام، لومړۍ دوی ایډیالوژۍ یو دولت یا څو دولتونه لري، چې دغه ایډیالوژۍ نورې نړۍ ته لېږدوي. درېیمه هغه هېڅ دولت نه لري، چې نړۍ ته یې ولېږدوي، یوازې افراد یې په ولسونو کې لېږدوي، سره له دې په نړیواله توګه د ځمکې په کره کې شتون لري.

پانګوالي، له ژوند څخه د دین د بېلتون پر اساس ولاړه ده او دغه فکره یې عقیده جوړوي، همدا یې فکري قیادت دی، همدغه یې فکري قاعده ده، د دې فکري قاعدې له مخې انسان د ځان لپاره خپله خپل د ژوندانه نظام جوړوي. له دې امله د انساني آزادۍ له ساتنې پرته یې بله چاره نشته، هغه د عقیدې آزادي، د بیان آزادي، د ملکیت آزادي او شخصي آزادۍ دي. د ملکیت له آزادۍ څخه یې پانګوالي اقتصادي نظام رامنځته کړی، له همدې امله پانګوالي د دې ایډیالوژۍ مهمه او ډېره برخه جوړوي او دا هم د دې ایډیالوژۍ له عقیدې څخه اخیستل شوې ده. له همدې امله دغه ایډیالوژۍ یا مبداء ته

اسلامي نظام

پانگوالي وبله کبړي، ځکه چې هر څه د هغې د ډېرې او ښکاره برخې په نوم نومول کېږي. خو هغه ډيموکراسي چې دغه ايډيالوژي يا مبداء يې له ځان سره لري، له دې امله رامنځته شوې ده چې انسان ځان ته خپله نظام جوړوي، له همدې امله امت د ځواک مصدر دی، نظامونه وضع کوي، حاکم په اجاره نيسي، ترڅو پر دوی حکم وچلوي. کله چې امت اراده وکړي همغه مهال حکم ورڅخه اخلي، هغه نظام وضع کوي چې غواړي يې، ځکه حکم د ولس او حاکم تر منځ يو اجاره يي عقد دی، ترڅو په هغه نظام باندې حکم وکړي چې ولس ورته وضع کړی دی.

سره له دې چې ډيموکراسي د پانگوالي له مبداء څخه ده، د هغې تر اقتصادي نظام څخه پکې لويه او متباززه نه ده، ځکه په لويديځ کې اقتصادي نظام پر حکومتولي اغېز لري او د پانگوالو لپاره يې سر تپت کړی او غاړه يې ورته اېښې ده. آن تر دې چې پانگوال د دوی د هغو خاورو اصلي حکام او چارواکي دي کومو چې پانگوالي ايډيالوژۍ ته غاړه اېښې ده. همدا راز ډيموکراسي يوازې په همدې مبداء پورې تړلې نه ده، ځکه بل خوا ته کمونيستان هم د ډيموکراسۍ نارې وهي او امت ته د حکم پر ورکولو گویا دي، ځکه نو تر ټولو دقيقه دا ده چې دا مبداء بايد پر پانگوالي اطلاق شي.

د دغې مبداء په رامنځته کېدو کې اصلاً په اروپا او روسيه کې د قيصرانو او شاهانو له خوا دين د ولسونو د غولولو، ظلم، وينې تويونې لپاره د يوې وسيلې په توگه وکارول شو، دوی به له روحانيونو څخه د دغه کار لپاره د وسيلې په توگه کار اخيست. نو د دې سختې مبارزې په ترڅ کې داسې فيلسوفان او پوهان منځته راغلل، چې ځينو له يوه سره له دين څخه انکار وکړ، خو بلې ډلې که څه هم له دين څخه انکار ونه کړ، خو له ژوند څخه يې د دين د بيلتون غږ پورته کړ. آن تر دې چې د ډېرو فلاسفه وو او مفکرينو نظر په دې يوه گونې فکره باندې ودرېد، چې نور به دين له ژوند څخه بېل وي، په پايله کې يې په طبيعي ډول دين له دولت څخه بېل کړ. نظر په دې ودرېد چې پر دين به نور د اعتراف او انکار بحث نه کېږي، په بحث کې د دې د وجود حصر راغی چې دين له ژوند څخه بېل کېږي.

دا فکړه د روحانيونو او له دين څخه د منکرانو يا روڼ اندو تر منځ يوه منځنۍ لاره بلل کېږي. روحانيونو اراده درلوده چې هر څه بايد د دين په نامه د دوی تابع وي او له دين څخه منکرانو يا روڼ اندو له روحانيونو څخه خلاصون غوښت، دوی له دين څخه انکار نه کاوه؛ خو په ژوند کې يې د لاسوهنې حق نه ورکاوه او دين يې له ژونده بېل کړ. دغه عقیده دوی ته هغه فکري قاعده وگرځېده، چې ټول افکار يې ورباندې درېدل، د هغې پر بنسټ يې فکري ليدلوری او له ژوند څخه يې انسان ته لرليد ټاکه، د ژوند ټولې ستونزې يې پرې حلولې او دا هغه فکري قيادت دی چې غرب يې نړۍ ته لېږدوي او نړيوال ورته رابولي.

له ژوند څخه د دين د بېلتون عقیده پر دې يو ضمني اعتراف دی، چې د دين په نامه هم يو شی شته دي، يعنې د کایناتو، انسان او ژوندانه لپاره يو خالق شته، د آخرت ورځ شته، ځکه د دين اصل او ماهيت د يوه دين په توگه همدغه دی، چې دغه مثل بيا له کایناتو، انسان، ژوندانه او له ژوندانه څخه مخکې او وروسته په خپله د يوې فکري ورکول دي، ځکه چې دغه د دين وجود نه نفي کوي، بلکې کله چې يې له ژوندانه څخه بېلوي، ضمناً يې په وجود اعتراف هم کوي. څو په پايله کې د دين موجوديت ثابت کړي او دا فکړه ورکړي، چې دغه ژوند له مخکې او وروسته له ژوند سره هېڅ تړاو نه لري، دا مهال د دين او ژوند د بېلتون خبره کوي، چې دين يوازې د خالق او فرد تر منځ اړيکه ده. له دې امله (له ژوند څخه د دين د بېلتون) عقیده په شامل مفهوم سره، له کایناتو، انسان او ژوند څخه کلي فکړه کېږي او له همدې ځايه پانگوالي مبداء يا ايډيولوژي لکه څنگه چې څرگنده شوه، د نورو ايډيالوژيو په څېر يوه ايډيالوژي ده.

خو اشتراکيت او کمونېزم بيا داسې گڼي، چې ژوند، انسان او ټول کاینات يوازې ماده دي، چې دغه ماده د دې شيانو اصل او بنسټ بلل کېږي او د مادې له بشپړوالي او پرمختگ څخه هر شی منځته راغلي. د مادې تر شا بيا هېڅ مطلق څيز نشته او دغه ماده په خپله ازلي او قديمه ده، هېچا نه ده پيدا کړې، په خپله منځته راغلي، يعنې واجب الوجود ده. له همدې امله څيزونه د خالق مخلوق نه گڼي، يعنې په څيزونو کې له ټولې روحي

اسلامي نظام

برخي څخه انکار کوي او داسې تعبيروي چې د هغه پر وجود اعتراف ژوند ته خطر دی، له همدې امله دین د خلکو او ملتونو تباہ کونکي توکي یا افیون بولي او له عملي کولو څخه یې خلک منع کوي. دوی له مادې پرته د نورو شیانو پر وجود باندې ایمان نه لري. آن فکر هم پر دماغ د مادې انعکاس بولي، ماده د فکر اصل گڼي، د هر څه بنسټ یې بولي، لنډه دا چې ماده او د مادې بشپړوالی او پرمختگ هر څه رامنځته کوي. نو د دې پوهې له کبله دوی د خالق شتون نه مني او ماده یو ازلي شی بولي، له ژوندانه مخکې او وروسته له هر شي انکار کوي او له ژوند پرته پر بل څه اعتراف نه کوي.

د انسان، کایناتو او ژوندانه په اړه د بنسټیز لید په اړه د دغو دواړو ایډیالوژیو پر خپلمنځي اختلاف سربېره پر دې متفق دي، چې د انسان لوړ ارزښتونه او لوړې موخې هغه دي، چې انسان یې پخپله ځان ته ټاکي. نېکمرغي او سعادت دا دی چې څومره سړی له بدني څیزونو څخه په ډېره پیمانې برخمن وي، ځکه د دوی په نظر همدا د نېکبختۍ وسیله ده. بلکې په خپله همدا نېکمرغي هم ده. دواړې ایډیولوژۍ دا مني، چې انسان ته باید په دغه لار کې هر ډول شخصي آزادي ورکړل شي، ترڅو په څیزونو کې داسې تصرف وکړي، څنگه یې چې زړه غواړي او اراده یې لري، تر هغې چې په خپلو کړو وړو کې نېکمرغي ویني. نو له همدې امله دا دواړه مفکورې یا ایډیولوژۍ شخصي کړه وړه او شخصي آزادی سپېڅلې بولي.

خو دا دواړې مېوادې په خپل منځ کې د فرد یا وگړي او ټولني یا اجتماع په اړه ځانگړي لیدونه لري او د دوی لارې سره بېلوي. پانگوالي یوه فردي مېدا ده، چې له نظره یې ټولنه یوازې د وگړو مجموعه او ټولگه ده. ټولني ته د دویم نظر په سترگه نه گوري، بلکې فرد ته خپل نظر ځانگړی کوي. له همدې امله دا واجبوي چې د فرد لپاره آزادی تضمین کړي. له همدغه ځایه د عقیدې آزادي یو له هغه څه څخه وگرځول شوه چې په تقدس ورته قایل وو، همدا راز اقتصادي آزادي مقدسه ده. پر دغو آزادیو د هغوی د فلسفو له مخې تقید نه کوي، بلکې د دولت له مخې ورباندې تقید کوي چې دغه آزادی یې ورته

تضمين كړې دي او دولت دغه مقيدوالي د قانون په ټينگښت او د پوځيانو په زور عملي كوي. مگر دولت په دې كې يوازې د وسيلې رول لري، نه د هدف، له همدې امله په پايله كې سيادت د افرادو دى نه د ټولنې. نو په همدې بنسټ پانگوالي ايډيالوژي خپل فكري قيادت له ژوند څخه د دين د بېلوالي پر فكر لېږدوي، د هغه پر اساس د هغه په نظامونو باندې حكم كوي، خلك ورته رابولي او هڅه كوي ترڅو په هر ځاى كې يې پلې كړي.

خو اشتراكيټ - چې كمونېزم يې يوه برخه ده- داسې مبداء يا ايډيالوژي ده، چې ټولنه د بشر او له طبيعت سره د هغه د اړيكو عامه مجموعه بولي، دا حتمي او محدودې اړيكې دي، چې دوى ورته په حتمي او عضوي ډول غاړه ږدي. دا مجموعه ټوله يو شى ده: طبيعت، انسان، او اړيكې ټول يو شى دي، يو له بل څخه بېل اجزاء نه دي. نو انسان طبيعت د خپل شخصيت يو اړخ بولي، دا هغه اړخ دى چې په خپل ذات كې يې له ځان سره لري. له همدې امله انسان پرمختگ نه شي كولاى خو چې د شخصيت په دغه اړخ پورې يې اړيكه پيدا كړې وي او هغه طبيعت دى، ځكه له طبيعت سره اړيكه له خپل نفس سره د څيز اړيكه ده. له همدې امله ټولنه يوه واحده مجموعه ده چې ټوله په ټوليز ډول واحد پرمختگ كوي او فرد د دغه پرمختگ په پيروي داسې دوران ورسې كوي لكه نټ چې په ټاير پسې تاوېږي. پر همدغه اساس د دوى په نزد د فرد لپاره نه عقيدوي او نه اقتصادي آزادي شته. نو عقیده په هغه څه پورې مقیده ده چې دولت يې اراده لري، اقتصاد هم په هغه څه پورې تړلى دى چې دولت يې اراده لري. نو ځكه دولت هم د هغه څه يوه برخه ده چې مبداء يې سپېڅلى گڼي. له دغې مادي فلسفې څخه يې د ژوند نظامونه راوتلي دي، اقتصادي نظام يې لومړنى اساس گرځولى او هغه د ټولو نظامونو لپاره عام مظهر دى. نو له دې كبله اشتراكي يا له هغه څخه كمونيستي مبداء يو فكري قيادت لېږدوي، چې هغه مادي قيادت او مادي پرمختگ دى او پر بنسټ يې نظامونه جوړوي، دعوت ورته كوي او هڅه كوي چې په هر ځاى كې يې پلې كړي.

خو اسلام بيا دا بيانوي چې د دغه طبيعت، انسان او ژوند تر شا خالق او پيدا كوونكى

اسلامي نظام

ذات شته، چې دا هر څه يوازې ده پيدا کړي دي، هغه الله سبحانه و تعالی دی. نو ځکه يې د الله سبحانه و تعالی پر وجود ايمان د اعتقاد بنسټ دی. همدغې عقيدې بيا روحي ناحیه ورته ټاکلې ده، هغه دا چې انسان، ژوند او طبيعت د يوه خالق مخلوق بلل دي، نو له همدې کبله يې له طبيعت سره تړاو په دې صفت دی چې د خالق مخلوق دی او دا په طبيعت کې روحي ناحیه ده. او د ژوند اړیکه له خالق سره په دې اساس چې د خالق مخلوق دی، په ژوند کې روحي ناحیه ده. د مخلوق انسان اړیکه له خالق سره په انسان کې روحي ناحیه ده، له همدې ځايه روح له الله سبحانه و تعالی سره د انسان د اړیکې موندل دی.

پر الله سبحانه و تعالی ايمان دا واجبوي چې پر محمد صلی الله عليه وسلم، د هغه په رسالت او نبوت، دا چې قرآن کریم د الله سبحانه و تعالی کلام دی، له ايمان سره نژدې شي. نو پر ټولو هغو څيزونو چې محمد صلی الله عليه وسلم راوړي دي، ايمان واجبېږي. له همدې امله اسلامي عقیده حکم کوي چې له ژوند څخه په مخکې، چې الله سبحانه و تعالی دی، ايمان راوړي او پرېکړه کوي چې پر راتلونکي ژوند هم ايمان راوړي، چې هغه د قيامت ورځ ده او انسان د دنيا په دغه ژوند کې د الله سبحانه و تعالی پر امرونو او نواهیو پورې مقید دی. دا د ژوند له مخکې او وروسته سره اړیکه ده، د دغو اوامرو په سرته رسولو او له نواهیو څخه د ځان ساتنې څخه پر پیروي او محاسبه مقید دی او دا د ژوند له مابعد سره اړیکه ده. له همدې امله پر مسلمان حتمي ده چې د اعمالو د سرته رسولو پر مهال له الله سبحانه و تعالی سره اړیکه درک کړي. نو اعمال به د الله سبحانه و تعالی له اوامرو او نواهیو سره سم ترسره کوي. همدا د روح او مادې د يو ځای کولو په معنی ده او د الله سبحانه و تعالی د اوامرو او نواهیو له مخې عمل کول هغه موخه ده چې د الله سبحانه و تعالی رضا او خوښي بلل کېږي. مقصوده موخه ورڅخه هغه ارزښت دی چې عمل يې رامنځته کوي.

نو له دې کبله د ټولنې د ساتنې لپاره لوړې موخې د انسان په لاس نه شي جوړېدای، بلکې هغه د الله سبحانه و تعالی اوامر او نواهي دي، هغه ثابتې موخې چې نه بدلون مومي او نه پرمختگ کوي. نو د انسان د نوعې، عقل، انساني کرامت، نفس، فردي ملکیت، دین،

امن او دولت ساتنه، د ټولني د ساتنې لپاره لوړې موخې دي، چې بدلون او پرمختگ ورسره نه شي يو ځای کېدای. نو د دغو ثابتو موخو د ساتنې لپاره يې حدود او عقوبات وټاکل او د دغو موخو ساتنه او عملي کول واجب وگڼل شول، ځکه دا د الله سبحانه و تعالی اوامر او نواهي دي، نه د دې له امله چې دوی مادي ارزښتونه را منځته کوي. پر همدغه اساس مسلمان او اسلامي دولت خپل ټول اعمال د الله سبحانه و تعالی د اوامرو او نواهيو سره سم ترسره کوي، ځکه دا هغه څه دي چې د انسان ټولې چارې تنظيموي. د الله سبحانه و تعالی له اوامرو او نواهيو سره سم عمل کول، مسلمان ته اطمينان او ډاډ رامنځته کوي او ځکه نو سعادت د جسد اشباع او هغه ته متاع ورکول نه دي، بلکې د الله سبحانه و تعالی راضي کول دي.

مگر عضوي اړتياوې او غريزې هم اسلام داسې تنظيم کړې دي، چې ټولې اړتياوې يې اشباع کوي؛ لوره، د نوعې غريزه، د تدین غريزه او يا دې ته ورته نور حاجات. مگر داسې نه چې ځينې د ځينو نورو پر ځای مړې کړي، نه د ځينو په محرومیت او ځينو په مړښت او يا په ټولو دا ډول اطلاق، بلکې ټولې يې تنظيم کړې دي او ټولې يې د يوه دقيق نظام له مخې مړې کړې دي، چې انسان ته يې سوکالي او ډاډ ورکړی او د غريزو او حيواني درک له پلوه يې د انسان او حيوان تر منځ توپير راوستی دی.

د دغه تنظيم د تضمین لپاره، اسلام ټولني د کُل په اعتبار گوري نه د برخو او اجزاوو په څېر او فرد ته د دغه جماعت د يوه نه بېلېدونکي جز په اعتبار گوري. مگر د هغه جزئيت له جماعت څخه داسې نه دی لکه د نې جزئيت په ټاير کې، بلکې انسان له کُل څخه يو جز دی، لکه لاس چې د جسم يو جز دی. له دې امله اسلام فرد د جماعت د يوه جز په صفت معنی کړی دی، نه داسې فرد چې له ټولني څخه بېل وي. په داسې توگه چې انسان د دغه ټولي په محافظت کې مرستندوی واقع شي، په ورته وخت کې يې په جماعت کې بللی، نه د داسې کُل په څېر چې اجزا ونه لري، بلکې داسې کُل چې له اجزاوو څخه جوړ شوی وي، لکه افراد چې د جز په څېر ټولني د ساتنې لامل شي،

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي:

«مَثَلُ الْقَائِمِ عَلَيَّ حُدُودِ اللَّهِ وَالْوَاقِعِ فِيهَا كَمَثَلِ قَوْمٍ اسْتَهَمُوا عَلَيَّ سَفِينَةً فَأَصَابَ بَعْضُهُمْ أَصَابَ بَعْضِهِمْ أَعْلَاهَا وَبَعْضُهُمْ أَسْفَلُهَا، فَكَانَ الَّذِينَ فِي أَسْفَلِهَا إِذَا اسْتَقُوا مِنَ الْمَاءِ مَرُّوا عَلَيَّ مِنْ فَوْقِهِمْ، فَقَالُوا: لَوْ أَنَا خَرَقْنَا فِي نَصِيبِنَا خَرْقًا وَلَمْ نُؤْذِ مَنْ فَوْقَنَا، فَإِنْ تَرَكُوهُمْ وَمَا أَرَادُوا هَلَكُوا جَمِيعًا، وَإِنْ أَخَذُوا عَلَيَّ أَيْدِيَهُمْ نَجَوْنَا وَنَجَوْنَا جَمِيعًا.» (رواه البخاري)

ژباړه: د هغه چا مثال چې د الله حدود قايموي او د هغه چا چې په هغو کې واقع وي، د هغه قوم په خبر دی چې پر کښتۍ پچه واچوي، نو يو شمېر ته پورتنۍ برخه ورسپري او نورو ته ښکتنۍ برخه. کله چې د لاندینۍ برخې افراد اوبه اخلي، نو د پورتنۍ برخې له لارې تېرېږي، ځکه نو دوی وايي، که موږ په خپله برخه کې (د اوبو اخيستلو لپاره) سوری وکړو، د پورتنۍ برخې خلک به هم له تکليف څخه خلاص شي. که د دوی د دغه کار مخه ونه نيسي، نو ټول به هلاک شي او که يې له دغه عمل څخه منع کړل، دوی او نور ټول وگړي به له هلاکت څخه وژغورل شي.

همدغه د فرد او ټولني په اړه ليد او نظر دی، چې ټولني ته ځانگړی مفهوم وربښي، ځکه دا خلک د جماعت اجزا دي، اړينه ده چې دوی بايد داسې افکار ولري ترڅو يې يو له بل سره وتړي. د هغو له مخې به ژوند کوي، دوی به واحد احساسات ولري، چې له هغو څخه به اغېزمن وي او د هغو له مخې به هڅول کېږي او دوی به واحد نظام ولري، چې د ټولو د ژوند ستونزې يې ورحل کړي دي.

له همدې ځايه اجتماع يا ټولنه له انسان، افکارو، احساساتو او نظامونو څخه جوړه شوې ده. او انسان هم په ژوند کې پر دغو افکارو، احساساتو او نظامونو مقيد دی. له دې امله مسلمان د ژوند په هر څه کې پر اسلام مقيد دی او دی مطلقې آزادۍ نه لري.

نو د مسلمان عقیده د اسلام په حدودو کې مقیده ده، نه مطلقه. له همدې امله ارتداد يې لويه گناه بلل کېږي، که له ارتداد څخه وانه وږي، د قتل مستحق کېږي. شخصي ناحیه هم د اسلام په نظام پورې تړلې ده، له همدې امله زنا هغه گناه ده چې له مهربانۍ پرته، له تشهير سره مجازات کېږي:

﴿...وَلِيُشْهِدَ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (النور: ۲)

ژباړه: ترڅو د دوی دواړو عذاب یوه ډله مومنان وویښي.

همدارنگه د شرابو څښل یو لوی جرم دی چې څښونکي ته یې سزا ورکول کېږي، پر نورو خلکو تېری کول هم یو جرم دی، چې د جرم د نوعیت له مخې لکه قذف، قتل او دې ته ورته نور جرمونه، بېلابېلې سزاګانې لري. اقتصادي ناحیه هم په شرع او هغو اسبابو پورې مقیده ده چې تملک یې فرد ته مباح گرځولی دی او د دغه فردي ملکیت په حقیقت سره شارع کولی شي چې هغه ته له هغه عین څخه د گټې اخیستلو اجازه ورکړي. له دغو قیدونو څخه وتل جرم بلل کېږي چې د نوعیت په توپیر سره توپیر مومي لکه غلا، غضب او دې ته ورته نور. د دې لپاره اړینه ده چې دولت موجود وي او دغه جماعت او فرد به ساتي، نظام به په ټولنه پلي کوي. دغه راز اړینه ده چې د قبولې کړې مبداء اغېز یې موجود وي، ترڅو خلک په خپله په طبیعي ډول نظام وساتي. له همدې امله مبداء هغه څه ده چې دوی ورپورې تړلي دي او ساتي یې او دولت یې پلي کوونکی دی. د دې لپاره سیادت د شرعي دی نه د دولت او امت، که سلطه د امت شي او مظهر یې په دولت کې وي، نو د تنفیذ طریقه یې نظام دی، چې دولت بلل کېږي. که پر فرد اعتماد له الله سبحانه و تعالی څخه د مومن په تقوا و، ترڅو اسلامي احکام عملي کړي، نو دولت ته اړینه ده چې هغه تشریح وکړي چې دولت یې عملي کوي او د مومن فرد لپاره باید داسې توجیه شي، ترڅو اسلام له الله سبحانه و تعالی څخه په تقوا عملي کړي. له همدې ځایه اسلام عقیده او نظامونه دي، د اسلام مبداء فکره او طریقه ده، چې د همدغې فکري له جنسه ده. نظام یې هم له همدغې عقیدې څخه سرچینه اخیستې ده، فرهنگ یې هم په ژوند کې ټاکلی چوکاټ لري. د دعوت په لېږدولو کې یې طریقه دا ده چې دولت یې باید عملي کړي، ترڅو فکري قیادت نړۍ ته ورسوي او همدا د اسلامي نظام د فهم لپاره بنسټ شي او عمل ورباندې وکړي. عمل هم باید په ټولنه کې وي په داسې ډول چې پر اسلامي نظام حکم وشي، اسلامي دعوت خپور کړي، ځکه د اسلامي نظام پلي کول پر غیر مسلمانانو د دعوت عملي طریقه

اسلامي نظام

ده، په تحقيق سره د دا ډول پلي کولو لوی اغېز د دغه لويې گرد چاپېره اسلامي نړۍ په رامنځته کولو کې موجود و.

لنډه دا چې په نړۍ کې درې ايډيالوژۍ يا مبداء گانې شته دي: پانگوالي، اشتراکيت چې له هغه څخه کمونيزم نشأت کړی او درېيمه يې اسلام ده. دغه هره ايډيالوژي ځانگړې عقیده لري، چې نظامونه يې ورڅخه جوړ شوي دي، دوی په ژوند کې د انسان د اعمالو لپاره مقياس او معيار لري، له ټولني څخه ځانگړی نظر او ليد لوری او د نظام د تنفيذ لپاره ځانگړې طريقه لري.

خو د کمونيزم مبداء د عقيدې له پلوه داسې ده، چې ماده د اشياوو اصل بولي، د دوی په نظر ټول شيان د مادې له پرمختگ او پراختيا څخه لاس ته راغلي دي. پانگوالي مبداء بيا وايي، چې بايد دين له ژوند څخه جلا کړي، په پايله کې دين له دولت څخه بېلېږي. نو پانگوال دا بحث نه کوي چې آیا خالق شته او که نه، بلکې دوی دا بحث کوي چې خالق په ژوند کې هېڅ دخالت نه لري، برابره ده که د هغه ذات په شتون اعتراف وکړي او که انکار. له دې امله دوی ته د خالق د شتون منونکي او منکر په عقیده کې سره برابر دي، او هغه له ژوند څخه د دين بېلتون دی.

خو اسلام وايي چې الله سبحانه و تعالی د ټولو موجوداتو پيدا کوونکی او خالق دی او همدغه الله سبحانه و تعالی نبیان او رسولان له خپل دين سره انسانانو ته را استولي دي او دی به د قيامت په ورځ له انسانونو سره د کړو وړو حساب کوي. نو له دې امله د دوی عقیده پر الله سبحانه و تعالی، د هغه پر پرېستو، کتابونو، رسولانو او د آخرت پر ورځ او د قضا او قدر په خير او شر چې د الله سبحانه و تعالی له لوري دی، پر دغو ټولو ايمان درلودل دي. له عقيدې څخه د نظام او قانون د را ايستلو په هکله کمونيزم وايي، چې نظام بايد د توليد له وسايلو څخه واخيستل شي، ځکه په يوه ټولنه کې کېدای شي چې تېر د توليد وسيله وي، له همدې څخه د غوڅولو نظام اخيستل کېږي او کله چې ټولنه د پانگوالۍ مرحلې ته پرمختگ وکړي نو آله يا ماشين د انتاج او توليد وسيله کېږي. له همدې څخه د

پانگوالی نظام اخلي، نو د دوی نظام له مادي پرمختگ څخه اخیستل کېږي. اما د پانگوالی مبداء وایي کله چې انسان دین له ژوند څخه بیل کړ، نو ورته اړینه ده چې د ځان لپاره د ژوند له ذات څخه نظام جوړ کړي. نو دوی نظام له هغو واقعیتونو څخه جوړوي چې د ځان لپاره یې وضع کړي دي. اما اسلام وایي چې الله سبحانه و تعالی دوی ته په ژوند کې نظام برابر کړی او محمد صلی الله علیه وسلم یې د دغه نظام د رسالت لپاره رالېږلی دی. نو لازمه او واجب ده چې انسان د هغه له مخې عمل وکړي، ستونزې وڅېړي او د حل لپاره یې له کتاب او سنتو څخه احکام استنباط کړي.

اما په ژوندانه کې د اعمالو د معیار او مقیاس په هکله بیا کمونیزم وایي چې همدغه مادیت یعنی مادي نظام د ژوند معیار دی او څومره چې پرمختگ کوي هومره معیار هم ورسره پرمختگ کوي. پانگوالی مبداء بیا په ژوندانه کې د اعمالو معیار منفعت یا گټه بولي، چې په وسیله یې اعمال اندازه کېږي او پر همدغه اساس عمل کوي. اسلام په ژوندانه کې د اعمالو معیار حلال او حرام بولي، یعنی د الله سبحانه و تعالی او امر او نواهي، چې پر حلالو عمل کېږي او حرام پرېښودل کېږي، چې هېڅ تغیر او بدلون نه مني او نه پکې منفعت کوم لاس لري، بلکې یوازې شریعت پکې حاکم ګرځول کېږي.

اما ټولنې ته په کتو سره کمونیزم داسې انگیري چې ټولنه له ځمکې، تولیدي وسایلو، طبیعت او انسان څخه د یوې عامې مجموعې په څېر جوړه شوې ده، چې دا ټول بیا له یوه څیز څخه جوړ شوي او هغه ماده ده، چې د طبیعت له پرمختگ سره انسان هم پرمختگ کوي، بیا ټوله ټولنه هم ورسره پرمخ ځي. له همدې امله ټولنې مادي پرمختگ ته غاړه ږدي او انسان یوازې باید تناقضات ومومي، چې دغه پرمختگ بېرته کړي او کله چې ټولنه پرمختگ وکړي، د هغې په پرمختگ سره وګړی هم پرمختگ کوي. نو داسې له هغې سره دوران کوي لکه نټ په ټایر کې.

پانگوالی مبداء وایي چې ټولنه له وګړو څخه جوړه شوې ده، کله چې د وګړي چارې تنظیم شي، نو د ټولنې چارې هم تنظیمېږي. نو له همدې امله اړینه ده چې یوازې وګړي

اسلامي نظام

ته پام وکړي، نو دولت د وگړي لپاره کار کوي، له همدغه امله پانگوالي فردي مبداء ده. خو اسلام د ټولنې اساس عقیده بولي، چې افکار او احساسات له ځان سره لېږدوي، نظامونه ورڅخه سرچینه اخلي. نو دا مهال اسلامي افکار او احساسات رنگ پیدا کوي، پر خلکو اسلامي نظام پلي کېږي، اسلامي ټولنه جوړېږي. له همدغه امله ټولنه له انسان، افکارو، احساساتو او نظامونو څخه جوړه شوې ده. انسان یوازې له بل انسان سره ټولی یا جماعت جوړوي، بلکې ټولنه نه شي جوړولای مگر په هغو افکارو چې انسان یې له ځان سره لېږدوي، په هغو احساساتو چې له انسان سره شته او په هغو نظامونو چې ورباندې پلي کېږي، ځکه هغه څه چې د یوه انسان او بل انسان تر منځ اړیکه پیدا کوي هغه مصلحت دی، نو که په همدغه مصلحت سره افکار متحد شول او یا هم احساسات متحد شول نو رضا او غضب یې هم متحد کېږي او که هغه نظام چې د دوی ستونزې ورحلوي سره متحد او یو شي، نو د یوه انسان اړیکه له بل انسان سره رامنځته شوه. که افکار یې د مصلحت په اړه مختلف شول یا یې احساساتو توپیر پیدا کړ، رضا او غضب یې نه شي سره متحد کېدای او که په هغه نظام کې چې د دوی ستونزې ورحلوي، توپیر رامنځته شو، د دوی تر منځ اړیکه نه شي رامنځته کېدای، نو وروسته ټولنه نه شي رامنځته کېدای، ځکه ټولنه له انسان، افکارو، احساساتو او نظامونو څخه جوړه شوې ده، چې د دوی تر منځ اړیکه او تړاو رامنځته کوي او جماعت یا ټولی پر ټاکلې ټولنه بدلوي.

نو اوس که ټول خلک مسلمانان وي، خو افکار یې پانگوالي او ډیموکراسي وي او احساسات یې روحي، کهنوتي او وطني وي او هغه نظام چې پر دوی پلي کېږي، پانگوالي او ډیموکراسي وي، نو دا ټولنه غیر اسلامي ټولنه بلل کېږي، که ډېری اهل یې مسلمانان هم وي.

اما کمونستي مبداء یا ایډیولوژي د کمونستي نظام د پلي کېدو له پلوه، یوازې دولت د لښکر په زور او د قانون په ځواک سره نظام پلي کوي او له فرد او ټولنې څخه چارې اخلي، چې دا نظام ته پرمختګ ورکوي. پانگوالي مبداء بیا دولت د آزادیو څارونکي او چمتو کوونکي بولي، کله چې یو وگړی د بل پر آزادی تېری وکړي، نو دولت د دغه تېري مخه

نيسي، ځکه دولت د آزاديو د تضمين لپاره رامنځته شوی. خو که يو فرد د بل پر آزادي تېری ونه کړي، خو حقوق يې واخلي او يا يې وغولوي، مگر د هغه په خوښۍ سره، دې ته تېری نه ويل کېږي، په دې کې دولت لاسوهنه نه کوي، نو له همدې امله دولت د آزاديو د تضمين لپاره موجود دی.

خو اسلام وايي، چې نظام به مومن وگړی د خپل ايمان او له الله سبحانه و تعالی څخه د تقوا له مخې نافذوي او دولت به يې د ټولي يا جماعت د عدالت په شعور پلي کوي، امت به له حاکم سره د امر بالمعروف او نهی عن المنکر په وسيله مرسته کوي او د دولت به په ځواک او سلطه نظام نافذوي. دولت د جماعت او ټولي چارې سنبالوي او د فرد چارې تر هغه نه سنبالوي، ترڅو چې هغه يې له سرپرستی څخه عاجز نه شي، دغه نظام (د حللارو ټولگه) بدلون او اوښتون نه مني. کله چې د اجتهادونو پایلې ډېرې شي، نو دولت د شرعي احکامو د تبني صلاحيت لري.

د اسلام د مبداء فکري قيادت د انسان له فطرت سره سم دی، هغه په ژوروالي سره آسانه او د عملي کېدو وړ دی، د انسان زړه او عقل يې ژر درک کولی شي، ځکه تدین په انسان کې فطري دی او هر انسان په فطرت سره متدين دی او د هېڅ ځواک په وسيله له ده څخه دا فطرت نه شي اخيستل کېدای، ځکه هغه د يو انسان په بنسټ کې نغښتی. نو انسان په خپل طبيعت کې احساسوي چې دا ناقص دی او دلته تر دې بشپړ ځواک هم شته او دغه ځواک د تقدیس وړ دی، تدین د مدبر خالق لپاره د اړتيا احساس دی، هغه هم د انسان په تکوین کې د طبيعي عجز څخه رامنځته کېدونکی دی، هغه ثابته غريزه ده چې ټاکلې مرجع لري او هغه تقدیس دی. له همدې امله انسانان په ټولو عصرونو کې متدين وو او د يو څه عبادت به يې کاوه؛ د انسان، افلاکو، ډبرو، حيوان، اور او دې ته ورته څيزونو عبادت به يې کاوه. کله چې اسلام له خپلې عقيدې سره يو ځای راغی، د دې لپاره چې انسانيت د مخلوقاتو له عبادت څخه د هغه الله سبحانه و تعالی د عبادت لوري ته وباسي، چې هر څه يې پيدا کړي دي. کله چې مادي مبداء ظهور وکړ او د الله سبحانه و تعالی له وجود او

اسلامي نظام

روح څخه يې انکار کاوه، ونه توانېده چې دغه طبيعي تدین له منځه یوسي، بلکې د انسان تصور يې تر دې نور هم ځواکمن کړ. تقدیس يې هم همدغه ځواک ته ور کډه کړ، دا ټول يې د ځواک تصور ته په مبداء او د هغې لېږد ته ورو لېږدول، د هغه تقدیس يې یوازې دغه دواړو ته ورکړ، لکه چې شا ته گرځېدلي وي او د خلکو تقدیس يې د الله سبحانه و تعالی له عبادت څخه د بنده گانو عبادت ته ور نقل کړ. د الله سبحانه و تعالی د آیتونو تقدیس يې د مخلوقاتو کلام ته ورکړ، نو دا ډول رجعت په دې کې و. خو بیا هم ونه توانېدل چې د تدین فطرت له منځه یوسي، بلکې په غلطۍ سره يې په رجعي ډول وگرځاوه. له همدې امله د دوی فکري قیادت د انسان له طبیعت سره مخالف و او قیادت يې سلبی و. له همدې ځايه د سوسیالیزم فکري قیادت له فطري پلوه وروسته پاتې کېدونکی و، بلکې دوی ورته د وړو، ډار شوو او زیانمنو پام يې ځان ته اړاوه، وروسته پاتې کېدونکو، په ژوند کې ناکامو، کینه کښو او د شادو عقلمونو خاوندانو يې پیروي کوله. کله چې دوی د هغې ډیالیکتیکي نظريې په اړه خبرې او بحث کوي، چې فساد او بطلان يې په عقل او حس دواړو مشاهده کېږي؛ مفکرین بلل کېږي. د ځواک او قوت په واسطه يې خلک خپلې مبداء ته تابع کول، له همدې امله يې تنگي، غوسه او غم را منځته کړ او داسې پاڅونونه او حرکتونه را پیدا شول، چې تخریب او پرېشاني يې تر ټولو مهم وسایل وو.

همدا راز د پانگوالي مبداء فکري قیادت د انسان د فطرت مخالف دی چې هغه فطرت تدین دی، ځکه د تدین فطرت په تقدیس او په ژوند کې د انسان د اعمالو په تدبیر کې رابنکارېږي، ځکه انسان چې کله دغه تدبیر کوي نو تناقض او اختلاف پکې له ورايه ښکارېږي او دا يې د عجز نښه ده. له همدې امله دا اړینه چې دین باید د انسان په ژوند کې د هغه د اعمالو مدبر وي. نو له ژوند څخه د دین لرې کول د انساني فطرت خلاف عمل دی، ځکه په ژوند کې د دین معنی دا نه ده، چې دنيوي اعمال عبادات وگرځوي؛ بلکې په ژوند کې د دین معنی دا ده چې د الله سبحانه و تعالی له خوا امر شوی نظام هغه نظام دی چې انسان خپلې ورځنۍ ستونزې ورباندې هوارې کړي. دا نظام له هغې عقیدې څخه

راوتلی چې د انسان د فطرت لپاره مقرر شوې، نو له هغه څخه لرې کول او د داسې نظام اخیستل چې له هغې عقیدې څخه راوتلی وي چې د تدین له غریزې سره سمون نه مومي؛ د انسان د فطرت مخالف دی. له همدې امله د پانگوالي فکري قیادت له فطري پلوه ناکام او وروسته پاتې کوونکی دی، ځکه هغه د دین او ژوند په بیلتون او له ژوند څخه د تدین په لرې والي سره یو سلبي قیادت دی او دغه مسئله یې د الله سبحانه و تعالی د امر کړل شوي نظام د انساني ستونزو له حل څخه په لرې والي سره فردي موضوع ګرځولې ده.

اسلامي فکري قیادت له دې امله چې عقل یې پر الله سبحانه و تعالی د ایمان راوړو لپاره اساس ګرځولی دی، یو ایجابي قیادت دی، کله چې طبیعت، انسان او ژوند ته نظر وشي، په جزم او قاطعیت سره د الله سبحانه و تعالی وجود ته رسېږي چې دا ټول مخلوقات یې پیدا کړي دي، انسان ته دا ټاکي چې په خپل فطرت د هغه له مطلق کمال څخه بحث کوي. هغسې مطلق کمال چې نه په انسان، طبیعت او ژوند کې را منځته کېدای شي، بلکې عقل یې هغه ته لارښود کېږي، نو دا درک کوي او ایمان ورباندې راوړي.

اما کمونیستي فکري قیادت پر مادیت ولاړ دی، نه پر عقل، که دوی ته عقل ورسېږي، نو له فکر څخه وړاندې د مادې د شتون په ویلو او د هرڅیز لپاره د مادې په اصل ګرځولو سره، مادي دی. اما پانگوالي فکري قیادت پر هغه منځني حل ولاړ دی چې دوی ته له یوې پرلپسې نزاع او کشمکش څخه چې څو پېړۍ یې د کلیسا د خلکو او د فکر د خاوندانو تر منځ دوام درلود، رامنځته شوی او پایله یې دا وه چې دین له دولت څخه بېل کړي. له دې امله پانگوالي او کمونیستي فکري قیادتونه شنه دي، چې دواړه له فطرت سره په ټکر کې دي او پر عقل نه دي ولاړ.

لنډه دا چې یوازې اسلامي فکري قیادت سم او صحیح قیادت دی او نور ټول فاسد او بې معنی قیادتونه دي، ځکه اسلامي فکري قیادت پر عقل ولاړ دی، حال دا چې نور فکري قیادتونه پر عقل نه دي ولاړ. دا هغه فکري قیادت دی چې د انسان له فطرت سره موافق دی، په ځواب کې یې ویل کېږي چې نور فکري قیادتونه له انساني فطرت سره

اسلامي نظام

مخالف دي. دا ځکه چې کمونستي فکري قيادت پر عقل نه بلکې پر ماديت ولاړ دی، ځکه چې ماده له فکر څخه مخکې کوي، په دې معني چې له عقل څخه هم مخکینی ده. له همدې امله کله چې ماده پر دماغ انعکاس کوي، نو فکر را منځته کوي، نو په هغه څه کې انسان فکر کوي چې پر مغز يې انعکاس کړی وي. اما پر دماغ د مادې له انعکاس څخه وړاندې فکر نه شي رامنځته کېدای، له همدې امله هر څيز پر ماده ولاړ دی، نو د کمونيزم د عقيدې اساس يعنې کمونستي فکري قيادت مادي دی نه فکر.

خو دا خبره د دوو لاملونو له امله ناسمه ده: لومړی دا چې د مادې او دماغ تر منځ هېڅ ډول انعکاس نه شي رامنځته کېدای، نه دماغ پر ماده منعکس کېږي او نه ماده پر دماغ، ځکه پر يوه څيز انعکاس، په هغه کې د انعکاس د قابليت شتون ته اړتيا لري، لکه هېنداره، چې د انعکاس قابليت ته اړتيا لري، چې دا نه په دماغ او نه په مادي واقعيت کې وجود لري. د مادې او دماغ تر منځ مطلق انعکاس نه رامنځته کېږي، ځکه ماده پر دماغ انعکاس نه کوي او نه وړانته لېږي، بلکې احساس پر ماده دماغ ته د حواسو په واسطه انتقالېږي، نه د دماغ انعکاس پر ماده او دا د مادې حس کول دي، په دې کې د حواسو له مخې د عين او غير تر منځ توپير نشته. نو له لمس کولو، بويولو، خوند څکلو، اورېدلو څخه داسې احساس رامنځته کېږي لکه له ليدلو څخه چې رامنځته کېږي. دلته ځکه دا له څيزونو څخه لاسته راځي، نه پر دماغ د مادې له انعکاس څخه، دا د څيزونو احساس کول دي. نو انسان د پنځه گونو حواسو په واسطه څيزونه حس کوي، بلکې پر دماغ يې څيزونه انعکاس نه کوي.

دويم دا چې يوازې له حس څخه فکر منځ ته نه راځي، بلکې يوازې حس ورڅخه منځ ته راځي، يعنې د واقعيت احساس که يو احساس له بل احساس يا ميليون احساساتو سره يو ځای شي، بيا هم همغه احساس په لاس راځي. څومره چې د احساس د ډولونو شمېر زيات شي، له هغو څخه يوازې احساس لاس ته راځي، مطلق فکر ورڅخه لاس ته نه شي راتلای، بلکې اړينه ده چې پخواني معلومات شتون ولري، ترڅو د هغو په واسطه حس شوی واقعيت تفسير شي، تر دې چې فکر ورڅخه منځ ته راشي. که موږ اوسني انسان ته

يو سرياني كتاب وركړو او له ده سره د سرياني په اړه هېڅ معلومات نه وي، حس يې په ليدلو او لمس كولو سره پر كتاب واقع كېږي. دا حس كه مليون ځله هم تكرر كړي، هېڅ امکان نشته چې يوه كلمه ورڅخه درك كړي، تر دې چې د سرياني ژبې په اړه معلومات وركړل شي. كله يې چې د سرياني ژبې په اړه معلومات وموندل، همدا مهال فكر كول پيلوي او درك كوي يې. همدا راز كه موږ د هغه ماشوم چې احساس ورسره شته، خو هېڅ معلومات نه لري، له مخې سره يوه-يوه ټوټه طلا، مس او ډبره كېږدو، ټول احساسات يې د دغو څيزونو په حس كې شريك كړو، نو هېڅ امکان نشته چې درك يې كړي، هر څومره كه دغه احساسات متنوع او تكرر هم شي. مگر كله چې په دې اړه معلومات وركړل شي او حس يې كړي، نو له معلوماتو څخه په گټې اخيستې سره يې درك كوي. كه دغه ماشوم لوی شي، شل كلنۍ ته ورسېږي او هېڅ معلومات تر لاسه نه كړي، نو دی داسې پاتېږي لکه په لومړۍ ورځ چې و، چې يوازې څيزونه يې احساس كول. نو كه هر څومره يې دماغ هم لوی هم شي، درك كولی يې نه شي، ځكه هغه څه چې درك ته يې تياروي دماغ نه دی، بلكې پخواني معلومات دي سره له دماغه او سره له هغه واقعته چې حس كوي يې، چې دا د عقلي ادراك له مخې دي. اما د شعوري ادراك له مخې بيا له غريزو او عضوي اړتياوو څخه منځ ته راځي، چې حيوان يې هم درك كولاى شي. د انسان درك له انسان سره هم منځ ته راځي، نو د منې او ډبرې د وركړې له تكرر څخه جوتېږي، چې منډه خوړل كېږي او ډبره نه خوړل كېږي، لكه خر چې پوهېږي چې وربشې خوړل كېږي او خاورې نه خوړل كېږي. دغه توپير او تمیز نه فكر دی او نه ادراك، بلكې دا د غريزو او عضوي اړتياوو ځواب او اشباع ده او دا د انسان په څېر له حيوان سره هم شته. له همدې امله امکان نه لري چې تر هغې فكر رامنځته شي، ترڅو چې د واقعیت د احساس په اړه پخواني معلومات د حواسو په واسطه په دماغ كې رامنځته نه شي.

نو پر عقل، فكر او ادراك د حواسو په واسطه دماغ ته د واقعیت د حس انتقال دی او د پخوانيو معلوماتو شتون دی چې د هغه په واسطه هغه واقعیت تفسير كېدای شي.

اسلامي نظام

پر همدغه اساس کمونيستي فکري قيادت ناسم او فاسد دی، ځکه پر عقل نه دی ولاړ، لکه د دوی پر وړاندې چې د عقل او فکر معنی فاسده ده.

همدا راز د پانگوالی فکري قيادت پر منځني حل ولاړ دی، چې د کلیسا د مسوولینو او مفکرینو تر منځ رامنځته شوی دی. د دوی تر منځ له خونړیو مبارزو څخه وروسته، چې څو پېړۍ یې د روحانیونو او مفکرینو تر منځ دوام وکړ، یوه منځني حل ته ورسېدل او دین یې له ژوند څخه بېل کړ، یعنې د دین په شتون یې ضمني اعتراف وکړ او له ژوند څخه یې بېل کړ. له همدې امله دا فکري قيادت پر عقل نه دی ولاړ، بلکې دا یو راضي کوونکی حل یا منځنی حل دی.

له همدې امله د منځني حل فکره له دوی سره د یوه اصل او بنسټ په څیر مومو، دوی د منځني حل په واسطه د حق او باطل، ایمان او کفر، نور او تیارې تر منځ نژدې والی راوړي. سره له دې چې منځنی حل هېڅ شتون نه لري، ځکه مسئله دا ده چې یا به حق وي او یا باطل یا ایمان او یا کفر یا نور او یا تیارې؛ مگر هغه منځنی حل چې خپلې عقیدې او فکري قيادت یې ورباندې ولاړ دی، دوی یې له حق، ایمان او نور څخه لرې کړي دي. له همدې امله یې فکري قيادت فاسد دی ځکه چې پر عقل نه دی ولاړ.

اما اسلامي فکري قيادت پر عقل ولاړ دی، ځکه پر مسلمان فرض کوي چې د الله سبحانه و تعالی پر وجود، د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر نبوت او پر قرآن کریم د عقل له مخې ایمان راوړي. دغه راز پر مغیباتو ایمان ورباندې فرض کوي، ځکه دا له هغه څه څخه منځ ته راځي چې شتون یې پر عقل ثابت شوی دی، لکه قرآن او متواتر حدیث، ځکه نو دا فکري قيادت پر عقل ولاړ دی.

دا له عقلي پلوه وو، له فطري پلوه هم اسلامي فکري قيادت له انساني فطرت سره موافق دی، ځکه چې مسلمانان د دین پر شتون ایمان لري، په ژوند کې یې اړین او واجبي بولي او د الله سبحانه و تعالی د اوامرو او نواهیو له مخې ژوند کوي. تدین فطري دی ځکه دا یوه غریزه ده، چې ځانگړې رجحان لري او هغه هم تقدیس او سپېڅلتیا ده او د دې رجحان له

نورو غريزوو څخه توپير لري، ځکه دا د ټاکلې غريزې لپاره يوه طبيعي رجحان ده، له همدغه ځايه پر دين ايمان رامنځته کېږي او دا اړينه کېږي چې په ژوند کې د انسان اعمال د الله سبحانه و تعالی له اوامرو او نواهيو سره سم ترسره شي، چې دا هم غريزې دي او له فطرت سره موافقې دي، له همدې امله انسان ته ځواب ورکوي.

دا د کمونيستي او پانگوالي فکري قيادتونو پر خلاف ده ځکه دا دواړه فکري قيادتونه له فطرت سره مخالف دي او کمونيستي فکري قيادت په مطلق ډول د دين له شتون څخه انکار کوي، څوک چې ورباندې اعتراف کوي له هغه سره جگړه کوي، نو دا له فطرت سره په ټکر کې دی. پانگوالي فکري قيادت بيا نه پر دين اعتراف کوي او نه انکار ورڅخه کوي. يوازې له دين څخه انکار او پر هغه نه اعتراف د دوی د بحث موضوع نه ده، بلکې دا وايي چې دين بايد له ژوند څخه بېل وي. دوی اراده لري چې ژوند بايد يوازې گټه وي چې دين هېڅ رول پکې ونه لري او دا له فطرت سره په ټکر او له فطرت څخه لرې دی. له همدې امله له انساني فطرت سره په ټکر کې دی.

له همدې ځايه يوازې اسلامي فکري قيادت مناسب دی، ځکه چې له انساني فطرت او عقل سره سمون لري او له دغه پرته نور ټول باطل دي. پر همدغه اساس يوازې اسلامي فکري قيادت سم او يوازې همدا بريالی هم دی.

اوس يوه مسئله پاتې شوه، هغه دا چې آیا مسلمانانو اسلام عملي کړی دی؟ يا دوی اسلامي عقیده منلې وه او نور احکام او نظامونه يې پلي کړي دي؟! دې ته ځواب دا دی چې له هغه وخته چې رسول الله صلی الله عليه وسلم مدينې ته ورسېد، تر ۱۳۳۶هـ.ق يا ۱۹۱۸م کال پورې چې اسلامي دولت د استعمار په لاس سقوط وکړ، مسلمانانو صرف اسلام په ټولو عصرونو کې پلي کړ او دا تطبيق شامل او هر اړخيز و، آن تر دې چې په دغه تطبيق کې د برياليتوب تر وروستيو حدودو پورې ورسېدل.

څه چې اسلام تطبيقوي هغه دولت دی، څوک چې په دولت کې نظام پلي کوي دوه کسان دي: لومړی يې قاضي دی، چې د خلکو تر منځ دښمنۍ فيصله کوي او دويم

اسلامي نظام

حاکم دی چې د خلکو تر منځ حکم کوي. د قاضي په باب په تواتر سره دا نقل شوی، چې قاضیانو د رسول الله صلی الله علیه وسلم له زمانې راهیسې په استانبول کې د خلافت تر پایه پورې د خلکو تر منځ د شخړو او دښمنیو فیصلې د شرعې شریفې د احکامو له مخې د ژوند په ټولو برخو کې حل و فصل کړې دي. برابره ده هغه که یوازې د مسلمانانو تر منځ وي او که د مسلمانانو او نامسلمانانو تر منځ. هغه محکمه چې د خلکو تر منځ به یې ټولې دښمنۍ په حقوقو، جزاء، شخصي احوالو او نورو برخو کې فیصله کولې، یوه محکمه وه چې یوازې په اسلامي شرع یې حکم کاوه. هېڅوک داسې روایت نه لري، چې هېڅ کومه قضیه یې دې د اسلامي شریعت له احکامو پرته فیصله شوې وي او یا داسې محکمه چې په اسلامي خاورو کې یې دې له اسلام پرته حکم کړی وي، مخکې له دې چې محکمې د استعمار له اغېز څخه په شرعي او نظامي محکمو باندې ووېشل شوې. پر دې تر ټولو نېردي او ستر دلیل د شرعي محکمو سچلونه دي چې په پخوانیو ښارونو کې محفوظ دي، لکه په قدس، بغداد، دمشق، مصر، استانبول او نورو ښارونو کې، دا یو یقیني دلیل دی، چې قاضیانو به یوازې اسلامي شریعت پلی کاوه.

ان تر دې چې غیر مسلمانانو، یهودي او نصاراوو به اسلامي فقه لوسته او تألیفات به یې پکې کول، لکه سلیم الباز د مجلې شارح او نور هغه چې په اسلامي فقه کې یې په وروستیو عصرونو کې تالیفات کړي دي. اما کوم قوانین چې ور دننه شول، هغه د علماوو د فتواگانو سره سم داخل شول، چې د اسلام له احکامو سره مخالفت نه لري، چې په همدې اساس په ۱۲۷۵هـ/ ۱۸۵۷م کال کې عثماني جزایي قانون او په ۱۲۷۶هـ کال چې له ۱۸۵۸م کال سره سمون لري، د حقوقو او سوداګرۍ قوانین وداخل شول. بیا په ۱۲۸۸هـ/ ۱۸۷۰م کې محکمې دوه ډوله شوې، شرعي او نظامي محکمې او هرې یوې ته ځانګړي نظامونه جوړ کړای شول. بیا په ۱۲۹۵هـ/ ۱۸۷۷م کې د نظامي محکمو د جوړښت لایحه جوړه شوه. په ۱۲۹۶هـ کې د حقوقي او جزایي محکمو د اصولو قانون وضع شو. کله چې داسې علما ونه موندل شول چې دولت ته د مدني قانون د ادخال جواز ورکړي، نو د معاملاتو

قانون يې وضع کړ او مدني قانون يې لري کړ او دا په ۱۲۸۶هـ کې ترسره شول. نو دا ټول قوانين داسې وضع شول لکه هغه احکام چې اسلام ورته اجازه ورکوي او د عمل لپاره وضع نه شول، مگر کله يې چې د هغه د اجازې لپاره فتوا واخيسته، وروسته له هغې چې شيخ الاسلام ورته اجازه ورکړه، لکه چې له صادر شوو نښو څخه څرگند شول. که څه هم استعمار له ۱۹۱۸ م کال يعنې له هغه وخت راهيسې چې ځينې خاورې يې لاندې کړې، په حقوقي او جزايي مسايلو کې يې په شريعت فيصلې نه کولې، خو بيا هم په هغو دولتونو کې چې که څه هم د استعمار زور پرې اغېز کړی و، خو لښکرې يې نه وې ور داخلې شوې، لکه حجاز، نجد، يمن او افغانستان تر نژدې وخته پورې پکې په اسلامي فقه فيصلې کېدې. که څه هم اوسمهال په دغو هېوادونو کې حکام اسلام نه پلي کوي، خو سره له دې موږ وينو چې اسلام په قضايي سيستم کې پلي شوی، د اسلامي دولت په ټولو عصرونو کې بل څه نه دي پلي شوي.

د حاکم په وسيله د اسلام تطبيق په پنځو ځايونو کې تمثليږي:

د ټولني په اړوندو شرعي احکامو، په اقتصاد، تعليم، بهرني سياست او د حکومت په نظام کې. په اسلامي دولت کې دا پنځه واره څيزونه پلي شوي دي. پاتې شو د بنځو او نارينه وو اجتماعي نظام او د دوی تر منځ علاقه او قانون، نو دا خو تر اوسه د استعمار او کفر په قوانينو په وجود کې هم اسلامي دي او بل شی نه دي پلي شوي.

اما ټولنيز نظام، چې د بنځې او نر تر منځ اړيکې ټاکي او نور ټول هغه څه چې په دغه اړيکه مرتب دي، يعنې د شخصيت احوال، نو دا ټول لا تر اوسه پلي کېږي، سره له دې چې استعمار او د کفر حکم هم شتون لري، آن تر ننه پورې له اسلامي اجتماعي نظام پرته بل څه نه دي پلي شوي. اما اقتصادي نظام په دوو برخو کې تمثليږي: لومړی له عامو وگړو څخه د خلکو د ستونزو د حل په موخه د مال اخيستو کيفيت، دويم د هماغه مال وپشل دي. د اخيستو کيفيت يې دا دی، چې زکات له مالونو، ځمکو، څارويو څخه د عبادت په اعتبار اخيستل کېږي او يوازې په هغه اتو ډلو باندې وپشل کېږي، چې په قرآن کریم

اسلامي نظام

کې يې يادونه شوې ده او د دولت په چارو کې هېڅ نه لگول کېږي، مگر د شريعت له حکم سره سم د دولت او امت د چارو د پرمختگ لپاره مالونه اخيستل کېږي، نو په ځمکه خراج، له غير مسلمانانو څخه جزيه او د بهرنۍ او کورنۍ سوداگرۍ له سوداگرو څخه گمرکي محصولونه هم اخيستل کېږي، هېڅ مال له اسلامي شريعت پرته نه تر لاسه کېږي. اما د مال وېش د عاجز لپاره په نفقه، د بې عقل او مبذر لپاره په گوبنه کولو او همدارنگه به هغوی ته وصي ټاکل کېږي، دوی به په هر ښار کې په ځانگړو ځايونو کې اوسېدل، د حج په لاره کې، د فقير، مسکين او مسافر لپاره د ډوډۍ ورکول، د دغو ټولو آثارو لار تر اوسه د مسلمانانو په ښارونو کې تر سترگو کېږي. په يوه جمله کې چې د مال وېش د اسلامي شريعت له مخې ترسره کېده او هېڅ د بل څه له مخې نه وېشل کېده او هغه څه چې په دې برخه کې تقصير ليدل شوی، هغه هم د شريعت پرېښودل او ناوړه تطبيق دی نه هم د شريعت نه پلي کول.

اما د تعليم سياست هم د اسلام پر اساس ترسره کېده، د تعليم په منهجونو کې اسلامي ثقافت بنسټ او اساس و. د پرديو ثقافت به ترکومه ځايه چې د اسلام خلاف و نه اخيستل کېده. اما د مدرسو د پرانيستو په برخه کې چې کوم تقصير تر سترگو کېده، هغه هم د عثماني خلافت په وروستيو کې و، چې په ټولو اسلامي خاورو کې يو ډول و، چې د فکري انحطاط لامل شوې او پایله يې نن ته رسېږي. اما په نورو عصرونو کې دا په نړۍ کې مشهوره وه، چې يوازې اسلامي خاورې د علماوو او متعلمينو په سترگو کې وې، د قرطبي، بغداد، دمشق، سکندريې او قاهرې پوهنتونونو په نړۍ کې د تعليم په خپرېدا کې لوی اغيز درلود.

په بهرني سياست کې هم دولت پر اسلامي بنسټ ولاړ و، نو اسلامي دولت له نورو دولتونو سره خپلې اړيکې د اسلام پر اساس ټينگولې، ټولو هېوادونو هم هغه ته د يوه اسلامي دولت په سترگه کتل. بهرنۍ اړيکې يې ټولې د اسلام او مسلمانانو د مصلحت پر اساس د دې له مخې چې دوی مسلمانان يادېدل ټينگولې. د اسلامي دولت بهرنی سياست،

اسلامي سياست و، چې نړيوال شهرت يې موندلې و او دا ډېره روښانه ده او کومو دلايلو ته اړتيا نه لري.

د اسلام د حکومتولۍ نظام پر اتو ادارو يا جهازونو ولاړ و:

خليفه د دولت رييس، تفويضي مرستيال، تنفيذي مرستيال، د جهاد امير، واليان، قضاء، دولتي مصالح، د امت مجلس. دا ټول جهازونه موجود وو، پر مسلمانانو هېڅ داسې دوره نه ده تېره شوې، چې دوی خليفه نه درلود، خو وروسته له هغه چې کافر استعمارگر مصطفي کمال په کرغېړنو لاسونو په ۱۳۴۲هـ/ ۱۹۲۴م کال کې خلافت ړنگ شو، دوی بې خليفه شول. خو تر دې مخکې د مسلمانانو خليفه په دايمي ډول موجود و، يو خليفه تر هغې نه لرې کېده ترڅو به يې چې پر ځای بل نه و راغلی، آن د کمزورۍ په عصرونو او خورا ناوړه شرايطو کې هم مسلمانانو خليفه درلود.

کله به چې خليفه رامنځته شو، نو هلته به اسلامي دولت هم رامنځته کېده، ځکه اسلامي دولت په خپله خليفه دی. د خليفه مرستيالان هم په ټولو عصرونو کې موجود وو، دوی به په حکم او تنفيذ کې د خليفه مرستيالان وو، مگر دوی وزيران نه وو. سره له دې چې د عباسي خلافت په وخت کې دوی ته وزيران ويل کېدل؛ خو په حقيقت کې دوی هم معاونين او مرستيالان وو. دوی د اوسني ديموکرات نظام په څېر د وزارت هېڅ ډول صفت نه درلود، بلکې د خليفه له خوا يې په حکم او تنفيذ کې د هغه په تفويض سره مرستيالي کوله، خو واک او واگې به ټول له خليفه سره وو. اما واليان، قاضيان او د دولت د مصالحو شتون ثابت دی. کله به چې کفارو کوم هېواد ونيو، نو چارې به بيا بل ډول شوې، په ټولو چارو کې به يې واليان، قاضيان، د دولت مصالح او د دولت لوړپوړي کسان وو، چې دا هېڅ دليل ته اړتيا نه لري. اما د جهاد امير به د اسلامي پوځ چارې سنبالولې، هغه هم په دې اعتبار سره چې دا يو اسلامي لښکر دی او تل به يې په ذهن کې دې خبرې ځای نيولې و، چې اسلامي پوځ هېڅکله هم ماتې نه خوري. اما د امت د مجلس کړنو ته له راشده خلفاوو څخه وروسته دومره پاملرنه ونه شوه، لامل يې دا دی چې دا د حکم له

اسلامي نظام

جهازونو او قواعدو څخه دي. نو شورا په راغي باندې د رعيت حق دی، که يې دا چاره سرته ونه رسوله نو تقصير يې وکړ، مگر حکم بيا هم اسلامي دی. ځکه شورا د نظر د اخيستلو لپاره ده، نه د حکم کولو لپاره، چې دا د ډيموکراسۍ د پارلمانونو د وکيلانو پر خلاف ده، ځکه دوی د ولس واک تمثيولي، چې د پانگوالۍ په حکومتي نظام کې بنسټيزه قاعده ده. خو په اسلام کې سيادت د شرعې دی. له دې څخه جوته بري چې حکومتي نظام هم د اسلام له مخې پلي شوی.

همدارنگه د خليفه د بيعت د مسئلې په هکله، په قطعي ډول په خلافت کې وراثت نشته، يعنې وراثت په دولت کې مقرر حکم نه شي کېدای، چې حکم تر لاسه کړي، يعنې د دولت رياست په وراثتي ډول واخلي، لکه څنگه چې نن په شاهي نظام کې اخيستل کېږي. په دولت کې مقرر حکم دا و چې د حکم د تر لاسه کولو لپاره بيعت دی، چې په ځينو عصرونو کې به له مسلمانانو څخه اخيستل کېده لږ څه وروسته د اهل حل و عقد په واسطه بيعت کېده او په وروستۍ (انحطاط) دوره کې د شيخ الاسلام په واسطه ترسره کېده. بيعت د اسلامي دولت په ټولو عصرونو کې عملي شوی، ځکه هېڅ خليفه له بيعت پرته نه دی منصوب شوی، له بيعت پرته په مطلق وراثت سره هم نه دی نصب شوی، هېڅ داسې روايت او پېښه نشته چې خليفه له بيعت پرته په وراثت سره ټاکل شوی وي. په ځينو مواردو کې په بيعت اخيستنه کې سرغړونه هم شوې، يعنې خليفه به له خلکو څخه په خپل ژوند کې د خپل زوی، ورور، د کاکا زوی او يا د کورنۍ بل غړي ته بيعت اخيست او د خليفه له وفات وروسته به خليفه کېده، چې دا عمل د بيعت د پلي کولو ناوړه ډول او سرغړونه ده او هېڅکله وراثت او وليعهدې نه بلل کېږي. لکه څنگه چې په ډيموکراسۍ کې د پارلماني ټاکنو د نظام ناوړه تطبيق، انتصاب نه بلکې ټاکنې نومول کېږي، سره له دې چې که په ټاکنو کې هغه کسان هم بريالي شي چې حکومت يې اراده لري. له همدې امله په دې ټولو کې مور وينو چې اسلامي نظام په عملي ډول پلي شوی دی او د اسلامي دولت په ټولو عصرونو کې له اسلام پرته بل څه نه دي پلي شوي.

اما د اسلامي رهبري برياليتوب عملي وو، يعنې برياليتوب يې بېساري و، چې دوه دليونه لري:

لومړی دا چې اسلامي فکري قيادت عربي ټولنه د وروسته پاتې والي، کورني تعصب، د تياره جهل له ترورميو څخه د يوې فکري بيدارۍ په لور ولېږدوله، چې د اسلام په نور سره ځلېده او رڼا يې په عربو پورې منحصره نه شوه، بلکې په ټوله نړۍ کې عامه شوه. نو مسلمانان د ځمکې په کره کې تيت شول او اسلام يې نړۍ ته ولېږداده او پر فارس، عراق، شام، مصر او شمالي افريقا يې حکومت وکړ. چې دغه هر ولس له نورو قومونو څخه ځانگړي قوميتونه درلودل، ځانگړې ژبې يې درلودې؛ فارسي قوميت په فارس کې په شام کې له رومي قوميت سره توپير درلود، همدا راز قبضي قوميت په مصر کې د شمالي افريقا له بربري قوميت سره توپير درلود، د دوی دودونه، تقليدونه او دينونه ټول سره متفاوت وو. کله چې د اسلامي حکومت ترسيوري لاندې راغلل، پر اسلام پوه شول، آن تر دې چې ټول په اسلام مشرف شول، ټول يو امت وگرځېدل، چې هغه اسلامي امت دی. له همدې امله د اسلامي فکري قيادت برياليتوب د دغه ولسونو او قومونو په ويښتابه کې بېساري و، سره له دې چې د مواصلاتو وسيله يې اوښه او اوبښ او د خپراوي وسايل يې ژبه او قلم و. خو د فتوحاتو موخه د ځواک او زور ماتول او لرې کول، د مادي موانعو ماتول وو، ترڅو د خلکو تر منځ هغه لارې پرانيزي چې عقل به ورته ښودې، فطرت به هم ورته حيرانېده، نو له همدې امله د الله سبحانه وتعالی په دين کې پوځ پوځ کسان داخل شول. اما ظالمانه فتح د فاتح او مفتوح، غالب او مغلوب تر منځ فاصله رامنځته کوي. لسگونه کاله پر شرق د غرب استعمار شته، خو ورباندې بريالی کېږي نه، بلکې ډېر ورڅخه لرې دي. که د دوی د گمراه کوونکي ثقافت اغېزې او د مزدورانو ظلم او زياتي له منځه لاړ شي، نو بېرته د اسلام دايرې، د هغه مبداء او نظام ته گرځېدل د سترگو له رپ څخه هم اسانه دي... او راگرځو نو وايو: چې د اسلامي فکري قيادت برياليتوب د دغه ولسونو په وښلولو کې ب ساري و، دغه ولسونه تر نن ورځې پورې مسلمان دي، سره له دې چې استعمار په خپله

اسلامي نظام

چټلی او مکر سره د هغوی د عقایدو په فساد او افکارو په مسمومولو بوخت دی. ژر ده چې دا سیوری به ورباندې خپور شي، د قیامت تر اقامې پورې به اسلامي امت سره یو وي. هېڅ په مطلق ډول داسې نه ده پېښه شوې چې کوم ولس اسلام قبول کړی وي، له اسلامه بېرته وگرځي.

د اندلس مسلمانان د نصراني تفتیشي محکمو لخوا د دوی د کورونو سوځولو او د جلادانو په غوڅوونکو لاسونو پوپنا شول، دارنگه د بخارا، قفقاز او ترکستان پر مسلمانانو هم هغسې ټکه راغله لکه په کومو چې پخوا راغلې وه؛ خو بیا هم د دغو ولسونو اسلام او د دوی یو امت او یو موټی گرځېدل او پر خپلو عقیدو د دوی د حرص شدت، د اسلامي نظام په پلي کولو کې د اسلامي فکري قیادت او اسلامي دولت د بريالیتوب ښکارندوی دي.

دویم امر چې د اسلامي فکري قیادت پر بريالیتوب دلالت کوي، هغه دا چې اسلامي امت په نړۍ کې د فرهنگ، تمدن، ثقافت او علم په ډگرونو کې تر ټولو لوړ امت وگرځېد، اسلامي دولت په نړۍ کې تر ټولو لوی دولت وگرځېد، چې دوولس پېړۍ یې دوام وکړ: له اوومې میلادي پېړۍ څخه د اتلسمې میلادي پېړۍ تر نیمايي پورې یوازې همدا د نړۍ ستر دولت و. د دغه مودې په اوږدو کې د امتونو تر منځ ځلېدونکی لمر و، دا ټول د دغه قیادت پر بريالیتوب دلالت کوي او پر خلکو د اسلام د عقیدې او نظام د تطبیق بريالیتوب ښيي.

کله چې اسلامي دولت او اسلامي امت د دغه فکري قیادت له لېږد څخه بې برخې شول او کله یې چې اسلام ته دعوت پرېښود، د اسلام په پوهه او پلي کولو کې یې تقصیر وکړ، د امتونو تر منځ وروسته پاتې راغی.

ځکه خو مور وایو چې یوازې دغه اسلامي فکري قیادت صالح دی او اړین دی چې نړۍ ته ولېږدول شي. کله چې هغه اسلامي دولت تاسیس شي چې دغه قیادت نړۍ ته لېږدوي، نو ژر ده چې دغه قیادت به د تېر په څېر اوس بیا بريالی شي.

مخکې مو وویل چې اسلام هغه دین دی چې له هغه څخه راوتلي نظامونه له انساني فطرت سره موافق دي. له دې امله انسان یو ماشینی موجود نه دی، چې نظام یې له کوم توپیره په دقیقو هندسي مقیاسونو تطبیق کړي، بلکې انسان یو اجتماعي موجود دی چې

وړتياوې يې متفاوتې دي، نظام هم د يوه اجتماعي موجود په صفت پلي کوي. له يوې خوا طبيعي ده چې اسلام انسانان يو له بل سره نږدې کوي، مساوي کوي يې نه، خو په ورته مهال کې ټولو ته ډاډ تضمين کړي. له بل پلوه دا هم طبيعي ده چې ځينې خلک د دغه نظام له پلي کولو سره مخالفت کوي، له همدې امله اړينه ده چې په ټولنه کې به فاسقان او فاجران، کافران او منافقان، مرتدان او ملحدان شتون لري. مگر له ټولني څخه تعبير هغه مجموعه ده چې افکار، احساسات، نظامونه او خلک پکې راځي، نو هغه ټولنه اسلامي ټولنه بلله کېږي چې اسلام ورباندې پلي کېږي او دغه څيزونه پکې اسلامي وي.

د دې ادعا دليل دا دی چې هېڅوک نظام داسې نه شي پلي کولی لکه رسول الله صلی الله عليه وسلم چې اسلامي نظام پلي کړ؛ سره له دې چې د ده په وختونو کې هم کفار او منافقان، فاسقان او فاجران، مرتدان او ملحدان موجود وو، خو هېڅوک له دې پرته بل څه نه شي ویلی، چې اسلام په بشپړه توگه پلي شوی او ټولنه بشپړه اسلامي وه. بلکې دغه تطبيق هم د هغه انسان له خوا و چې هغه يو ټولنيز موجود و، نه صناعي يا توليدي.

يوازې اسلام دی چې په مدينه منوره کې د رسول الله صلی الله عليه وسلم تر استوگنې وروسته بيا د استعمار په وسيله د اسلامي هېوادونو تر اشغالولو پورې پر اسلامي امت پر عربو او غير عربو بشپړ تطبيق شو. وروسته پانگوالي نظام د هغه ځايناستی شو.

پر دغه اساس اسلام په عملي ډول له لومړي هجري کاله تر ۱۳۳۶ پورې چې له ۱۹۱۸م کال سره سمون لري، پلي شوی دی او پر اسلامي امت د دغه وخت په اوږدو کې له اسلام پرته بل هېڅ نظام نه دی پلي شوی.

آن تر دې چې مسلمانانو عربي ژبې ته فلسفه، علوم او بېلابېل اجنبي ثقافتونه وژباړل، مگر دوی هېڅکله د نورو ملتونو تشريع، قانون او نظام ونه ژباړه، نه د عمل او نه د تدريس لپاره. مگر خلکو اسلام د يوه نظام په څېر په ښه او بد ډول پلي کړ، چې دې هم د دولت په قوت او ضعف، د دغه فکري قيادت په دقيق فهم او د فهم په نشت، د لېږد په قوت او په هغه کې په سستی پورې اړه درلوده. له همدې امله د اسلام ناسم تطبيق په ځينو وختونو کې اسلامي ټولنه له وروسته والي سره مخ کړه، خو له هغې څخه هېڅکله هېڅ نظام لري

اسلامي نظام

نه شو، ځکه د هغه پلي کېدل د بشر په واسطه وو، خو ناوړه تطبيق په دې معنی نه دی چې اسلام نه دی پلي شوی، بلکې په قاطعیت سره اسلام پلي شوی دی، هېڅ نورې مېتودې او نظامونه نه دي پلي شوي. کله چې له تطبيق څخه موخه د هغه قوانينو او نظامونو پلي کول وي چې دولت يې پر عمل امر کوي، اسلامي دولت په دې برخه کې له اسلام پرته بل هېڅ نه دي پلي کړي. ټول هغه څه چې ورڅخه لاسته راغلي، دا دي چې ځينو حکامو د اسلام ځينې نظامونه ناسم تطبيق کړي دي. کله چې موږ د اسلام تطبيق له تاريخ څخه اخلو، بايد دوو څيزونو ته پام وکړو:

لومړی دا اړینه ده چې دغه تاريخ بايد د اسلام له کينه کښو دښمنانو څخه نه، بلکې له پوره تحقيق او څېړنې وروسته خپله له مسلمانانو څخه واخلو، ترڅو د اسلام ناوړه څېره وانه خلو، بلکې سمه څېره يې تر لاسه کړو. دويم دا جاييز نه ده، چې پر ټولنه د ځينو افرادو له تاريخ څخه شمولي قياس وکړو، نه د ټولنې د يوې برخې تاريخ په ټوله ټولنه قياس کړو، دا تېروتنه ده چې مثلاً ټول اموي عصر د يزيد له تاريخ څخه وگورو يا د عباسي عصر تاريخ د ځينو عباسي خلفاوو له بعضو پېښو څخه واخلو. همدا راز دا جايزه نه ده چې د عباسي عصر پر ټولنه له الاغاني کتاب څخه چې د ليونيانو، شاعرانو او اديبانو خبرونه پکې تاليف شوي دي، حکم او پرېکړه وکړو يا د تصوف او هغه ته ورته کتابونو څخه پرېکړه وکړو. که داسې وکړو نو په دغه عصر باندې د فسق او فجور يا زهد او انزال د عصر پرېکړه کوو، بلکې اړينه ده چې د ټولنې ټول اړخونه په پوره ډول مطالعه او څېړو. د اسلامي ټولنې تاريخ په هېڅ عصر کې نه دی ليکل شوی، څه چې ليکل شوي دي هغه هم د چارواکو او ځينو متنفذينو اخبار دي، هغه چا چې دا اخبار ليکلي هغوی هم موثق خلک نه وو، دوی يا مدح کوونکي او يا هم بد ويونکي وو، څه چې دوی ليکلي له تصفيې پرته د منلو وړ نه دي.

کله چې اسلامي ټولنه پر دغه اساس ولولو، يعنې د ټولو اړخونو په دقيقه څېړنه سره يې مطالعه کړو، د ټولو ټولنو غوره ټولنه يې مومو، ځکه دا ټولنه په لومړۍ، دويمه او درېيمه پېړۍ کې همداسې وه، بيا په نورو پېړيو کې آن د دوولسمې هجري پېړۍ تر نيمايي پورې،

د دې ټولني په ټولو عصرونو کې دا مومو چې اسلام پکې پلي شوی، آن د عثماني دولت تر پایه پورې، چې اسلامي دولت ورته ويل کېده. له همدې امله بيا هم بايد په پام کې وي، چې له تاريخ څخه د فقهي او نظام د سرچينې په توگه کار اخيستل جواز نه لري، بلکې نظام له خپلو فقهي سرچينو څخه اخيستل کېږي نه له تاريخ څخه، ځکه تاريخ د هغې مصدر نه دی. نو که غواړو چې د کمونيزم نظام وپېژنو، هغه د روسيې له تاريخ څخه نه اخلو، بلکې د کمونيزم د مبداء له خپلو کتابونو څخه يې اخلو او که وغواړو چې پر انگليسي فقه يا قوانينو پوه شو، د انگلستان له تاريخ څخه يې نه اخلو، بلکې له انگليسي فقهي (د قانون جوړونې له کتابونو) يې اخلو. همدارنگه د هر نظام او قانون د پېژندلو لپاره همدا طريقه کاروو.

اسلام داسې مبداء ده چې عقیده او نظام لري، نو که غواړو چې هغه وپېژنو يا يې واخلو، دا روا نه ده چې تاريخ، د هغه د پېژندنې، د احکامو د استنباط او نه هم د هغه لپاره مطلق مصدر وگرځوو.

مگر د اسلام د پېژندنې د مصدر لپاره يې د اسلامي فقهي کتابونه او د احکامو د استنباط د مصدر لپاره يې تفصيلي دلايل کاروو. له همدې امله دا سمه نه ده چې تاريخ د اسلامي نظام لپاره مصدر وگرځوو، نه د پېژندنې لپاره، نه پر هغه د استدلال لپاره، همدا راز دا هم سمه نه ده چې د عمر بن الخطاب، عمر بن عبدالعزيز، هارون الرشيد او نورو تاريخ د شرعي احکامو لپاره د مرجع په ډول وکاروو، دا کار نه په هغو تاريخي پېښو کې چې له دوی څخه روايت شوي دي او نه په هغه کتابونو کې چې د دوی په تاريخ کې تاليف شوي دي، ترسره کولای شو. که په کومه پېښه کې د عمر رضی الله عنه د رايې پيروي وشي، له دې امله يې پيروي کېږي چې د نوموړي رايه يو شرعي حکم دی چې عمر رضی الله عنه استنباط کړی او پلي کړی يې دی، لکه څنگه چې د هغه احکامو پيروي کېږي، چې امام ابوحنيفه، شافعي، جعفر او دې ته ورته نورو استنباط کړي دي، له دې امله يې پيروي نه کېږي چې هغه يوه تاريخي پېښه ده. له همدې امله د نظام په اخيستلو او پېژندلو کې تاريخ ته هېڅ اړتيا نشته او دا هم له تاريخ څخه نه اخيستل کېږي، چې دا نظام پلي شوی و او

اسلامي نظام

که نه، بلکې له فقهيې څخه اخیستل کېږي، ځکه د زمانې په هر عصر کې چې څه ستونزې موجودې وې، د نظام په واسطه حل کېدې، نو آن تر دې چې مور دا پېژنو چې کوم دی هغه نظام چې دغه ستونزې ورباندې حل کېږي؟ مور په دې اړه تاریخي پېښو ته مراجعه نه کوو، ځکه چې دا مور ته د اخبار په ډول رالېږدول کېږي، بلکې اړینه ده چې نظام ته مراجعه وکړو چې هغه اسلامي فقه ده او تطبیقېده. دې ته په مراجعې سره مور هېڅ بل داسې نظام نه شو موندلای چې مسلمانانو دې له نورو څخه اخیستی وي یا داسې کوم نظام چې مسلمانانو په خپل اختیار سره را منځته کړی وي، بلکې مومو چې ټول هغه شرعي احکام دي چې له تفصیلي دلایلو څخه استنباط شوي دي، ځکه مسلمانانو له ضعیفو روایتونو څخه د فقهيې د سوچه والي سخت حرص درلود، یعنې له ضعیفو استنباطونو څخه، آن تر دې چې پر ضعیف قول یې عمل منع کړ، حتی که هغه د مطلق مجتهد نظر هم وي.

له دې امله په ټوله اسلامي نړۍ کې له اسلامي فقهيې پرته بل تشریعي نص نه پیدا کېږي، څه چې موجود دي هغه یوازې اسلامي فقه ده. نو په اسلامي امت کې له بل نص پرته د واحد فقهي نص شتون پر دې دلالت کوي چې امت په خپل تشریح کې له دغه نص پرته له بل شي څخه کار نه دی اخیستی.

تاریخ ته چې کومه کتنه جواز لري، هغه د پلي کولو د څرنگوالي د لټولو لپاره روا او سمه ده. د دې امکان شته چې تاریخ ځینې سیاسي پېښې ذکر کړي او په هغو کې د پلي کېدو کیفیت وڅېړل شي. مگر دا هم تر هغه روانه ده، ترڅو چې په دقیقې څېړنې سره خپله له مسلمانانو څخه وانه خيستل شي. د تاریخ لپاره لومړی تاریخي کتابونه، دویم آثار او نښې او درېیم روایت د دريو مصادر او سرچینو په توگه کاروو. دا سمه نه ده چې تاریخي کتابونه مطلق مصدر وبولو، ځکه په ټولو زمانو کې یې سیاسي ظروفو ته سر تیت کړی دی، په دروغو حاشیې ورباندې لیکل شوې دي یا په ټولنه کې د حاکم قشر په پلوی لیکل شوي یا د هغه چا په ضد دي چې کیسه ورڅخه کوي او د نورو په زمانو کې لیکل شوي دي. په دې اړه نژدې دلیل په مصر کې د علوي کورنۍ تاریخ دی، چې له ۱۹۵۲م کال څخه

مخکې يې يو ځلانده تصوير ورکړی، خو له ۱۹۵۲ وروسته يې بدلون وموند، تور او د تېر تاريخ برعکس شو. همدا راز زمور په عصر او يا زمور څخه مخکې د سياسي پېښو تاريخ له همدې امله دا سمه نه ده چې د تاريخ لپاره د تاريخ کتابونه د مصدر په توگه وکارول شي، حتی که هغه شخصي يادښتونه هم وي، چې خاوندانو يې خپله ليکلي وي.

اما دويمه سرچينه، آثار او نښې که په پاک او شفاف ډول ولوستل شي، نو له يو څه څخه د يوه تاريخي حقيقت تصوير ورکوي، سره له دې که دا تاريخي تسلسل نه شي جوړولای، مگر د ځينو پېښو پر ثبوت دلالت کوي. د مسلمانانو په خاورو کې د دوی د آثارو او نښو له څېړنې څخه هغه که ودانې، وسايل او يا نور څه وي، ټول تاريخي آثار او نښې بلل کېږي. دا پر دې قطعي دلالت کوي چې دا په ټوله اسلامي نړۍ کې نه شي رامنځته کېدای، بلکې د اسلام، اسلامي نظام او يا اسلامي احکامو په واسطه رامنځته شوي، د مسلمانانو ژوند، عيش، په هغو کې تصرف او نور ټول يې له اسلام پرته بل څه نه و.

درېمه سرچينه يا مصدر (روايت) دا له هغو صحيحو سرچينو څخه گڼل کېږي چې که روايت يې سم وي، باور ورباندې کېږي. په روايت کې د هغه لارې پيروي کېږي چې د حديث په روايت کې استفاده ترې کېږي. په همدې اسلوب سره تاريخ هم ليکل کېږي. له همدې امله ليدل کېږي چې مسلمانانو د تاليفاتو د پيل پر مهال د روايت طريقه وکاروله، ځکه پخواني تاريخي کتابونه لکه طبري تاريخ، سيرة ابن هشام او دې ته ورته نور کتابونه په همدغه اسلوب تاليف شول.

پر همدغه اساس مسلمانانو ته روا نه ده، چې دوی تاريخ له دا ډول کتابونو، تاليفاتو او سرچينو څخه زده کړي، لکه چې له تاريخي کتابونو څخه د اسلامي نظام د تطبيق د بحث اخيستل روا نه دي. له همدې څخه دا جوتېږي چې په ټولو زمانو کې بل څه نه بلکې يوازې اسلام پر اسلامي امت پلي شوی دی.

پرته له دې چې کله لومړۍ نړيواله جگړه د متحدينو په برلاسی پای ته ورسېده او اللورد النبي چې کله بيت المقدس ونيو، ويې ويل: (اوس صليبي جگړې پای ته ورسېدې.)، له دغه مهال راهيسې ښکېلاکگر کفار پر مور د ژوند په ټولو برخو کې پانگوالي نظام پلي

اسلامي نظام

کوي او غواړي چې د تل لپاره همداسې برلاسي وي. له همدې امله اړينه ده چې دغه فاسد نظام بدلون ومومي، چې د هغه په واسطه بنکېلاک زموږ په هېوادونو کې ځای نيولی او پرته له دې مو هېڅ چاره نشته چې په ټوليزه او تفصيلي توگه يې له ريښو راوباسو، تر دې چې په دې و توانيرو چې اسلامي ژوند ته له سره ورستانه شو.

دا به زموږ سطحي فکري وي چې د خپل نظام پر ځای بل کوم نظام ومنو. دا هم ډېر ټيټ فکر دی، چې گومان وکړو که امت نظام له عقيدې پرته د ستونزې حل وگڼي، نو اړينه ده چې لومړی بايد امت په اسلامي عقیده منگولې ولگوي او بيا له هغې عقيدې څخه منځته راغلی نظام پلي کړي، نو دا مهال د نظام تطبيق او په عقیده منگولې لگول د پرمختگ او ستونزو د هوارې لامل کېږي.

دا د هغه امت په اړه وو، چې د مبداء پر بنسټ جوړ شوی وي، خپل دولت هم پر همدغه اساس رامنځته کوي، اما نورو ولسونو او امتونو ته اړينه نه ده چې مبداء ومني او پر ځان يې پلې کړي، بلکې امت ته اړينه ده چې مبداء ومني او نورو ته يې ورسوي، پر هر ولس او امت يې پلې کړي، که مبداء ته غاړه هم نه ږدي، ځکه هغه هم همدارنگه وينښېږي او د عقيدې منلو ته ورجذبېږي. پر هغه چا چې مبداء پلې کېږي، د مبداء منل شرط نه دي، بلکې پر هغه چا چې مبداء پلې کېږي پر هغو مبداء ته غاړه اېښودل اساسي شرط دی.

دا خطر دی چې قوميت او کمونيستي نظام غوره کړو، ځکه چې دا له مادي فکري څخه بېله نه شي اخيستل کېدای، او دا چې هغه بيا نه اغېز او نه پايله لري، نه له مادي فکري سره يو ځای اخيستل کېدای شي، ځکه چې هغه سلبي فکره ده چې د انسان له فطرت سره تناقض لري او د دې غوښتنه کوي چې اسلامي امت اسلامي عقیده پرېږدي. دا هم نه ده روا چې مور سوسيالستي مبداء واخلو او د اسلام روحي ناحیه ولرو، ځکه زموږ اخذ نه له اسلام څخه کېږي او نه له سوسياليزم څخه او دا دواړه يو له بل سره تناقض لري او له هغه څخه چې يې اخلو په هغو کې نقصان رامنځته کېږي، ځکه چې مور داسې نظام اخلو چې هغه جامد دی او هېڅ روح نه لري. اړينه ده چې اسلام بشپړ له عقيدې او نظامونو سره يو

ځای واخيستل شي او کله يې چې دعوت لېږدوو، د هغه فکري قيادت هم بايد ولېږدوو. نو زموږ د وينښتيا لاره يوه ده او هغه هم چې اسلامي ژوند بېرته راستون کړو. د اسلامي ژوند د راستنولو لپاره د اسلامي دولت له رامنځته کولو پرته بله هېڅ لاره نشته. بايد اسلام بشپړ واخلو: عقیده واخلو چې لويه غوټه مو پرانيزي، په هغې سره مو د ژوند لرليد متمرکز شي، داسې نظام واخلو چې له همدغې عقيدې څخه راوتلی وي، چې اساس يې بايد د الله سبحانه و تعالی کتاب او د رسول الله صلی الله عليه وسلم سنت وي او ثروت يې ثقافت وي، هغه هم اسلامي ثقافت، چې له فقهې، حديث، تفسير، ژبې او نورو څخه اخيستل شوی وي. له دې پرته بله لاره نشته، ترڅو اسلام په بشپړه توگه په هر ځای کې ايجاد شي، تر دې چې فکري قيادت امت او دولت ته په ټوليز ډول ولېږدوي، موږ نړۍ ته د دغه فکري قيادت په لېږدولو راپورته شوي يو.

دا د وينښتيا او نهضت لپاره يوازنی لاره ده چې د اسلامي ژوند د بېرته راستنولو لپاره اسلامي فکري قيادت ټولو مسلمانانو ته او بيا ټولو خلکو ته د اسلامي دولت له لارې ولېږدول شي.

د اسلامي دعوت څرنگوالی

مسلمانان له دې امله وروسته نه دي پاتې چې دوی پر خپل دین منگولې لگولې دي، بلکې هغه وخت د دوی وروسته پاتې والی پیل شو، چې په کومه ورځ یې خپل دین ته شا کړه او په دې برخه کې یې سستي وکړه، پردي فرهنگ او تمدن ته یې غاړه کېښوده، ترڅو د دوی هېوادونو ته دغه پردي ثقافتونه ننوتل. د غرب مفاهېمو هغه مهال د دوی ذهنونه ونيول چې کله یې ذهنونه له اسلامي مخکښ فکر څخه خالي شول. د اسلام له دعوته یې مخ واړاوه او د اسلامي حکمونو په پلي کولو کې لارورکي شول. نو اړینه ده چې یو ځل بیا اسلامي ژوند ته مخه کړي، ترڅو بیا په خپلو پښو ودرېږي او وینښ شي. دا اسلامي ژوند به تر هغه بېرته راستون نه شي، ترڅو چې اسلامي دعوت د مخکښ اسلامي فکر په واسطه ونه رسول شي او په همدغه دعوت سره یو اسلامي دولت جوړ کړي، ترڅو اسلامي مخکښي د اسلام د دعوت په لېږدولو کې رامنځته کړي.

دا څرگندونه واجب ده چې د فکري رهبرۍ لېږدونه د اسلامي دعوت په واسطه د مسلمانانو د نهضت لپاره ترسره کېږي او دا ځکه چې یوازې اسلام په نړۍ کې د اصلاح وړتیا لري. حقیقي نهضت له اسلام پرته نه شي رامنځته کېدای، هغه که د مسلمان او یا نامسلمان لپاره وي، بیا واجب ده چې پر همدغه بنسټ دا فکر تر ټولې نړۍ پورې ورسېږي. دا هم واجب ده چې دعوت باید نړۍ ته د یوې فکري رهبرۍ په څېر ورسول شي، چې له هغې څخه نظامونه سرچینه واخلي او نور ټول افکار په همدغې فکري رهبرۍ بنا شي او له همدغو افکارو څخه ټول هغه مفاهېم رامنځته شي چې له نړۍ څخه په لیدلوري کې له استننا پرته اغېزمن وي.

اوس هم باید اسلامي دعوت د پخوا په څېر تر خلکو ورسول شي. په رسول الله صلی الله علیه وسلم پسې په داسې اقتدا سره چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له لارې د یوه

وېښته په اندازه هم په کلياتو او هم جزياتو کې کور نه شي. له دې پرته چې د وختونو توپير ته د توپير په څېر وکتل شي، ځکه کوم توپير چې رامنځته شوی، هغه د وسايلو او اشکالو توپير دی، اما جوهر او معنی هېڅ توپير نه دی کړی او هېڅکله به يې و هم نه کړي، که هرڅومره وختونه يو پر بل پسې راشي او ولسونه او ليکې يې توپير ومومي.

له همدې امله د اسلامي دعوت لېږدونه صراحت او زپورتيا ته اړتيا لري، قوت او فکر غواړي، ترڅو ټول هغه څه له منځه يوسي، چې له فکري او طريقي سره توپير لري او بې له دې چې پايلو او اوضاع ته وکتل شي، د نورو فکرونو او دينونو باطلوالی هم په ډاگه شي. د اسلامي دعوت رسول دا غواړي چې د ولس د موافقې او مخالفت په پام کې نيولو پرته مطلق سيادت له اسلامي اېډيالوژۍ سره وي، هغه که د خلکو له دودونو او يا خوښې سره سم وي که نه او يا يې که خلک ومني او يا يې رد کړي. نو دعوتگر به ولس ته چاپلوسي او غوړه مالي نه کوي. نه به يې له هغو کسانو څخه چې د چارو واگې يې په لاس کې دي، پتوي او نه به يې ورته مجملوي. نه به يې د خلکو له دودونو او تقليدونو سره همغږی کوي او نه به يې د خلکو په ردولو او منلو فکر کوي؛ بلکې يوازې پر مبداء به منگولې لگوي، د مبداء له مخې به مسايل روښانه کوي او يوازې خپلې مبداء ته به ارزښت ورکوي. د نورو اېډيالوژيو خاوندانو ته داسې نه ويل کېږي چې په خپلو مبداء گانو باندې پاتې شئ، بلکې له اکراه پرته بايد دې خوا ته را وبلل شي، ترڅو حقې لارې ته راواوړي، ځکه دعوت د دې غوښتنه کوي چې سيادت بايد يوازې له اسلام سره وي نه له نورو سره:

﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾
(التوبه: ۳۳)

ژباړه: الله هغه ذات دی چې خپل رسول يې له هدايت او حق دين سره را استولی، ترڅو پر ټولو باطلو دينونو برلاسی شي، که څه هم مشرکان خوښ نه وي.

رسول الله صلی الله عليه وسلم چې نړۍ ته رسالت وړاندې کړ، ټول يې چلنج کړل،

اسلامي نظام

کومې لارې ته يې چې دعوت کاوه، ايمان يې ورباندې درلود. له سور پوستو او تور پوستو ټولو سره يې د جگړې اعلان وکړ. بې له دې چې د هغوی تقليدونو، عادتونو، عقيدو، دينونو ته پام او درناوی وکړي او يا يې هم چارواکو او ښارونو ته پاملرنه وکړي. په اسلام يې له خپل رسالت څخه بل هېڅ شي ته پام ونه کړ. لومړی يې په قريشو پيل وکړ، د دوی په خدايانو کې يې عيب پلټنه پيل کړه او د دوی عقايد يې له ننگونې سره مخ کړل او د هغوی عبادت يې د بې عقلاوو کار وباله. حال دا چې هغه تر ټولو يوازې کس و، هغه صلی الله عليه وسلم نه کوم تياری، نه مرستندوی او نه يې هم کومه بله وسله درلوده، يوازې پر اسلام يې عميق ايمان درلود او خلک يې ورته رابلل. نوموړي د عربو په عادتونو، دودونو، تقليدونو، دينونو او عقيدو د دوی چارې منظمې نه کړې او نه يې دوی ته د هغو د يوې برخې د عملي کولو اجازه ورکړه او نه يې هم د هغو په عملي کولو کې له چا سره مراعات وکړ.

په همدې توگه د اسلام دعوتگر بايد د ټولني ناسم دودونه، عادتونه، افکار او مفاهيم ونگوي او تر پوښتنې لاندې يې راوړي او حتی ناسم عامه افکار هم بايد چلنج کړي؛ که څه هم په دې لاره کې له ستونزو او د هغو کسانو له تعصب او کرکې سره مخ شي چې په ژوره توگه گمراه وي. د اسلامي دعوت ليردونه د احکامو د پلي کولو حرص غواړي، ترڅو په بشپړه توگه احکام پلي شي، په هېڅ شي کې ټنبلې نه کوي که ډېر واپه هم وي. دعوتگر هېڅ غوره مالي او اسانتيا نه مني، نه افراط خوښوي او نه تفريط، بلکې امر په بشپړه توگه اخلي او په بېره يې پای ته رسوي. په حق کې د هېچا شفاعت نه مني، له دې امله رسول الله صلی الله عليه وسلم د بني ثقیف دا غوښتنه ونه منله چې تر دريو کلونو پورې به د دوی لات بت نه ماتوي او يا دا چې که په اسلام کې داخل شي، نو له لمانځه څخه به ښل کېږي او دا يې هم ورسره ونه منله چې لات ورته د دوو کلونو لپاره او بالاخره د يوې مياشتې لپاره پرېږدي. له دغو ټولو سره يې مخالفت وکړ، مخالفت يې قطعي و، هېڅ شک او آسانتيا پکې نه وه، ځکه انسان که ايمان راوړي او که يې رانه وړي، پایله يې يا جنت

ده او يا دوزخ، خو رسول الله صلى الله عليه وسلم دا ورسره ومنله چې د دوى بت لات به خپله نه ماتوي، خو ابوسفیان او مغیره ابن شعبه يې وکیلان کړل ترڅو لار شي او د دوى بت مات کړي. هو هېڅکله يې بل څه نه منل يوازې بشپړه عقیده به يې منله او هغسې اجرا به يې منله چې تمه به يې کېده، اما وسيله او د کړنې شکل يې ورسره مانه، ځکه چې هغوى د عقیدې حقیقت ته نه شو رسېدای. نو اسلامي دعوت به خامخا د فکري د بشپړتيا او کمال د پايښت لپاره هڅه کوله، همدا راز يې د هغې د اجرا په بشپړتيا کې يې له کومې نرمۍ څخه هڅه کوله، ترڅو فکره او طريقه په بشپړه توگه عملي شي او د دغه کار لپاره به يې له خپلې خوښې سره سم وسايل او اساليب کارول.

اسلامي دعوت غواړي چې هر عمل د يوې ټاکلې موخې لپاره وکاروي، يعنې دعوتگر به تل د دغې موخې تصور کوي، تل به د دغې موخې د ترلاسه کولو لپاره هڅې کوي، تل به پر خپلو کړنو مواظبت کوي، هېڅ آرام به نه مومي ترڅو يې چې دغه موخه نه وي تر لاسه کړي. له همدې امله دعوتگر يوازې په فکر نه راضي کېږي ترڅو عمل هم ورسره ملگرى نه شي، که له فکر سره عمل نه وي يوازې خيالي فلسفه ورته ښکارېږي او همداراز يوازې پر فکر او عمل دواړو هم نه راضي کېږي ترڅو موخه ونه لري، ځکه يوازې يو تاوېچ حرکت ورته ښکاري چې بالاخره په جمود او نهيلۍ پای ته رسېږي. په دې ټينگار کوي چې عمل فکر ته نژدې وي او دا چې فکر او عمل سره يو ځای وي، ترڅو هغه موخه چې تر لاسه کوي عملي وگوري او د شتون لپاره ځان وړښکاره کړي. رسول الله صلى الله عليه وسلم په مکه کې فکري قيادت تر خلکو ورساوه، تر هغه چې د مکې په ټولنه کې يې دا ومونده چې دلته اسلام د ټولني لپاره د يوه نظام په توگه نه شي پلى کېدى. نو د مدينې په ټولنه کې يې کار پيل کړ، بيا يې هلته دولت جوړ کړ، اسلام يې پلى کړ، خپل رسالت يې ورساوه، امت يې دې ته چمتو کړ چې له ده وروسته يې نورې نړۍ ته ورسوي. په هغه لاره يې حرکت وکړ، چې ده صلى الله عليه وسلم ورته رسم کړې وه. له همدې امله کله چې د مسلمانانو خليفه نه وي، د اسلامي دعوت لېږد په بشپړه توگه نه ترسره کېږي. نو

اسلامي نظام

د اسلامي ژوند د بېرته جوړولو لپاره بايد د اسلامي دولت د جوړښت لپاره ډېره هڅه وشي، ځکه هغه اسلام پلي کوي، رسالت نړۍ ته رسوي. په امت کې د اسلامي ژوند له وروسته اسلامي دولت نړۍ ته د دعوت لېږد پيلوي، چې په اسلامي نړۍ کې له سيمه ييز دعوت څخه پر نړيوال دعوت بدلون مومي.

اسلام ته دعوت د عقايدو له اصلاح او له الله سبحانه و تعالی سره د اړيکې له موندلو او انسانانو ته د دوی د ستونزو د حل له ښودلو پرته نه شي ترسره کېدای، دغه دعوت بايد د ژوند په ټولو ډگرونو کې ترسره شي. رسول الله صلی الله عليه وسلم به په مکه کې خلکو ته دغه آيتونه تلاوت کول:

﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾ (لهب: ۱)

ژباړه: هلاک دې شي د ابې لهب دواړه لاسونه او خپله ابې لهب.

﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُوْمَنُونَ﴾ (الحاقه: ۴۰-۴۱)

ژباړه: دا د عزتمند رسول وينا ده، نه د کوم شاعر وينا، خو ډېر کم خلک ايمان راوړي.

او په مکه کې به يې دا قول هم ورته وايه:

﴿وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ* الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ* وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وُزُّوهُمْ

يُخْسِرُونَ﴾ (المطففين: ۱-۳)

ژباړه: تباهي ده د کمونکو لپاره کله چې له خلکو نه څه اخلي، نو پوره يې اخلي او کله

يې چې ورباندې پلوري، نو کموي يې.

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ

الْكَبِيرُ﴾ (البروج: ۱۱)

ژباړه: په رښتيا سره هغه کسان چې ايمان يې راوړی او نېک عمل کوي، د هغوی لپاره

جنتونه دي چې ترې لاندې به نهرونه بهېږي او همدغه لوی برياليتوب دی.

او په مدينه منوره کې يې بيا دا ورته تلاوت کاوه:

﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ...﴾ (بقره: ۴۳)

ژباړه: لمونځ وکړئ او زکات ورکړئ.

همدا راز دا به يې ورته تلاوت کاوه:

﴿انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ (التوبه: ۴۱)

ژباړه: که سپک يئ که درانه غزا ته ووځئ او د الله په لاره کې په خپلو مالونو او ځانونو سره جهاد وکړئ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ﴾ (البقره: ۲۸۲)

ژباړه: اې مومنانو کله چې تر ټاکلې مودې پورې پور ورکوئ، نو ويې ليکئ.

او دا به يې ورته لوست:

﴿كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ﴾ (الحشر: ۷)

ژباړه: ترڅو ستاسې مالدارانو په لاس کې مال او ثروت زيات نه شي.

او دا به يې وايه:

﴿لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ﴾ (الحشر: ۲۰)

ژباړه: دوزخيان او جنتيان سره برابر نه دي، بلکې جنتيان بريالي دي.

له همدې امله اسلامي دعوت پرته له دې چې انسانانو ته نظامونه او د دوی د ستونزو د هواري لپاره غوره لارې ورکوي او د ژوند ستونزې يې ورباندې حل کېږي، بل څه نه دی. ځکه چې د اسلامي دعوت د برياليتوب راز په دې کې دی چې د انسان د ژوند ټولې ستونزې د يوه انسان په توگه حل کوي او د هغه په ژوند کې بشپړ بدلون راولري.

د دغه دعوت داعيان او بلونکي تر هغې پورې دغه مسووليت نه شي ترسره کولی، ترڅو چې په خپلو نفسونو کې د کمال تخم ونه کړي او حقيقت پسي هڅه ونه کړي، تل يې ونه لولي، نا آشنا او ناسم ټکي ترې لرې نه کړي او صاف او پاک دين خلکو ته وړاندې نه کړي،

اسلامي نظام

ترخو پاک او صاف افکار چې د برياليتوب او د برياليتوب د دوام ضامن دي را څرگند شي .
بيا هم د دعوت دغه بار ته بايد په دې نيت اوږه ورکړي چې واجب د واجبو په څېر
ادا کړي ، ځکه الله سبحانه و تعالی ورباندې مکلف کړي دي او په داسې حال کې يې ومني
چې د الله سبحانه و تعالی د خوښۍ زيری ورکونکي وي ، نه دا چې د خپلو کړنو د جزاء
غوښتونکي وي ، نه له خلکو څخه د شکر يې او مننې تمه وکړي ، بلکې د الله سبحانه و تعالی
له خوښې پرته بل هېڅ شی نه پېژني او نه يې غواړي .

اسلامي فرهنگ او تمدن

د فرهنگ او مدنيت تر منځ توپير شته، فرهنگ له ژوند څخه د مفاهيمو مجموعې ته ويل کېږي او مدنيت د محسوسو څيزونو هغه مادي شکلونه دي چې د ژوند په چارو کې کارول کېږي. فرهنگ له ژوند څخه د ځانگړي لرليد څخه منځ ته راځي، په داسې حال کې چې مدنيت خاص او عام دی. نو هغه مدني شکلونه چې له فرهنگ څخه اخیستل کېږي لکه ځينې تماثيل (مجسمې) خاص مدنيت بلل کېږي او هغه مدني شکلونه چې د علم له پرمختگ، تخنيک او پراختيا څخه لاس ته راځي عام مدنيت بلل کېږي او ځينې بيا نړيوال وي لکه علم او تکنالوژي، چې په ځانگړو ملتونو پورې خاص نه وي.

د فرهنگ او مدنيت تر منځ دا ډول بېلتون بايد تل داسې وڅېړل شي، لکه د هغه د مدني شکلونو تر منځ چې له فرهنگ او يا هم له علم او تکنالوژۍ څخه سرچينه اخلي. له دې امله د مدنيت د خپلولو پر مهال د هغه د شکلونو تر منځ توپير بايد وڅېړل شي او همدا راز د فرهنگ او مدنيت تر منځ توپير هم وموندل شي. نو هغه غربي مدنيت چې له علم او تکنالوژۍ څخه لاس ته راغلی د هغه په خپلولو کې هېڅ مانع نشته. اما هغه غربي مدنيت چې د غربي ټولنې له فرهنگ څخه سرچينه اخلي، هېڅکله د هغه خپلولو جواز نه لري، ځکه غربي فرهنگ او ټولنه له اسلامي فرهنگ او ټولنې سره په بنسټ، له ژوند څخه په تصوير او د انسان د نېکمرغۍ په معنا کې يو له بل سره ټکر لري.

غربي فرهنگ او ټولنه له ژوند څخه د دين د بېلوالي پر بنسټ ولاړه ده او له دې څخه انکار کوي چې دين په ژوند کې کوم اغېز لري، نو له دې ځايه يې له دولت څخه د دين د بېلتون فکره راپنځولې ده او له هغه چا سره چې دين له ژوند څخه بېل بولي په طبيعي توگه شته او په ژوند کې د دين له اغېز څخه منکر دي. نو پر دغه بنسټ ژوند کوي او د ژوند نظام جوړوي. له ژوند څخه يې تصوير هم منفعت او گټه ده، ځکه دا يې د خپلو اعمالو

اسلامي نظام

معیار او مقیاس بللی دی. نو له همدې امله گټه د دوی په نظام او ټولنه کې ښکاره مفهوم گرځېدلې، ځکه چې دوی له ژوند څخه د منفعت یوازنی تصور لري. له همدې امله دوی ته ښکمرغي دا ده چې یو انسان له اجناسو او متاع څخه اعظمي گټه پورته کړي او ډېر اسباب او وسایل رامنځته کړي.

په دوی کې روحي ناحیه فردي ده نه ټولیزه، چې یوه ډله کسان یې ولري، هغه د کلیسا او رجال کلیسا په واک کې ده، له همدې امله په غربي فرهنگ کې اخلاقي، روحي او انساني ارزښتونه نشته، هلته یوازې مادي او نفعي ارزښتونه موندل کېږي. پر همدغه بنسټ یې انساني اعمال له دولت څخه پرته په ځینو نورو ارگانونو پورې وتړل، لکه د سره صلیب موسسه، تبشیري راستول شوې ډلې او دوی له ژوند څخه ټول ارزښتونه له منځه یووړل، یوازې مادي ارزښت یې پرېښود چې په هغه کې هم سود او گټه ده. نو غربي فرهنگ او ټولنه له ژوند څخه د مفاهېمو دغه مجموعه لري.

اسلامي فرهنگ او ټولنه په داسې اساس او بنسټ ولاړه ده چې د غربي فرهنگ له اساس سره ټکر لري، له ژوند څخه یې تصویرونه هم له غربي فرهنگ سره توپیر لري، همدا رنگه د سعادت او ښکمرغۍ مفهوم هم د اسلامي فرهنگ او غربي فرهنگ تر منځ بشپړ اختلاف لري. اسلامي فرهنگ پر الله سبحانه و تعالی د ایمان پر بنسټ درېږي او هغه د کایناتو، انسان او ژوند لپاره ټاکلی نظام لري. له همدې امله یې زموږ لارښود حضرت محمد صلی الله علیه وسلم د اسلام له دین سره را استولی، یعنی اسلامي فرهنگ یا ټولنه د اسلامي عقیدې پر بنسټ ولاړه ده او هغه پر الله سبحانه و تعالی، ملایکو، کتابونو، رسولانو، د آخرت پر ورځ او د خیر او شر پر قضا او قدر ایمان درلودل دي. نو عقیده د اسلامي فرهنگ اساس دی او دغه اساس هم روحي دی.

په اسلامي فرهنگ کې د ژوند تصویر د اسلام په هغه فلسفه کې نغښتی دی، چې له اسلامي عقیدې څخه سرچینه اخلي، پر هغه ژوند او خپلو اعمالو ته دوام ورکوي. دا فلسفه د مادي او روح پر یوځایوالي ټینګار کوي، یعنی اعمال د الله سبحانه و تعالی د اوامرو او نواهیو پر بنسټ ترسره کوي او دا له ژوند څخه د تصویر بنسټ جوړوي.

انساني عمل ماده دی، د عمل د ترسره کولو پر مهال د انسان اړیکه له الله سبحانه و تعالی سره چې دا کار یا حلال دی او یا حرام همدا خپله روح دی. نو په همدې سره د روح او مادې تر منځ یوځایوالی راغی او په همدې باندې د مسلمان اعمال د الله سبحانه و تعالی له اوامرو او نواهیو سره سم رامنځته شول.

له اوامرو او نواهیو سره سم له عمل کولو څخه موخه د الله سبحانه و تعالی خوښي ده او مطلق منفعت نه دی. اما د یوه عمل ترسره کول د هغه ارزښت او هدف لپاره دي چې سپری یې کړلو ته اقدام کوي او دا ارزښتونه او موخې تر اعمالو پورې فرق کوي.

نو مادي ارزښت او موخه داسې ده لکه چې یو سوداگر د گټې لپاره سوداگري کوي، سوداگري یې مادي عمل دی او د الله سبحانه و تعالی له اوامرو او نواهیو سره سم یې چې ترسره کوي نو موخه یې د الله سبحانه و تعالی خوښي ده او همدغه موخه یې له الله سبحانه و تعالی سره اړیکه پیدا کوي، چې روح بلل کېږي او کوم ارزښت چې له دغه عمل څخه یې ترلاسه کوي هغه گټه ده او دا هم مادي ده.

روحي ارزښتونه، په لمانځه، زکوة، روژه او حج کې دي. همدا راز صدق، امانت او وفا اخلاقي ارزښتونه دي او همدارنگه د غرق شوي کس ژغورنه او نور انساني ارزښتونه بلل کېږي. انسان د عمل کولو پر مهال دغو ارزښتونو ته پام کوي، ترڅو یې ترلاسه کړي. خو دغه ارزښتونه اعمالو ته لوري او جهت نه ورکوي او عالي موخه هم نه ده، چې هدف وگرځول شي؛ بلکې د عمل ارزښتونه دي، چې د عمل د ډولو په اختلاف سره مختلف کېږي.

سعادت او ښکمرغي د الله سبحانه و تعالی خوښي تر لاسه کول دي، نه د انسان د لوړو مړول ځکه د انسان ټولې هغه لوړې کومې چې غریزوي دي او یا هم عضوي اړتیاوې دي، د انسان د ذات د ساتنې لپاره لازمه وسیله ده او د دغو له مړولو څخه ښکمرغي نه رامنځته کېږي، دا په اسلامي فرهنگ کې د ژوند تصویر دی او دا هغه بنسټ دی چې د ژوند تصویر ورباندې ولاړ دی او همدا د اسلامي فرهنگ بنسټ جوړوي. دا له غربي فرهنگ سره بشپړ

اسلامي نظام

اختلاف او ټکر لري، نو ټول هغه مدني شکلونه چې له دغه فرهنگ څخه راوځي له هغه مدني شکلونو سره بشپړ ټکر لري، چې له غربي فرهنگ څخه سرچينه اخلي. د بېلگې په ډول تصوير يو مدني شکل دی، غربي فرهنگ د يوې لوڅې بڼې داسې تصوير جوړوي چې ټول فتنه اچوونکي اندامونه يې بڼکاري او دا يو مدني شکل گڼي، له ژوند څخه يې د بڼې په اړه له مفاهيمو سره هم سمون خوري، له همدې امله يې غريبان عزت کوي او يو فني مدني شکل يې بولي او فني قطعه هغه څه دي چې د فن شرطونه پوره کړي؛ خو همدغه تصوير د اسلام له فرهنگ سره متناقض دی او په ژوند کې يې له بڼې څخه د مفاهيمو سره په ټکر کې دی او دې ته هغه ملکيت ويل کېږي چې بايد خوندي وساتل شي. نو له همدې امله دا ډول تصوير منع کوي ځکه چې دا د نوع غريزه اغېزمنوي او بالاخره د اخلاقي ستونزو لامل کېږي.

همداراز که يو مسلمان د يوه کور اراده وکړي چې پکې و اوسېږي، دا هم يو مدني شکل بلل کېږي، نو مسلمان دا په پام کې نيسي چې بڼه يې بايد له بهر بڼکاره نه شي، نو دېوال ورڅخه تاووي. دا د يوه غربي خلاف عمل دی او دی د خپل فرهنگ له مخې د دې مراعات نه کوي. همدا راز ټول هغه مدني اشکال لکه، تماثيل او ورته څيزونه چې له غربي فرهنگ څخه اخيستل کېږي. دغه راز هغه جامې چې په کفارو پورې خاصې دي، مسلمان ته يې اغوستل روا نه دي. ځکه چې دا هم له ځان سره يو ځانگړی فرهنگي لرليد لېږدوي، که داسې نه وي نو بيا هغه ټاکلې جامې بلل کېږي نه د کفر پر اعتبار، بلکې هغه د اړتيا او زينت له مخې کاروي او په دې کې بيا عام مدني اشکال راځي چې استعمال يې جايز دی. هغه مدني شکلونه چې له علم او ټکنالوژۍ څخه لاس ته راغلي دي لکه رسنۍ، طبي او تخنيکي وسايل، ډيکور او دې ته ورته نور شکلونه، دا نړيوال مدني شکلونه دي، چې په اخيستلو کې يې هېڅ ستونزه نشته، ځکه چې دا له فرهنگ څخه نه دي راوتلي او نه په فرهنگ پورې تړاو لري.

نن چې د غربي فرهنگ پر وړاندې کوم نظر په نړۍ کې حاکم شوی، مور ته دا رانښيي چې غربي نړۍ د انسانيت لپاره ډاډ او هوساينه نه شي راوستلای. بلکې د دې پر خلاف دوی

د بشري نړۍ د نننۍ بدبختۍ لامل شوي دي او لا هم دوام ورکوي. هغه فرهنگ چې د انساني فطرت پر خلاف د دين او ژوند د بېلتون پر بنسټ ولاړ وي او روحي ناحيې ته په هېڅ ارزښت نه وي قايل او ژوند ورته يوازې په گټه کې متصور وي او په ژوند کې د انسان او انسان تر منځ اړيکه يوازې او يوازې گټه بولي، دا ډول فرهنگ له بدبختۍ پرته بله هېڅ پايله نه لري. نو تر هغه چې دا ډول گټه بنسټ وي، شخړې پکې حتمي دي او په دې لاره کې مبارزه هم طبيعي ده او د بشر تر منځ د اړيکو په ټينگولو باور هم طبيعي دی. نو له همدې امله د دغه فرهنگ اهل طبيعي ښکېلاک کوي، گډوډ اخلاق لري، ځکه چې يوازې گټه د دوی د ژوند بنسټ جوړوي. په طبيعي ډول له ژوند څخه اخلاق د روحي ارزښتونو په څېر منفي کېږي او ژوند د مبارزې، تېرې، ښکېلاک او رقابت پر بنسټ دوام مومي. د نننۍ نړۍ د بشر په نفسونو کې چې کومې روحي ستونزې رامنځته شوې دي، دوامدار کشمکش او پرلپسې پټ شر د غربي فرهنگ پر پايلو ښه دلايل دي. کوم چې په نننۍ نړۍ باندې حکم کوي او همدغه د انساني گواښونو د پايلو لامل شوی دی.

اسلامي فرهنگ ته په کتو سره دا جوتېږي چې له اوومې ميلادي پېړۍ څخه د اتلسمې پېړۍ تر وروستيو پورې هېڅکله مستعمره نه و او حتی په طبيعت کې يې هم استعمار شتون نه درلود، ځکه چې دوی د مسلمانانو او نورو تر منځ توپير نه کاوه، د ټولو ولسونو لپاره يې عدالت تضمين کړی و او د واکمنۍ په دغې اوږده دوره کې دا مسئله پ ثابتې ده. دا فرهنگ پر روحي بنسټ ولاړ دی، چې ټول ارزښتونه لکه مادي، روحي، اخلاقي او انساني پکې راټولېږي او تر لاسه کېږي. په ژوند کې تر ټولو دروند وزن د عقيدې وي. له ژوند څخه يې تصور د الله سبحانه و تعالی له اوامرو او نواهيو څخه رامنځته شوی وي، د ښکېلاکي معنی ورته د الله سبحانه و تعالی خوښي وي. دغه اسلامي فرهنگ به يو ځل بيا پر ټولنه حاکم شي لکه څنگه چې پخوا ورباندې حاکم و او همدا به د نړۍ د ستونز کفالت کوي او په ټوليز ډول به انسانانو ته سوکالي او هوساينه راوړي.

اسلامي نظام

اسلام هغه دين دی چې الله سبحانه و تعالی د رسول الله صلی الله علیه وسلم په واسطه د انسانیت د ټول ژوند د تنظیم او سمون لپاره رالېږلی دی. دغه دين د انسان اړیکې د هغه له رب او خالق، له بل انسان او له خپل ځان سره تنظیموي. له خپل خالق سره د ده اړیکې له عقیدې او عباداتو، له ځان سره يې اړیکې له اخلاقو، خوراکي توکو، څښاک او جامو او له بل سره يې اړیکې له معاملاتو او عقوباتو څخه عبارت دي.

نو اسلام يوه ایډیولوژي يا مبداء ده، چې د ژوند ټولې چارې سنبالوي، نه لاهوتي دين دی او نه له کهنوتیت سره کوم تړاو لري. اسلام پر ديني استبداد او زورواکۍ يا اوتوکراسي باندې هم پښه اېښې او نه يې مني. له همدې امله په اسلام کې داسې کوم ټولې چې د دين رجال يا د دنيا رجال و بلل شي نشته، بلکې ټول هغه کسان چې اسلام ته غاړه ږدي، يو ډول مسلمانان دي او د دين پر وړاندې ټول يو شی دي. نو په اسلام کې روحاني او دنيایي کسان هم نشته.

په اسلام کې روحي ناحیه دا ده چې توکي او شيان د خالق مخلوق وبلل شي او د هغه په امر يې تدبير کېږي. ځکه که په کایناتو، انسان، ژوند او دې ته اړوندو څيزونو کې ژور نظر واچول شي، نو لیدل کېږي چې انسان دغو ټولو څيزونو ته سخت ناقص، عاجز او اړ دی او همدا مسئله پر دې دلالت کوي چې دا ټول د يوه خالق مخلوق دي او د هغه ذات په امر سره يې تدبير کېږي. انسان بايد چې د نورو په څېر په ژوند کې خپلې غريزې او عضوي غوښتنې د يوه نظام له مخې تنظيم کړي او دا نظام انسان ځکه نه شي جوړولای چې انسان عاجز دی او په کایناتو، ژوند او خپله انسان باندې يې د علم احاطه نشته. ځکه چې د انسان له خوا به د دې په تنظيم کې تفاوت، اختلاف او تناقض وي او همدغه تناقض او توپير به د انسان د بدبختۍ لامل کېږي. له همدې امله دا حتمي کېږي چې نظام بايد د الله سبحانه و تعالی له لوري شي.

نو دا پر انسان لازمي ده چې خپل اعمال د هغه نظام له مخې تنظيم کړي چې د الله سبحانه و تعالی له لوري څخه دی؛ خو که د گټې له مخې خپل اعمال د یوه نظام له مخې عملي کړي او هغه په دې اساس نه وي چې دا نظام د الله سبحانه و تعالی له لوري دی، نو په دې کې بیا روحي ناحیه نشته. بلکې هېڅ چاره نشته چې انسان په خپل ژوند کې خپل اعمال د الله سبحانه و تعالی د اوامرو او نواهیو له مخې تنظیم کړي. یعنې پر دغه اساس چې له الله سبحانه و تعالی سره یې اړیکه درک کړې وي، تر دې چې په اعمالو کې یې روح وموندل شي. یعنې هېڅ لاره نشته چې انسان خپله اړیکه له الله سبحانه و تعالی سره ټینګه نه کړي او پر دغه اساس چې له الله سبحانه و تعالی سره یې داسې اړیکه ټینګه کړې وي چې اعمال د هغه له اوامرو او نواهیو سره سم ترسره کوي، آن تر دې چې د اعمالو د سرته رسولو پر مهال روح ومومي او خپله روح له الله سبحانه و تعالی سره د اړیکې درک کول دي او له مادې سره یې د گډولو معنی دا ده چې له الله سبحانه و تعالی سره داسې اړیکه درک کړي چې د اعمالو د سرته رسولو پر مهال د هغه اوامر او نواهي پر ځای کړي، یعنې داسې چې دا له الله سبحانه و تعالی سره اړیکه ده، نو عمل ماده ده او د ترسره کولو پر مهال له الله سبحانه و تعالی سره یې اړیکه روح ده، نو کله چې اعمال د الله سبحانه و تعالی له اوامرو او نواهیو سره سم ترسره شي او له الله سبحانه و تعالی سره اړیکه هم درک شي، همدا د مادې او روح گډون دی.

پر دغه اساس د غیر مسلمان اعمال د شرعي احکامو پر بنسټ نه دي، چې له قرآن او سنتو څخه استنباط شوي دي او روح هم نه لري. دلته د مادې او روح د گډون مسئله هم نه شي رامنځ ته کېدای، ځکه چې هغه پر اسلام ایمان نه لري. نو له الله سبحانه و تعالی سره اړیکه نه شي ټینګولی، بلکې شرعي احکام یې د داسې نظام په ډول چې خوښ شوی یې دی اخیستي او خپل اعمال یې د هغه له مخې تنظیم کړي دي. د دې پر خلاف مسلمان، چې د هغه اعمال د الله سبحانه و تعالی د اوامرو او نواهیو له مخې، له الله سبحانه و تعالی سره د اړیکې له درک سره یو ځای سرته رسوي او د هغه موخه له دا ډول عمل څخه یوازې

اسلامي نظام

گټه نه، بلکې د الله سبحانه و تعالی خوښي وي. نو له همدې امله په ټولو څیزونو کې روحي ناحیه شتون لري او همدارنگه اعمال د سرته رسولو پر مهال روح لري.

د دې لپاره چې د ټولو لپاره دا موضوع روښانه وي، روحي ناحیه دې ته ویل کېږي چې څیزونه د خالق مخلوق وگڼل شي، ځکه چې پیدا کړي یې دي، یعنې د مخلوق اړیکه له خالق سره او روح د همدغه اړیکې موندل دي، یعنې چې انسان خپله اړیکه له خپل خالق سره درک کړي، همدغه روحي ناحیه او روح دی. یوازې له روح څخه همدا صحیح مفهوم دی او نور ټول په قطعي ډول ناسم دي. نو دا مهال په کایناتو، انسان او ژوند کې ژور نظر کول، انسان سمو پایلو ته رسوي؛ ځکه چې له روح او روحانیت څخه به مو سم مفهوم ترلاسه کړی وي.

ځینو دینونو بیا کاینات په محسوس او مغیب باندې وېشلي دي، انسان یې له روحي پلوه لوړ او د جسد له پلوه ټیټ گڼلی، په ژوند کې یې مادي او روحي ناحیې سره بېلې کړې دي. دا سمه ده چې محسوس له مغیب سره متعارض دي او روحي لوړوالی له جسدي پستی سره نه شي یو ځای کېدلای او ماده له روح څخه بېله ده. نو دغه دواړې ناحیې د دوی پر وړاندې سره بېلې دي، ځکه د دوی په طبیعت کې اساسي توپیر او تعارض دی او یو ځانوالی یې ناشونی دی، نو که څوک یوې ته ترجیح ورکوي، د هغې بلې ناحیې وزن کمېږي، له همدې امله د آخرت غوښتونکی باید روحي ناحیې ته ارزښت ورکړي. له همدې امله په مسیحیت کې دوه ځواکونه را پورته شول: روحي ځواک او دنیايي ځواک (هغه څه چې د قیصر لپاره دي، هغه قیصر ته ورکړئ او څه چې د الله سبحانه و تعالی لپاره دي هغه الله سبحانه و تعالی ته ورکړئ)، نو د دین کسان یې روحي ځواک او کهنوتیان وو او دوی کوښښ کاوه چې دنیايي ځواک یې په لاس کې ولوېږي، ترڅو روحي ځواک ته هلته هم ترجیح ورکړل شي. له دا ډول وېش څخه د دواړو ځواکونو تر منځ شخړه رامنځته شوه، چې په پایله کې رجال دین له روحي ځواک سره مستقل شول او په دنیايي چارو کې به یې لاسوهنه نه کوله، نو دین له ژوند څخه بېل شو، ځکه کهنوتي شو او همدا د دین

او ژوند بيلتون و. د پانگوالی يا کيپتيليزم عقیده همدا ده، د غربي ټولنې او فرهنگ اساس همدا دی او دا هغه فکري قيادت دی، چې غربي استعمار يې له ځان سره نړۍ ته لېږدوي، خلک ورته رابولي، د خپل ثقافت ستنې يې گڼي او پر اسلام د مسلمانانو د عقيدې بنسټ ورباندې لږزوي، ځکه دوی اسلام هم د شمولي قياس له لارې پر مسيحيت ورقياس کوي. نو ټول هغه کسان چې د ژوند او دين د بيلتون او د دين او دولت يا سياست د بيلتون فکر له ځان سره لري او لېږدوي يې، دوی د اجنبي فکر له فکري قيادت سره مخ شوي دي، دوی يا په نېک نيت او يا په بدنيت مزدوران شوي دي او دوی د استعمار مزدوران دي او په اسلام نه پوهېږي.

اما اسلام ټول هغه شيان مادي گڼي چې د حواسو په واسطه درک کېږي او روحي ناحيه يې دا ده چې دغه شيان د خالق مخلوقات دي او روح يې دا دی چې انسان يې له الله سبحانه و تعالی سره اړيکه درک کوي، نو له همدې امله روحي ناحيه له مادي ناحيې څخه بېله نه شي رامنځته کېدای. انسان ځينې عضوي غوښتنې او غريزې لري، چې هغه بايد پوره کړي. له غريزو څخه د تدین غريزه چې يوه مدبر خالق موندلو ته انسان اړ کوي او دا هم د انسان طبيعي عجز دی. د دغه غريزو مړول نه روحي ناحيه بلل کېږي او نه مادي، بلکې دا يوازې د غريزو مړول دي. خو کله چې دغه عضوي غوښتنې او غريزې د هغه نظام له مخې مړې شي چې د الله سبحانه و تعالی له لوري دی، نو اساساً دلته له الله سبحانه و تعالی سره اړيکه درک شوې ده او دغه چارې روح لرونکې دي او که د الله سبحانه و تعالی له نظام پرته مړې شي، دا يوازې مادي مړول دي، چې د انسان د بدبختۍ لامل کېږي. که د نوع غريزه له نظام پرته او يا د الله سبحانه و تعالی د نظام مخالفه مړه شي، نو دا د انسان د بدبختۍ لامل کېږي او که د نکاح او هغه نظام له مخې مړه شي چې الله سبحانه و تعالی را استولی دی، يعنې د اسلام د احکامو له مخې ترسره شي، نو نکاح به د انسان لپاره د ډاډ لامل شي. که د تدین غريزه له نظام پرته او يا د الله سبحانه و تعالی د نظام خلاف مړه شي نو انسانان د بتانو او يا نورو انسانانو د عبادت لپاره هڅه کوي، چې دا بيا د شرک او کفر

اسلامي نظام

لامل کبيري او که د اسلام د احکامو له مخې مړه شي، نو عبادت بلل کبيري. له همدې امله اړينه ده چې په خيزونو کې روحي ناحيې ته پام وکړو او ټول اعمال د الله سبحانه و تعالی د اوامرو او نواهيو له مخې په داسې حال کې ترسره کړو، چې له الله سبحانه و تعالی سره يې اړيکه درک کړو، نو دا مهال به مو اعمال روح ومومي. له همدې امله په يوه عمل کې دوه شيان نه رامنځته کبيري، بلکې يو خيز شتون لري چې هغه خپله عمل دی، دا چې ته يې يوازې مادي گنې او که يې روح لرونکی بولي، دا خپله له عمل څخه لاس ته نه راځي، بلکې دا له اسلامي احکامو څخه لاس ته راځي، چې په اوامرو يې عمل وکړي او له نواهيو څخه يې ډډه وکړي. نو د مسلمان لپاره په جگړه کې د خپل دښمن وژل جهاد بلل کبيري او ثواب ورباندې اخلي، ځکه چې د ده دا عمل د اسلام د احکامو له مخې دی او د معصوم انسان نفس (که مسلمان وي که غير مسلمان) له کوم حق پرته جرم بلل کبيري او د هغه د عذاب لامل کبيري، ځکه چې د ده دا عمل د اسلام د اوامرو او نواهيو خلاف دی. حال دا چې دواړه عملونه يو ډول دي يعنې قتل دی چې انسان يې ترسره کوي، خو کله چې په روحي توگه ترسره شي قتل عبادت بلل کبيري او که له روح پرته ترسره شي، نو عبادت نه بلل کبيري. نو له همدې امله پر مسلمان دا لازمي شوې چې اعمال يې روح لرونکي وي او د مادي او روح يوځایوالی ممکن امر نه، بلکې واجب امر دی او دا جواز نه لري چې ماده له روح څخه بېله شي او دا هم روانه ده چې هېڅ عمل دې د الله ﷻ له اوامرو او نواهيو سره سم ترسره نه شي په داسې حال کې چې له الله سبحانه و تعالی سره پر اړيکه باندې ولاړ وي. ځکه نو هغه ټول ردبيري چې روحي ناحيه له مادي ناحيې څخه بېلوي. نو په اسلام کې ديني کسان نشته او نه په اسلام کې داسې ديني سلطه شته چې په کهنوتي معنی باندې ولاړه وي او نه هم کومه دنيايي سلطه شته چې له دين څخه بېله وي، بلکې اسلام داسې دين دی چې دولت لري او هغه شرعي احکام لري، لکه د لمانځه احکام، همدا راز د اسلامي احکامو د اجرا او د دعوت د لېږدولو طريقه لري. نو دا واجبه ده چې ټول هغه څه چې دين په روحي معنی پورې تړي او له سياست او حکم څخه يې بېلوي لغوه او باطل وگڼل

شي. نو هغه موسسې چې په روحي ناحيو باندې کار کوي بايد لغوه شي. د جوماتونو اداره لغوه کېږي او د هغو اداره د معارف تر ادارې لاندې راځي، شرعي او نظامي محکمې هم لغوه کېږي او يوه واحده قضا ورڅخه جوړېږي، چې له اسلام پرته په بل څه باندې حکم نه کوي، نو د اسلام سلطان يو او واحد سلطان دی.

اسلام عقیده او نظامونه دي، عقیده پر الله سبحانه و تعالی، ملايکو، کتابونو، رسولانو، د آخرت پر ورځ او د قضا او قدر په خیر او شر باندې داسې ايمان چې د الله سبحانه و تعالی له پلوه دي. اسلام عقیده پر عقل باندې بنا کېږي ده او هغه څه ده چې عقل يې درک کولای شي، لکه پر الله سبحانه و تعالی، محمد صلی الله عليه وسلم او قرآن کریم ايمان او همدا راز په مغيباتو باندې ولاړه ده، يعنې هغه څه چې په عقل سره نه درک کېږي لکه پر قيامت، ملايکو، جنت او دوزخ ايمان او ورته تسليمي، خو په داسې شان سره چې د دغو ټولو مصدر په عقل سره ثابت دی چې هغه قرآن کریم او متواتر احاديث دي. له همدې امله اسلام عقل د تکليف لپاره اساس گڼلی.

نظامونه هغه شرعي احکام دي چې د انسان چارې ورباندې سمبالېږي او اسلام د انساني ژوند ټولې چارې عامه توگه يې منظموي، يعنې په عامه معنی سره او هغه تفصيلات چې د دغو عامو معناگانو څخه د اجرا پر مهال اخيستل کېږي هغه آزاد پرېږدي. قرآن کریم او حديث شريف د دې لپاره راغلي چې د انسان لپاره پلن خطونه وکارې، يعنې عامې معناگانې د انسان د ټولو ستونزو د حل لپاره په داسې شان سره وضع کوي چې هغه يو انسان دی او نور مجتهدينو ته پرېږدي چې له دغو عامو معناگانو څخه هغه جزيي احکام استنباط کړي چې د وخت او مکان په بدلون سره انسانانو ته ستونزې رامنځته کېږي.

اسلام د ستونزو د حل لپاره واحده طريقه لري، هغه داسې چې مجتهد بايد لومړی ستونزه وپېژني، معلومات ورباندې حاصل کړي، ترڅو بشپړ ورباندې پوه شي، بيا يې ټول اړوند شرعي نصوص ولټوي، بيا له دغو نصوصو څخه د دغو ستونزو حل استنباط کړي، يعنې د دغو مسایلو لپاره له شرعي دلايلو څخه شرعي حکم استنباط کړي او بايد په مطلق

اسلامي نظام

ډول په بله لاره ولاړ نه شي. ځکه کله چې دی دغه ستونزه څېړي نو باید چې د بل څه په اعتبار نه، بلکې د یوې انساني ستونزې په توګه یې باید وڅېړي یا دا چې هغه ستونزه د یوې اقتصادي، اجتماعي، حکمي او بل ډول ستونزې په توګه مطالعه نه کړي، بلکې په دې اعتبار یې باید وڅېړي چې دا داسې مسئله ده چې شرعي حکم ته اړتیا لري، ترڅو په دې اړه د الله سبحانه و تعالی حکم وپېژندل شي.

شرعي حکم

شرعي حکم د شارع هغه وينا ده چې د بنده گانو په افعالو پورې اړه ولري، هغه کېدای شي قطعي الثبوت وي لکه قرآنکریم او متواتر احاديث، يا لکه غير متواتر احاديث ظني الثبوت وي. که يو حکم قطعي الثبوت وي، نو ورته گورو چې قطعي الدلالة هم دی او که څنگه، نو که قطعي الدلالة هم و، دا داسې يو حکم دی چې قطعیت يې تضميني کېږي، لکه د فرض لمونځونو رکعتونه، ځکه دا په متواترو احاديثو کې راغلي دي او يا لکه د سود تحریم او د غله د لاس پرې کول او يا په درو د زاني وهل. دا ټول قطعي احکام دي او صواب په دې کې ټاکل شوی دی او په دې کې له يوه قطعي نظر پرته بل څه نشته.

که د شارع وينا قطعي الثبوت او ظني الدلالة وي، نو حکم هم ظني بلل کېږي، لکه د جزيې آيت شريف، ځکه دا قطعي الثبوت دی، خو په دلالة کې ظني دی. حنفيان دا شرط گني چې جزيه ونومول شي او د ورکونکي ذلت بايد د ورکولو پر مهال ورڅخه ظاهر شي. شافعيان يې بيا د جزيې نوم شرط نه بولي، بلکې وايي چې کېدای شي د مضاعف زکوة په نامه واخيستل شي او د ذلت څرگندونه پکې اړينه نه بولي، بلکې دا کافي بولي چې اسلامي احکامو ته يې غاړه اېښې ده.

که د شارع وينا ظني الثبوت وي لکه غير متواتر حديث، نو دلته هم حکم ظني بلل کېږي، آن که قطعي الدلالة هم وي لکه د شوال سپير ورځې روژه نو دا سنت بلل شوې ده. يا هم ظني الدلالة وي لکه د ځمکې د اجاره کولو منع او دا هم سنت ثابته شوې ده.

د شارع له وينا څخه په صحيح اجتهاد سره شرعي حکم پېژندل کېږي. له همدې امله د مجتهدينو اجتهاد د دې لپاره و چې شرعي احکام به يې څرگندول، نو پر هر مجتهد د الله سبحانه و تعالی د حکم حق دی چې اجتهاد پکې وکړي او پر ظن پکې غلبه وکړي.

نو که کوم مکلف ته پوره د اجتهاد اهليت حاصل شي، په يوه مسئله او يا هم ډېرو مسئلو کې نو په تحقيق سره هغه په دغه حکم کې اجتهاد وکړ او په دې برخه کې ټول متفق

اسلامي نظام

دي، چې ده ته له نورو مجتهدينو څخه په هغه احكامو کې چې د ده د ظن خلاف دي تقليد نه دی روا او ده ته د خپل اجتهاد د حکم پرېښودل پرته له لاندینو څلورو حالاتو څخه نه دي روا:

لومړی: که کله دا ورته معلومه شي چې په کوم دليل چې ده په خپل اجتهاد کې استناد کړی و، هغه کمزوری و او که په دې پوه شي چې د هغه بل مجتهد دليل له ما څخه قوي دی، نو دا مهال پر ده واجب ده چې خپل اجتهاد پرېږدي او هغه حکم عملي کړي چې د اجتهاد لپاره یې په قوي دليل استناد کړی وي.

دویم: کله چې دا ورته ښکاره شي چې هغه بل مجتهد د مسائلو پر اړیکو او واقعیت تر ده ډېر علم لري او په ادله وو کې هم ډېر پوهېږي او له نقلي دلایلو څخه هم ډېر معلومات ولري، نو دا مهال ده ته روا ده چې له خپل اجتهاد څخه تېر شي او د هغه مجتهد تقليد وکړي، چې اجتهاد یې له خپل اجتهاد څخه باوري ورته ښکاره شوی دی.

درېیم: چې داسې یوه رایه را منځته کړي چې د ټولو مسلمانانو له یوې کلمې سره په ټکر کې راشي، نو دا مهال دی باید د مسلمانانو د مصلحت لپاره له خپل اجتهاد څخه تېر شي او په دغه حالت کې هم ده ته روا ده چې د هغه حکم پیروي وکړي چې د مسلمانانو یووالی ورباندې مصلحت دی او دا ډول پېښه له حضرت عثمان رضی الله عنه سره د بیعت پر مهال وشوه.

څلورم: کله چې خلیفه داسې شرعي حکم تبني کړي چې د ده له اجتهاد سره مخالف وي، نو په دغه حالت کې پر ده له خپل اجتهاد څخه پیروي نه واجېږي او د امام په تبني شوي حکم به عمل کوي، ځکه د صحابه وو اجماع په دې ده چې (أمر لامام یرفع الخلاف) یعنې د امام امر اختلاف له منځه وړي او امر یې پر مسلمانانو نافذ دی.

خو که څوک د اجتهاد اهلیت هم ولري خو اجتهاد نه کوي، ده ته هم روا ده چې له نورو څخه تقليد وکړي، ځکه د صحابه وو اجماع په دې کې ده چې مجتهد ته روا ده چې له نورو مجتهدینو څخه پیروي وکړي.

خو هغه څوک چې د اجتهاد اهليت ونه لري، هغه مقلد دی او په دوه ډوله دی، متبع او عامي: متبع هغه دی چې په اجتهاد کې يې ځينې معتبر علوم زده کړي وي، هغه د مجتهد داسې تقليد کوي چې دليل يې پېژني. عامي بيا هغه دی چې معتبر علوم يې په اجتهاد کې نه وي حاصل کړي او داسې تقليد کوي چې دليل يې هم نه پېژني. پر عامي د مجتهدينو د اقوالو تقليد لازم دی او هغه احکام چې يو مجتهد يې استنباطوي عامي بايد عمل ورباندې وکړي او دا د ده لپاره شرعي حکم کېږي. نو له دې امله شرعي حکم هغه دی چې هغه مجتهد چې د اجتهاد اهليت ولري، استنباط يې کړي او د عامي لپاره د الله سبحانه و تعالی حکم دی چې مخالفت يې ورته نه دی روا او مجتهد ته يې هم پرته له پورتنیو ذکر شوو حالاتو څخه پيروي حتمي ده. همدا راز د هغه چا په حق کې چې د ده پيروي کوي، هم همدا د الله سبحانه و تعالی حکم دی او مخالفت يې ورته ناروا دی.

مقلد چې کله د ځينو مجتهدينو حکم په يوه موضوع کې عملي کوي، پرېښودل يې بې له دليله ورته جواز نه لري او له هغه پرته د بل مجتهد تقليد په بل حکم کې روا دی، ځکه چې په دې هکله د صحابه کرامو اجماع شوې چې هر عالم ته په ځينو مسئلو کې د تقليد اجازه ورکوي او که کوم مقلد ځانگړی مذهب وټاکي لکه د شافعي مذهب او ووايي چې زه په دغه مذهب يم او پر هغه عمل وکړي، نو په دې اړه تفصيل داسې دی: په ټولو هغو مسئلو کې چې نوموړي تقليد کړی، عمل ورباندې اړين دی او په مطلقه توگه بايد د نورو تقليد ونه کړي او که عملي يې نه کړي او ورسره اړیکه ونه لري نو په دغه مسئلو کې د نورو مجتهدينو تقليد کولای شي.

د شرعي حکمونو ډولونه

شرعي احکام فرض، حرام، مندوب، مکروه او مباح دي او شرعي حکم يا د عمل کولو او يا هم د نه کولو د غوښتنې خطاب دی. که د کولو د غوښتنې خطاب وي، که طلب د فعل جازم او قاطع وي، دا فرض يا واجب دي او دا دواړه په يوه معنی کارېږي. که طلب جازم او قطعي نه وي، نو مندوب ورته وايي. که د نه کولو د غوښتنې خطاب قاطع و، دا حرام او ناروا دي او دا دواړه هم په يوه معنی کارېږي او که د نه کولو د غوښتنې خطاب غير جازم او قطعي وي، نو دې ته کراهيت وايي. له همدې امله د فرضو او واجبو فاعل ستايل کېږي او پرېښودونکی يې بد بلل کېږي او يا دا چې فاعل يې ثواب اخلي او پرېښودونکی يې د عذاب مستحق بلل کېږي. د حرامو سرته رسوونکی بد گڼل کېږي او د عذاب مستحق کېږي او پرېښودونکی يې ثواب اخلي. مندوب هغه دي چې فاعل يې ثواب اخلي، خو پر پرېښودونکي يې عذاب نشته او مکروه هغه دي چې پرېښودونکي ته يې ثواب دی او يا دا چې پرېښودل يې تر کولو غوره دي او مباح هغه څه دي چې د شارع نقلي دليل پر دې وي چې بنده يې په کړلو او نه کړلو مختار وي.

سنت

سنت په لغت کې لارې ته ویل کېږي او په شرع کې هغه څه ته وایي چې په نفلي ډول له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه را نقل شوي وي، لکه سنت لمونځ چې د فرض لمانځه پر وړاندې سنت نومول کېږي او دایې مطلب نه دی چې فرض د الله سبحانه و تعالی له خوا دي او سنت د رسول الله صلی الله علیه وسلم له خوا، بلکې سنت او فرض دواړه د الله سبحانه و تعالی له لوري دي او رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله سبحانه و تعالی مبلغ دی، ځکه چې هغه له هوا او نفس له مخې خبرې نه کوي بلکې ده ته وحی کېږي. نو دا که منقول سنت وي او که منقول نفل، ټول سنت نومول کېږي. لکه چې فرض په فرضي ډول نقل شوي دي، نو فرض نومول کېږي، لکه د سهار د لمانځه دوه رکعت په متواتر ډول له رسول صلی الله علیه وسلم څخه فرض را نقل شوي دي او دوه رکعت د سهار د لمانځه سنت په متواتر ډول نفل را نقل شوي دي او دا دواړه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له لوري، نه بلکې د الله سبحانه و تعالی له لوري څخه دي. نو په عباداتو کې امر یا فرض وي او یا نفل او په نورو برخو کې یا فرض وي یا مندوب او یا مباح. نو نفل هم پخپله مندوب دي، یوازې نفل نومول شوي دي او په سنتو یې اطلاق کېږي.

همدا راز سنت هغه دلایلو ته ویل کېږي چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه صادر شوي وي خو له قرآن څخه نه وي او په دې کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم اقوال، افعال، تقریرونه او سکوت شاملېږي.

د رسول الله صلى الله عليه وسلم د افعالو پیروي

د رسول الله صلى الله عليه وسلم افعال (سنت) په درې ډوله دي، لومړی جبلي افعال لکه ولاړېدل، کښېناستل، خوراک، څښاک او دې ته ورته نور، هغه دي چې له انساني طبيعت سره یې سم سرته رسولي چې دا پرته له کومې خبرې ده او د ده امت ته مباح دي او په مندوبو کې نه داخلېږي.

دویم، هغه افعال چې جبلي نه دي، یعنې هغه ځانگړنې چې هېڅوک ورسره پکې شراکت نه شي کولای او نه د بل چا ځانگړنه کېدای شي، هغه چې د ده له ځانگړتیاوو څخه ثابت شوي وو، لکه په روژه کې پیوستون، یعنې د شپې او ورځې د روژو پیوستون یا تر څلورو د ډېرو ښځو په نکاح کول دا ټولې هغه ځانگړتیاوې دي چې مور ورسره شریک نه یو او دا په اجماع سره ثابته ده چې دا د ده له ځانگړتیاوو څخه وو او په دې کې یې پر امت پیروي نشته.

درېیم، هغه افعال چې مور ته یې د راښودلو لپاره کړی دي یا په ښکاره د رسول الله صلى الله عليه وسلم په قول سره ثابت شوي دي، لکه چې فرمایي:

«صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي» (رواه البخاري)

ژباړه: داسې لمونځ کوی لکه زه یې چې کوم.

یا فرمایي:

«حُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ»

ژباړه: له ما څخه د حج لپاره مناسک واخلي.

دا پر دې دلالت کوي چې د ده فعل زمور لپاره داسې بیان دی چې باید پیروي یې وکړو یا د حالاتو په قرینو راغلي وي لکه په مړوند کې د غله لاس پرې کول، چې د الله

سبحانه و تعالیٰ د دغه قول له مخې چې فرمایي:

﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾ (المائدة: ۳۸)

ژباړه: نو د (غله او غلې) لاسونه پرې کړئ.

نو د فعل دا ډول بیان چې په قول او د احوالو په قرینو سره واضح دی هغه هم د دا ډول دلیلونو له مخې چې کله به فرض، واجب، مندوب او یا مباح وي. خو هغه کارونه چې دې ته نه دي ورته او پر دې دلالت کوي چې دا هم د داسې بیان چې نه پکې نفی راغلي او نه اثبات او په هغو کې د قربت نیت یا معلوم وي او یا هم نه وي، که د قربت قصد پکې څرگند شو نو مندوب دي، چې انسان یې په کړلو ثواب اخلي او په نه کولو یې نه عذابېږي، لکه د لوی اختر سنت او که د قربت نیت پکې نه لیدل کېده، نو په مباح کې داخلېږي.

د شرعي احكامو تبني

د صحابه وو په وخت کې به مسلمانانو شرعي حکمونه پخپله له کتاب الله او سنتو څخه اخیستل. حاکمانو او قاضيانو به چې د دشمنينو او دعوو فيصلې کولې له شريعت څخه به يې په خپله حکمونه استنباطول او هر ډول پېښه به چې ورته وړاندې شوه حل کوله به يې. اميرالمومنين آن تر واليانو او نورو پورې ټولو به حکم کاوه او په خپله به يې د هرې ستونزې لپاره شرعي حل پيدا کاوه. ابوموسی الاشعري او شريح دواړه داسې قاضيان وو چې له خپل اجتهاد سره سمې به يې پرېکړې کولې. معاذ ابن جبل (رض) د رسول الله صلی الله عليه وسلم په زمانه کې والي و، احکام يې خپله استنباطول او اجتهاد به يې کاوه او بيا به يې په خپل ولايت کې عملي کول. ابوبکر او عمر رضی الله عنهم دواړو د خپلو خلافتونو پر مهال له خپل اجتهاد سره سم احکام استنباطول او هر يوه به د خلکو تر منځ پرېکړې کولې. معاويه او عمرو ابن العاص رضی الله عنه دواړه واليان وو او هر يوه به په خپل ولايت کې له خپل اجتهاد سره سمې پرېکړې کولې، د دوی دا ډول اجتهادونه له واليانو او قاضيانو سره هم وو. خليفه به ځانگړي احکام تبني کول او خلک يې د هغه پر عملي کولو مامور کول. نو خلکو ته حتمي وه چې دا ډول اوامر ومني او دا مهال به دوی له خپلو رايو او اجتهادونو څخه تېرېدل، ځکه چې شرعي حکم دی چې د امام امر ظاهراً او باطناً نافذ دی. له دې امله ابوبکر صديق رضی الله عنه د درې گونو طلاقونو وقوع په يو ځل تبني کړل او په مساوي ډول يې د مالونو وېشل يې بې له دې چې فکر ورته وشي چې په اسلام کې يې څومره وخت تېر کړی دی، تبني کړل او مسلمانانو يې هم پيروي وکړه او پر دوی يې واليان او قاضيان وټاکل. کله چې عمر رضی الله عنه راغی د دغه دواړو پېښو په اړه يې د ابوبکر صديق رضی الله عنه د رايې خلاف رايه تبني کړه. درې گوني طلاقونه يې درې ځايه کړل او د مال وېش يې بېرته د پخوا په شېر کړ او اړتيا يې په مساوي والي

کې نه بلکې په زیاتوالي کې تبني کړه. مسلمانانو یې پیروي وکړه او قاضیانو او والیانو ته یې د عملي کولو په اړه لارښوونه وکړه. حضرت عمر رضی الله عنه د غنیمت څمکې د بیت المال مال وگرځولې په داسې ډول چې د خپل اهل په لاس کې به یې وي، نه به پر محاربینو او نه به پر مسلمانانو وېشل کېږي. پر دغه هم قاضیانو او والیانو عمل وکړ او هغه حکم یې ومانه چې ده تبني کړی و. نو د صحابه وو په اجماع دا ثابتې ده چې خلیفه د احکامو د تبني حق لري، چې پر ټاکلو امرونو د عمل امر وکړي او په مسلمانانو یې پیروي لازمه ده، آن تر دې که اجتهاد یې ناسم هم شي. مشهور شرعي قوانین دا دي چې (للسلطان أن يحدث من الاقضیة بقدر ما يحدث من مشکلات) یعنی د سلطان لپاره جایزه ده چې د قضیو په اړه دومره خبرې وکړي چې ستونزې یې رامنځته کړي وي او (امر الامام یرفع الخلاف) یعنی د امام امر اختلاف له منځه وړي او یا دا چې (امر الامام نافذ ظاهراً و باطناً) یعنی د امام امر ظاهراً او باطناً نافذ دی. له همدې امله وروسته له دې خلیفه گانو ټاکلي احکام تبني کول. هارون الرشید په اقتصادي برخه کې کتاب الخراج تبني کړ او خلکو ته یې په هغه کې د ټولو احکامو د عملي کولو امر وکړ.

دستور او قانون

د قانون کلمه يوه پردی کلمه ده، د پاچا د هغه فرمان او حکم په معنی ده چې د خلکو د اسانتیا لپاره يې صادروي او اصطلاحي تعريف يې داسې شوی: «قانون د هغه قواعدو مجموعه ده چې سلطان خلک مجبوروي ترڅو له دغه قواعدو سره سم خپلې اړیکې ټينگې کړي.» د هر دولت اساسي قانون ته د دستور کلمه هم راتلای شي او له هر نظام څخه لاسته راغلي دستور ته د قانون کلمه هم راغلي ده. خو دستور داسې تعريفېږي: «هغه قانون ته ويل کېږي چې د دولت شکل، د حکم نظام او د هرې قوې صلاحيتونه بيانوي.» يا «هغه قانون ته وايي چې د عام ولس واک يعنې له حکومت سره د دوی اړیکې تنظيموي او ټاکي او همدا راز د دوی حقونه او واجبات د حکومت پر وړاندې او د حکومت وجايب او حقونه د دوی پر وړاندې ټاکي.» دغه دستورونه بېلابېلې مشاگانې لري چې له هغو څخه ځينې د قانون په څېر او ځينې نور هم د عادتونو او تقليدونو په څېر راوتلي وي لکه د انگلستان دستور، ځينې بيا يوي ډلې له وطني جمعيت څخه وضع کړی وي چې د هغه امت لپاره هماغه مهال واک ورکوي، نو دوی دستور جوړوي او د اجرا څرنگوالی يې هم څرگندوي، وروسته دغه ډله منحل کېږي او د دې پر ځای هغه واگې چې قانون بېلابېلو چارواکو ته ورکوي د هغوی ځای نيسي لکه څرنگه چې په فرانسه او امريکا کې ترسره شول. د قانون او دستور لپاره ځانگړي مصادر شتون لري چې په دوه ډوله دي:

لومړی: چې موخه يې د قانون د سرچينې نېغ پر نېغه پلي کول دي، لکه دين او عادات يا فقهي نظرونه، يا د محکمو احکام او يا د عدل او انصاف قواعد او دغه دستور ته د تشريعي مصدر درلودونکی دستور وايي لکه د ځينو لويديځو هېوادونو لکه امريکا او انگلستان دستورونه.

دويم: هغه دستورونه چې له يو شي څخه رامنځته شوي وي يا هغه دستورونه چې له بل دستور او قانون څخه نقل شوي وي لکه د فرانسې دستور او يا په اسلامي نړۍ کې د ځينو هېوادونو دستورونه لکه د ترکيې، مصر، عراق او سوريې چې دغو ته د تاريخي مصدر درلودونکي دستورونه ويل کېږي.

دا د هغې اصطلاح لنديز و چې د قانون او دستور معنی لري، په ځانگړې توگه هغه دولت چې له يو شمېر مصادر و څخه خپل قانون اخلي هغه که تشريعي او يا هم تاريخي مصدر وي، ټاکلي احکام دي چې تبني کوي يې او پر هغو د عمل کولو امر کوي. دغه احکام د دولت له خوا له تبني کېدو وروسته د دستور حيثيت غوره کوي، هغه که عام او يا هم خاص احکام وي.

هغه پوښتنه چې مسلمانان دلته ورسره مخ کېږي دا ده چې آیا مسلمانان د دستور او قانون اصطلاحات کارولی شي او که نه؟ ځواب دا دی، هغه اجنبي الفاظ چې اصطلاح معنی ولري او د مسلمانانو د اصطلاح له معنی سره اختلاف ولري، نو بيا يې کارول نه دي روا، لکه د «اجتماعي عدالت» کلمه، چې دا د ټاکلي نظام په معنی ده، چې يوازې د بېوزلو، کارگرانو او مامورينو لپاره د تعليم او تطيب تضمین کوي. دغه اصطلاح د مسلمانانو له اصطلاح سره توپير لري، ځکه د مسلمانانو په نزد عدل د ظلم ضد کلمه ده او په اسلام کې تعليم او تطيب د ټولو لپاره مساوي دی. هغه که غني وي او که فقير او د محتاج او ضعيف د حقونو تضمین د ټولو هغو خلکو حق دی چې د اسلامي دولت تابعیت ولري؛ هغه که مامورين وو او که نه وو، که کارکوونکي، کروندگر او يا نور وو. که د دوی په اصطلاح معنی د مسلمانانو له اسلامي فکر سره ټکر نه درلود، بيا پروا نه کوي او کارول يې جواز لري، لکه د محصول کلمه چې هغه مال ته ويل کېږي چې له خلکو څخه د دولت د ادارې لپاره اخيستل کېږي. د مسلمانانو په نزد هم داسې مال شته چې دولت يې له خلکو څخه د مسلمانانو د ادارې لپاره اخلي. نو له دې امله د محصول کلمې کارول جواز لري. همدا راز د دستور او قانون کلمې چې هغو ټاکلو احکامو ته ويل کېږي چې دولت يې تبني کوي او

اسلامي نظام

خلکو ته يې ښکاره کوي او د خلکو عمل هم ورباندې لازمي کوي له همدې امله حکم ورباندې کوي، دا معنی مسلمانان هم لري. نو له همدې امله داسې څه نشته چې د قانون او دستور د کلمو له کارولو څخه مو منع کړي او زموږ معنی ورڅخه هغه احکام دي چې خليفه يې له شرعي احکامو څخه تېني کوي. دلته له نورو دستورونو او قوانينو سره د اسلامي دستور او قوانينو يو څه توپير رامنځته کېږي، چې د نورو قوانينو مصدر عادات، د محاکمو احکام او... او منشأ يې هغه جمعيت دی چې د دستور د جوړولو لپاره تاسيس شوی وي او يا هم له ولس څخه ټاکل شوي مجالس دي چې قوانين جوړوي. ولس د دوی په نزد د واک مصدر دی او سيادت هم د ولس دی. خو د اسلامي دستور او اسلامي قوانينو مصدر کتاب او سنت دي نه بل څه او منشأ يې د مجتهدينو اجتهاد دی چې خليفه ورڅخه ټاکلي احکام تېني کوي، د هغو په عملي کولو امر کوي او په خلکو يې هم پيروي لازمېږي. دلته سيادت د شرعي دی، د شرعي احکامو د را ايستلو لپاره اجتهاد د ټولو مسلمانانو حق دی او پر دوی کفايي فرض دی او پر خليفه يوازې د شرعي احکامو د تېني کولو حق دی.

دا د دستور او قانون د کلمو د کارولو د جواز په اړه وو. اما دا چې د احکامو تېني کول يوه مهمه اړتيا ده، نو هغه داسې چې د ابو بکر صديق رضی الله عنه له وخته تر وروستي مسلمان خليفه پورې د ټاکلو احکامو د تېني کولو اړتيا وه چې مسلمانانو ته د هغو په عملي کولو امر کېده. خو دغه تېني د ځانگړو احکامو لپاره وه او د ټولو او عامو احکامو لپاره نه وه چې دولت حکم ورباندې کوي. هېڅکله دولت عام احکام نه دي تېني کړي مگر په ځينو وختونو کې، يوازې ايوبيانو د امام شافعي مذهب تېني کړی او عثمانيانو د امام ابوحنيفه مذهب تېني کړی و.

دلته چې کومه پوښتنه راولاړېږي دا ده چې آیا دا د مسلمانانو په مصلحت ده چې ټول او عام قانون يا دستور ورته جوړ شي او که نه؟ د دې ځواب دا دی چې شامل او عام قوانين له نوښت او اجتهاد پرته نه شي جوړېدلی، نو له دې امله په لومړيو کې يعنې د صحابه وو، تابعينو او تبع تابعينو په دورو کې مسلمانانو له دا ډول کړنې څخه ډډه کړې ده. خليفه د ټولو

حکمونو تبني نه کوله، يوازې هغه ټاکلي احکام به يې تبني کول چې له هغو پرته به بله چاره نه وه، ترڅو حکم، تشريع او اداره واحده وي. سره له دې دا تر ټولو ښه ده چې دولت د ټولو احکامو لپاره يو شامل دستور ونه لري، ځکه د نوبت او اجتهاد لپاره به يې لاره پرانيستې وي. کېدای شي چې د عامو احکامو داسې يو دستور ولري، چې د دولت شکل پکې ټاکل شوی وي، د يووالي او پايښت لپاره يې تضمين پکې شوی وي. نور اجتهاد قاضيانو او واليانو ته پرېښودل کېږي، بې له دې چې که اجتهاد ورته آسانه وي او خلک مجتهدين وي لکه د صحابه وو، تابعينو او تبع تابعينو پر مهال. اما هر کله چې ټول خلک مقلدين وي او په دوی کې مجتهدين ډېر لږ وي، نو پر دولت دا حتمي ده چې هغه احکام چې پر خلکو دوی حکم کوي، تبني کړي. برابره خبره ده هغه که خليفه، واليان او که قاضيان وي، پر ما انزل الله حکم د واليانو او قاضيانو له خوا سختېږي، ځکه چې دوی اجتهاد نه کوي او بېلابېل او متناقض تقليد ته مخه کوي. تبني هغه وخت کېدای شي چې حادثه له معرفت او د دليل له پېژندنې سره سمه وڅېړل شي. سره له دې په واحد دولت او يوه خاوره کې د قاضيانو او واليانو پرېښودل خپل ځانگړي اجتهاد ته د احکامو د اختلاف او تناقض لامل کېږي او بالاخره د دې لامل کېږي چې پر غير ما انزل الله امر وکړي. له همدې امله د اسلامي احکامو تبني کول پر اسلامي دولت لازمي دي. اوسمهال پر اسلام ټول امت د جهل او ناپوهۍ په حالت کې دی او دا اړينه ده چې ټاکلي احکام ورته تبني شي. دا تبني به په عقوباتو، عقايدو او عباداتو کې نه، بلکې په معاملاتو کې به وي او دغه تبني به د ټولو احکامو لپاره عامه وي، ترڅو د دولت چارې لا مضبوطې کړي او د ټولو مسلمانانو چارې د الله سبحانه و تعالی له احکامو سره سمې آسانه کړي. دا پر دولت لازمه ده چې د احکامو د تبني کولو پر مهال او يا د دستور او قوانينو د جوړولو پر مهال يوازې پر شرعي احکامو باندې تقيد وکړي او له نورو څخه څه وا نهخلي. په مطلق ډول به له نورو څخه څه نه زده کوي. بې له شرعي احکامو څخه به بل هېڅ نه اخلي، هغه که له اسلام سره موافق او يا هم مخالف وي. نو دا په امت پورې نه ځانگړي کېږي، بلکې حکم د عامو خلکو ملکيت بلل

اسلامي نظام

کېږي. نو له همدې امله واجب ده چې احکام په شریعت پورې مقید وي او دغه تقید به هم په فکره او هم طریقه کې وي. اما هغه قوانین او نظامونه چې په فکره او طریقه پورې تړاو نه لري، په هغو کې کوم ځانگړی نظر نشته لکه اداري قوانین، د ادارو ترتیب او نور هغه څه چې دې ته ورته وي او له دې وسیلې او اسلوب څخه گڼل کېږي، هغه لکه علوم، تکنالوژي او فنون چې دولت یې تر لاسه کوي او د خلکو چارې ورباندې منظموي، لکه عمر بن خطاب رضی الله عنه چې د خپل خلافت پر مهال دېوانونه جوړ کړل او هغه یې له فارس څخه واخیستل. اداري او فني توکي د دستور او شرعي قوانینو برخه نه بلل کېږي، نو په دستور کې هم ځای نه ورکول کېږي. له دې امله پر اسلامي دولت دا واجب ده چې دستور یې له شرعي احکامو څخه جوړ شوی وي. یعنې دستور یې اسلامي وي او قانون یې هم اسلامي وي. کله چې کوم حکم تبني کوي، نو هغه باید د شرعي دلیل د قوت له مخې تبني کړي، سره له دې چې له هغې ستونزې څخه یې بشپړه پوهه لرلې وي. له دې امله دا پر دولت ده چې ستونزې تدریس کړي، ترڅو لومړی ورباندې پوه شي، ځکه د ستونزې پېژندل اړین کار دی. وروسته یې باید شرعي حکم وموندل شي چې پر دغه ستونزه پلي شي، بیا همدغه شرعي حکم باید وښودل شي او وروسته دغه حکم د دلیل د قوت پر بنسټ تبني شي. وروسته له دې چې په دې پوه شي چې دا دلیل دی او په قوت یې هم ډاډ پیدا کړي، دغه شرعي احکام به یا د مجتهد له نظر څخه واخیستل شي او یا له کتاب، سنتو، اجماع او قیاس څخه چې هغه به هم د شرعي اجتهاد له مخې وي، آن که هغه جزبي او یا هم د مسئلې اجتهاد وي. که مثلاً د جنس تضمین (بیمه) منع تبني شي، نو لومړی باید دا وښودل شي چې د جنس تضمین څه دی او وپېژندل شي. بیا باید د تملک وسایل زده شي، بیا به په ملکیت کې د جنس په تضمین (تأمین علی البضاعة) کې د الله سبحانه وتعالی حکم پلي کېږي او دا ډول به شرعي حکم تبني کېږي. له همدې امله یوه دستور او قانون ته ښایي چې یوه سریزه ولري، ترڅو هغه مذهب چې هغه مادې ورڅخه پکې اخیستل شوې وي په څرگند ډول له هغه دلیل سره یو ځای تشریح کړي چې باور ورباندې شوی او دا هم

واضح کړي چې په دغه دليل له دغه حکم څخه دغه ماده جوړه شوې ده، په داسې حال کې چې اجتهاد يې صحيح وي. ترڅو مسلمانان په دې پوه شي چې هغه قوانين او مادې چې په دستور کې تبني شوې دي، شرعي احکام دي؛ چې په صحيح اجتهاد سره استنباط شوې دي، ځکه پر مسلمانانو د هغه دولت پيروي نه لازمېږي چې له شرعي احکامو پرته بل څه تبني کړي. نو پر همدغه اساس دولت شرعي احکام د دستور او قوانينو په توگه تبني کوي، ترڅو د هغه پر اساس د اسلامي دولت پر اتباعو حکم وکړي.

مثلاً مسلمانانو ته په اسلامي نړۍ کې د اسلامي دولت دستور په لاندې ډول وړاندې کوو، ترڅو هغه مسلمانان چې د اسلامي دولت د جوړولو لپاره کار کوي او نړۍ ته اسلامي دعوت رسوي، هغه زده کړي. د يادونې وړ ده چې دغه دستور ته د يوه ټاکلي هېواد د ځانگړي شوي دستور په سترگه ونه کتل شي، بلکې دا په گرده اسلامي نړۍ کې د اسلامي دولت دستور دی او کومې ځانگړې سيمې او هېواد ته نه خاص کېږي.

د خلافت دولت دستور

دا د خلافت د دولت د دستور مسوده ده، چې مسلمانانو ته په داسې حال کې وړاندې شوې چې د خلافت د دولت د تاسیس او د ما انزل الله د حاکمولو لپاره کار او فعالیت کوي، تر څو د اسلامي دولت له واقعیت، ډول، نظامونو او له هغه څه څخه چې د اسلامي نظامونو او احکامو په پلي کولو پورې اړه لري، یو بشپړ تصویر ایجاد کړای شي.

دا دستور یو اسلامي دستور دی چې له اسلامي عقیدې څخه رامنځته شوی او له شرعي احکامو څخه د دلیل د قوت پر بنسټ اخیستل شوی دی. په یقیني توګه د هغه په اخیستلو کې په د الله تعالی پر کتاب، سنتو، د صحابه وو پر اجماع او قیاس اعتماد شوی دی؛ ځکه نو دا دستور اسلامي دی نه بل څه او هیڅ غیر اسلامي څه پکې نشته. همدا راز دا دستور په یوه ټاکلې جغرافیه یا ټاکلې هېواد پورې خاص نه دی، بلکې په اسلامي نړۍ، آن په ټوله نړۍ کې د خلافت دولت دستور دی، ځکه د خلافت دولت به د اسلام نور او هدایت ټولې نړۍ ته ولېږدوي او د هغې د چارو د سرپرستۍ، له خپل ځان سره د هغې د یو ځای کولو او پر هغوی د اسلام د پلي کولو لپاره کار کوي.

حزب التحریر دا مسوده مسلمانانو ته وړاندې کوي او له الله سبحانه وتعالی څخه غواړي، ترڅو ورته کرامت ورکړي او هغه موخې ته چې د خلافت تاسیس او پر ما انزل الله حکم دی، ورسیري؛ څو په پایله کې دا دستور د خلافت دولت اساسي قانون وګرځي او پلي کړل شي.

عامه احكام

۱ ماده:

اسلامي عقیده د اسلامي دولت اساس او بنسټ دی. د دولت جوړښت، شکل، حسابي چارې او هرڅه باید له اسلامي عقیدې سره سم ترتیب شي، همدارنگه د دستور او ټولو شرعي قوانینو اساس باید اسلامي عقیده وي او هېڅ داسې څه باید پکې داخل نه شي چې له اسلامي عقیدې سره په ټکر کې وي.

۲ ماده:

دارالاسلام هغه دی چې اسلامي احکام پکې پلي کېږي، امن او امان یې په اسلام پورې تړلي وي. دارالکفر هغه دی چې کفري مقررات پکې پلي کېږي او امن او امان یې په اسلام پورې نه وي تړلي.

۳ ماده:

خليفة ټاکلي شرعي احکام تبني کوي او د قانون او مقرراتو په توګه یې وضع کوي، کله چې خليفة شرعي حکم تبني کړي همدغه بیا داسې شرعي حکم بلل کېږي چې عمل پرې واجب دی. د امت پر هر وګړي لازمه ده، چې د قانون په توګه یې په ظاهر او باطن کې ومني او عملي یې کړي.

۴ ماده:

خليفة له زکات او جهاد پرته نور د عباداتو اړوند هر حکم نه تبني کوي او نه هم د اسلامي عقیدې کوم ځانګړی فکر تبني کوي.

۵ ماده:

ټول هغه خلک چې اسلامي تابعیت ولري، د اسلامي دولت له ټولو شرعي حقوقو او واجباتو څخه برخمن کېږي.

۶ ماده:

دولت ته روانه ده چې د حکم، قضا، د چارو په سرپرستی او دې ته ورته نورو برخو کې د خپل رعیت د وگړو ترمنځ توپیر وکړي، بلکې دولت ته لازمه ده، چې له نژادي، مذهبي او ژبني تعصب پرته ټولو ته په یوه سترگه وگوري.

۷ ماده:

دولت پر ټولو هغو وگړو چې د اسلامي دولت تابعیت ولري پرته له دې چې هغوی مسلمانان دي او که غیر مسلمانان په لاندې ډول شرعي احکام پلي کوي:

الف- له هر ډول استثنا پرته پر مسلمانانو ټول شرعي احکام پلي کوي.

ب- د عام نظام په پام کې نیولو سره غیر مسلمان خلک خپلې عقیدې او عبادت ته پرېښودل کېږي.

ج- له اسلام څخه په مرتد شوو کسانو د مرتد حکم پلي کېږي. خو د هغوی اولادونه او هغه کسان چې په غیرمسلمان ډول وزیري، له هغوی سره د غیرمسلمان چلند کېږي او د هغوی د اصلي حالت یعنی مشرکینو او اهل کتابو له وضعیت سره سمه معامله کېږي.

د- د خوراک او پوښاک په اړوندو چارو کې له غیرمسلمانو سره د شریعت په رڼا کې د هغوی له دینونو سره سم چلند کېږي.

ه- د زوجیت او طلاق په اړوندو چارو کې د غیر مسلمانانو ترمنځ د هغوی له دین سره سمه معامله کېږي او په دې چارو کې د مسلمانانو او غیر مسلمانانو ترمنځ بیا له اسلامي احکامو سره سمه فیصله کېږي.

و- له ذکر شوو احکامو پرته نور شرعي احکام او د اسلامي شريعت نورې چارې لکه معاملات، عقوبات، حکم او اقتصاد دا ټول په مسلمانانو او غيرمسلمانو باندې يو ډول عملي کوي، همدارنگه همدغه احکام په ټولو هغو کسانو هم عملي کېږي چې له اسلامي دولت سره معاهده ولري او يا يې ورسره پناه اخيستي وي او يا يې په اسلامي دولت کې ژوند غوره کړی وي. مگر سفيران، قونسلان او نور استازي مستثنا دي او ډيپلوماټيک مصونيت لري.

۸ ماده:

يوازې عربي ژبه اسلامي ژبه ده او دولت به هم يوازې عربي ژبه کاروي.

۹ ماده:

اجتهاد کفايي فرض دی، هر مسلمان چې د اجتهاد شرايط ولري، حق لري چې اجتهاد وکړي.

۱۰ ماده:

ټول مسلمانان د اسلام مسووليت يو ډول پر غاړه لري، ځکه نو په اسلام کې د دين خلک نه دي ټاکل شوي او دولت ته لازمه ده، ترڅو پر بنبردي چې ديني مسووليت يوازې د دين په نامه خلکو ته ورپاتې شي.

۱۱ ماده:

د دولت اساسي دنده د اسلامي دعوت رسول دي.

۱۲ ماده:

د شرعي احکامو معتبر دليلونه يوازې قران کریم، سنت، د صحابه وو اجماع او قياس دي.

۱۳ ماده:

په اسلام کې براءت الذمه اصلي حالت دی او هېچا ته د محکمې له حکم پرته جزا نه ورکول کېږي، د يو چا تعذيب په مطلقه توگه جواز نه لري او که چا دا کار وکړ بايد جزا وويني.

۱۴ ماده:

په افعالو کې اصل پر شرعي احکامو تقيد دی، تر هغه بايد يو عمل تر سره نه شي خو يې چې حکم ونه پېژندل شي او په شيانو کې اصل اباحت دی، تر هغه چې د تحريم دليل يې نه وي راغلی.

۱۵ ماده:

د حرامو لپاره وسيله حرامه ده، د حرامو وسيله چې دا گومان پکې غالب وي چې حرامو ته رسېږي، حرامه گڼل کېږي او که گومان غالب نه وي؛ بلکې وېره وي چې حرامو ته رسېږي بيا حرامه نه ده.

د حکومتولی نظام

۱۶ ماده:

حکومتي نظام د وحدت (واحد) نظام دی، نه اتحادي.

۱۷ ماده:

حکومت مرکزي دی او اداره غیر مرکزي ده.

۱۸ ماده:

حاکمان څلور دي: خليفه، تفويضي مرستيال، والي، عامل او هغه کسان چې د هغوی په حکم کې وي. اما له دې پرته نور حکام نه، بلکې ټول موظفين دي.

۱۹ ماده:

جايزه نه ده چې د حکم او په حکم پورې د اړونده چارو واک، عاقل، بالغ، عادل او د اهل کفايت له کسانو پرته نور څوک پر غاړه واخلي او دا هم جايزه نه ده، چې له مسلمان پرته بل چا ته وسپارل شي.

۲۰ ماده:

له حکامو سره محاسبه د مسلمانانو حق او کفايي فرض دی، غیر مسلمانان چې د اسلامي دولت رعيت وي، د حاکم له ظلم او پر هغوی د اسلامي احکامو له ناوړه پلي کېدو څخه شکايت کولای شي.

۲۱ ماده:

مسلمانان حق لري چې د حکامو د محاسبې او د امت له لارې حکم ته درسيډو لپاره سياسي احزاب تاسيس کړي، خو شرط به يې دا وي چې د حزب بنسټ به اسلامي عقیده وي او همدارنگه د هغوی له خوا تبني کېدونکي احکام بايد شرعي وي. د حزب د جوړولو لپاره کوم جواز ته اړتيا نشته او د داسې احزابو جوړول چې بنسټ يې له اسلام پرته بل څه وي، منع دي.

۲۲ ماده:

حکومتي نظام پر لاندې څلورو قاعدو ولاړ دی:

۱. سيادت (حاکمیت) د شریعت دی، نه د خلکو.
۲. واگې (سلطه) بايد له امت سره وي.
۳. د واحد خليفه ټاکل پر مسلمانانو فرض دي.
۴. يوازې خليفه حق لري چې شرعي احکام تبني کړي او په خپله خليفه به دستور او قوانين وضع کوي.

۲۳ ماده:

دولت له ديارلسو جهازونو څخه جوړ شوی دی:

۱. خليفه

۲. مرستيالان (نفويضي وزيران)

۳. تنفيذي وزيران

۴. واليان

۵. د جهاد امير

۶. کورنی امنيت

۷. بهرنی چارې

۸. صنعت

۹. قضا

۱۰. د خلکو مصالح

۱۱. بیت المال

۱۲. مطبوعات (رسنی)

۱۳. د امت مجلس (شوری او محاسبه)

خليفة

۲۴ ماده:

خليفة د شريعت په پلي كولو او سلطه كې د امت نايب دى.

۲۵ ماده:

خلافت د خوښې او رضایت عقد دى، هېڅوك د هغه پر منلو او اختيارولو نه مجبورېږي.

۲۶ ماده:

هر عاقل او بالغ مسلمان كه نارينه وي او كه ښځينه د خليفه په ټاكلو او بيعت كولو كې حق لري او غير مسلمان بيا دا حق نه لري.

۲۷ ماده:

كله چې د خلافت عقد د انعقاد له بيعت سره سم له يو چا سره وشي، په دې صورت كې پر پاتې كسانو د اطاعت بيعت لازم دى او ټول هغه خلك پر بيعت كولو مجبورېږي چې د سرغړاوي او د مسلمانانو د صف ړنگولو وېره ترې كېږي.

۲۸ ماده:

هېڅوك تر هغه خليفه نه شي كيدای، ترڅو چې مسلمانانو نه وي ټاكلی او هېڅوك تر هغه د خلافت صلاحيتونه په لاس كې نه شي اخيستلای، ترڅو چې په شرعي توگه د نورو اسلامي عقدونو په څېر د خلافت عقد له هغه سره نه وي منعقد شوی.

۲۹ ماده:

په هغه سيمه کې چې له خليفه سره د انعقاد بيعت کېږي، بايد هلته قدرت ذاتي بڼه ولري او بايد يوازې له مسلمانانو سره وي، نه له کوم کفري هيواد سره، همدارنگه په هغه ځای کې بايد د مسلمانانو کورنۍ او بهرنی امان اسلامي وي، نه کفري. مگر د طاعت په بيعت کې دا ډول شرايط اړين نه دي.

۳۰ ماده:

هغه څوک چې د خلافت بيعت ورسره کېږي، بايد د انعقاد شرايط پوره کړي، که څه هم د افضليت شرطونه يې نه وي پوره کړي، ځکه د انعقاد شرطونو ته اعتبار ورکول کېږي، نه د افضليت شرطونو ته.

۳۱ ماده:

د خليفه لپاره د انعقاد شرايط په لاندې ډول دي:

- خليفه بايد نارينه وي
- مسلمان وي
- آزاد وي
- بالغ وي
- عاقل وي
- قادر وي
- عادل وي
- اهليت او وړتيا ولري

۳۲ ماده:

که د خلافت منصب د خليفه په مړينه، استعفا او يا هم عزل کېدو سره تش شي، واجب ده چې له هغه نېټې څخه تر دريو ورځو او شپو پورې بل خليفه وټاکل شي.

۳۳ ماده:

موقت امير بايد تعين شي تر څو د مسلمانانو چارې سنبال کړي او د خلافت د منصب له خالي کېدو وروسته د نوي خليفه د ټاکلو چارې په لاندې ډول تر سره کړي:

الف. کله چې خليفه د اخل نړديوالی يا له قدرت څخه د ليرې کيدو تصميم احساس کړي، دا صلاحيت لري چې موقت امير وټاکي.

ب. که خليفه د موقت امير تر ټاکلو وړاندې وفات يا عزل شي او يا هم د خلافت منصب د عزل او وفات له لامل پرته د بل څه له امله خالي شي، د خليفه له مرستيالانو څخه به هغه موقت امير ټاکل کېږي، چې د لوړ عمر خاوند وي؛ خو که هغه خپله د خلافت لپاره نومانده وي په دغه حالت کې به بل هغه مرستيال چې لوړ عمر ولري، د موقت امير په حيث ټاکل کېږي. په همدغه ترتيب د لوړ عمر څښتن د موقت امارت لپاره لومړيتوب لري.

ج. که د تفويض ټول مرستيالان د خلافت د مقام لپاره د نوماندي اراده ولري، په دغه حالت کې به د تنفيذي معاونينو له ډلې څخه په ترتيب سره د لوړ عمر څښتن د موقت امير په توگه ټاکل کېږي.

د. په هغه حالت کې چې ټول تنفيذي مرستيالان د خلافت لپاره نومانده وي، موقت امارت په دوی کې هغه کس ته ورکول کېږي، چې تر ټولو لږ عمر ولري.

ه. موقت امير د شرعي احکامو د تبني کولو صلاحيت نه لري.

و. موقت امير بايد په دريو ورځو کې د نوي خليفه د ټاکلو د پروسې د بشپړېدو لپاره خپله ټوله وړتيا وکاروي او د دغه وخت (دريو ورځو) تمديد جواز نه لري، خو که داسې لامل وي چې غلبه ورباندې ناشونې وي او د مظالمو محکمه توافق ورسره ولري.

۳۴ ماده:

د خليفه د ټاکلو طريقه بيعت دی. مگر د خليفه د ټاکلو عملي چارې او بيعت په لاندې ډول تر سره کېږي:

الف. د مظلومو محکمه د خلافت د منصب خالي کيدل اعلاني.

ب. موقت امير په فوري توگه خپله وظيفه په غاړه اخلي او د خلافت د مقام نوماندې

اعلاني

ج. د مظلومو محکمه د يو قرار په ترڅ کې د هغه نوماندانو غوښتنې چې د انعقاد شرطونه يې پوره کړي وي مني او د هغو نوماندانو غوښتنې چې د انعقاد شرطونه يې نه وي پوره کړي ردوي.

د. د امت مجلس د هغه نوماندانو شمېر چې د مظلومو محکمې له خوا تعين شوي د لاندې دوو مرحلو په ترڅ کې محدودوي:

لومړی: له دوی څخه شپږ نوماندان د رایو په اغلبت سره ټاکل کېږي.

دویم: د شپږو نوماندانو له ډلې څخه دوه کسه د خلافت د مقام لپاره د نوماند په توگه ټاکل کېږي.

ه. د دواړو نوماندانو نومونه اعلانېږي او له مسلمانانو څخه غوښتل کېږي ترڅو له هغوی څخه يو انتخاب کړي.

و. د انتخاباتو پایلې اعلانېږي او مسلمانان هغه نوماند چې اکثریت رایې يې خپلې کړې پېژني.

ز. مسلمانان له هغه نوماند سره چې ډېرې رایې يې وېږي دي، د خليفه په توگه د دې لپاره بيعت کوي چې د الله پر کتاب او د رسول صلی الله عليه وسلم پر سنتو عمل وکړي.

ح. د بيعت له پوره کېدو وروسته هغه څوک چې خليفه وټاکل شو، د هغه نوم او هغه صفات چې د ده د خليفه کېدو لامل شول په عام محضر کې اعلانېږي، ترڅو د خليفه د ټاکل کېدو خبر ټول امت ته ورسېږي.

ط. د نوي خليفه د انتخاب د پروسې له بشپړېدو سره سم د موقت امير ولايت پای ته رسېږي.

۳۵ ماده:

امت د خليفه د ټاکلو حق لري، مگر د ليرې کولو حق يې که چيرې د انعقاد بيعت په شرعي توگه تر سره شوی وي، نه لري.

۳۶ ماده:

د خليفه صلاحيتونه په لاندې ډول دي:

الف. خليفه هغه څوک دی چې د امت د چارو د سنبلولو لپاره هغه لازم او شرعي احکام تبني کوي، چې په سم اجتهاد سره د الله متعال له کتاب او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له سنتو څخه استنباط شوي دي او د داسې قوانينو بڼه غوره کوي چې اطاعت يې واجب او مخالفت يې ناروا دی.

ب. همدغه خليفه د دولت د کورني او بهرني سياست دنده پر غاړه لري او لښکر رهبري کوي، د جگړې اعلان، د سولې عقد، معاهداتو او اوربند حق له خليفه سره دی.

ج. خليفه د بهرنيو سفيرانو د منلو او ردولو حق لري، همدارنگه د مسلمانانو د سفيرانو ټاکلو او عزل کولو صلاحيت لري.

د. همدا خليفه واليان او مرستيالان ټاکي او يا يې لرې کوي او هغوی ټول لکه څنگه

چې د امت مجلس ته مسوول دي، د خليفه پر وړاندې هم مسووليت لري.

ه. خليفه هغه څوک دی چې قاضی القضاات او نور قاضيان ټاکي او عزل کوي يې،

مگر د مظالمو قاضي په هغه وخت کې نه شي ټاکلی او عزل کولی، چې د خليفه، د هغه

د معاونينو او قاضی القضاات پر وړاندې قضیې څېړي. همدا راز خليفه د ادارو مشران، د

لښکر قوماندانان او د بيرغ مشران ټاکي او هغوی ټول د خليفه په وړاندې مسووليت لري،

نه د امت د مجلس پر وړاندې.

و. خليفه هغه شرعي احكام تبني کوي چې له مخې يې د دولت بوديجه ټاکل کېږي، خپله خليفه د هغو پيسو او مصارفو اندازه ټاکي چې د هرې برخې لپاره لازم وي، پرته له دې چې هغه په عايداتو پورې اړه ولري يا په مصارفو پورې.

۳۷ ماده:

خليفه په تبني کې پر شرعي احکامو مقيد دی، ده ته حرامه ده چې داسې حکم تبني کړي چې له شرعي دلايلو څخه په سمه توگه نه وي استنباط شوی. هغه پر احکامو او پر هغه طريقه مقيد دی چې احکام ورباندې تبني کوي. نوموړي ته جايز نه ده، چې په داسې طريقه حکم تبني کړي چې تبني له شرعي طريقې سره ټکر ولري او نه داسې حکم کولی شي چې له تبني شوي حکم سره په ټکر کې وي.

۳۸ ماده:

خليفه د رعيت د چارو په سنبالولو کې مطلق صلاحيت لري، چې له خپل اجتهاد او رايې سره سم هغه سنبالوي، هغه کولای شي چې هغه مباحات تبني کړي چې د دولت او رعيت په چارو کې ورته اړتيا لري، هغه ته جايز نه دي چې د مصلحت په نامه له شرعي حکم څخه سرغړونه وکړي، د ساري په ډول هغه نشي کولای د خوراكي موادو د کموالي له امله يوه کورنۍ له يوه ماشوم څخه د زياتو ماشومانو له زيرونې څخه منع کړي او نه پر خلکو باندې د استثمار او ناوړه استفادې څخه د ډډه کولو په پلمه د نرخ د ټاکلو له امله سختي راوستی شي او نه هم د مصلحت او د چارو د سنبالولو په خاطر کافر او يا ښځه والي کولای شي او نه دې ته ورته نور غير شرعي کارونه سرته رسولای شي. هغه حق نه لري چې حلال حرام او حرام حلال وگرځوي.

۳۹ ماده:

اسلامي نظام

خليفه ټاکلې موده نه لري، ترڅو چې خليفه د شريعت ساتونکی او د شرعي احکامو تنفيذوونکی وي او دولتي چارې پر مخ بېولای شي، د خليفه په توگه پاتې کېږي، تر هغه چې حالت يې داسې بدلون ونه مومي چې له خلافت څخه يې وباسي او که د ده حالت له دغه حالت سره سم بدلون وموند، عزل يې واجب کېږي.

۴۰ ماده:

هغه څه چې د خليفه حالت ته په داسې بڼه بدلون ورکوي، چې له خلافت څخه د وتلو لامل گرځي لاندې درې څيزونه دي:

۱. د انعقاد له شرطونو څخه د يوه شرط کمېدل، د بيلگې په توگه ارتداد، ښکاره فسق او جنون او ياهم د دې په څېر؛ ځکه چې دا شروط هم د انعقاد شرطونه دي او هم د استمرار.

۲. د هر سبب له امله داسې عجز او ناتواني چې د هغه په موجوديت سره د خلافت مسووليت نه شي ادا کېدای.

۳. داسې فشار چې خليفه په خپل فکر له دې نه عاجز کړي چې د مسلمانانو چارې له شريعت سره سمې پر مخ يوسي، دغه حالت د ده د عزل کېدو لامل گرځي، د بيلگې په توگه که خليفه د بل چا له لوري تر داسې فشار لاندې راوستل شي چې د ده د نظر مطابق د رعيت چارې له شريعت سره سمې پر مخ نه شي وړلې، په دغه حالت کې خليفه په حکمي ډول د دولت د مسووليت له ادا کولو نه عاجز شوی دی، چې په پایله کې د ده د عزل کېدو لامل گرځي او دغه مسله په لاندې دوو حالتونو کې را منځته کېږي:

لومړی حالت:

دا چې په خليفه له خپلو نيردې افرادو څخه يو يا څو داسې مسلط شي چې د چارو په اجرا کې استبداد رامنځته کړي، که له تسلط څخه د خليفه د خلاصون شونتيا موجوده وي، نو يو ټاکل شوی مهلت ورکول کېږي، خو که د هغه د خلاصون شونتيا موجوده نه وي په نوموړي حالت کې خليفه فورا گوښه کېږي.

دويم حالت:

دا چې خليفه د قوي دښمن په اسارت کې ولوېږي، يا بالفعل اسير شوی وي يا هم د دښمن تر سلطې لاندې داسې واقع شوی وي چې د اسير حکم ورته کېږي، په دغه حالت کې که د خلاصون هيله شتون ولري، بايد مهلت ورکړل شي او که د خلاصون لپاره يې هيله پاتې نه شي، نو له قدرته لرې کېږي، که له اول نه يې د خلاصون هيله نه وه، نو فوراً بايد خلع شي.

۴۱ ماده:

د مظالمو محکمه يوازینی مرجع ده چې د خليفه د حالت بدلون د دې لپاره چې د هغه د عزل کېدلو لامل کېږي او که نه، ثابتوي. يوازې همدغه مرجع د خليفه د ليرې کولو او انذار صلاحيت لري.

تفویضي مرستیال

۴۲ ماده:

خليفة د ځان لپاره يو يا څو تفويضي مرستيالان ټاكي، چې د حكومت مسووليت پر غاړه واخلي، هغه ته د چارو د تدبير صلاحيت تفويض كېږي چې له خپلې رايې او نظر سره سم د هغه د اجتهاد پر بنسټ بايد پر مخ يووړل شي.

۴۳ ماده:

د تفويضي مرستيال لپاره هغه شرطونه لازمي دي، چې د خليفة لپاره لازم دي. هغه دا چې تفويضي مرستيال بايد نارينه، آزاد، مسلمان، بالغ، عاقل، عادل، قادر او هم د ورسپارل شوو دندو د پر مخ وړلو كفايت ولري.

۴۴ ماده:

تفويضي مرستيال ته د چارو په سپارلو کې دوه ټکي په پام کې نيول شرط دي: لومړی: عمومي صلاحيت دويم: له خليفة څخه نيابت، ځکه نو واجب ده چې خليفة ورته ووايي چې تا ته مې د خپل ځان په نيابت هغه چارې سپارلې، چې ما ته راکړل شوې دي او يا په داسې نورو الفاظو کې ورته ويل کېږي چې دغه مفهوم ورسوي. د صلاحيت دا ډول تفويض خليفة ته د دې شونتيا ورکوي، ترڅو خپل مرستيالان ټاکل شوو ځايونو ته وليري او يا يې هم له يوې سيمې نه بلې ته يا له يوه کار نه بل کار ته چې د خليفة له معاونيت سره سمون لري انتقال کړي، پرته له دې چې نوموړي الفاظ بيا تکرار کړي، ځکه دا ټول کارونه په لومړني تعين کې گډون لري.

۴۵ ماده:

تفويضي مرستيال ته لازمه ده چې خليفه په هغه چارو خبر کړي چې نوموړی يې تدبير نيسي او اجرا کوي يې، تر څو په صلاحيتونو کې د خليفه په شان نه شي، هغه ته دا هم لازمه دي چې هغه څه ترسره کړي چې امر ورته کېږي.

۴۶ ماده:

پر خليفه لازم دي چې د تفويضي مرستيال چارې وڅېړي، تر څو له سمو چارو سره يې هوکړه وکړي او خطا يې په گوته کړي، ځکه د امت د چارو مسووليت د خليفه پر غاړه دی او د هغه په اجتهاد او رايې پورې اړه لري.

۴۷ ماده:

که چيرې تفويضي مرستيال د يوه کار په اړه تدبير ونيسي او خليفه هم هوکړه ورسره وکړه، بيا مرستيال ته لازمه ده چې نوموړی کار د خليفه له موافقې سره سم عملي کړي، څه زياتی او کمی پکې رانه ولي او که خليفه بېرته له خپلې رايې څخه واوښت او له هغه څه سره يې مخالفت وکړ چې مرستيال تر سره کړي، په دغه صورت کې موضوع خپل کېږي، که دا کار په حکم کې و، نو که معاون هغه په مناسب ډول نافذ کړی وي او که د مال په اړه و چې معاون هغه په مناسب ځای کې مصرف کړی وي، نو په دغه حالت کې د معاون رايه او نظر نافذ دی؛ ځکه دا په اصل کې د خليفه نظر دی او خليفه حق نه لري چې نافذ احکام او مصرف شوي اموال مسترد کړي. که هغه څه چې مرستيال ترسره کړي وو له ذکر شوو مسايلو نه پرته بل څه وو، د بيلگې په توگه د والي تقرر يا د لښکر لېږل، نو خليفه ته جايز دي چې د مرستيال نظر ونه مني، په دغه حالت کې د خليفه نظر نافذ او د مرستيال کار لغوه کېږي، ځکه په دې برخه کې خليفه حق لري چې خپل عمل او فيصله هم مسترده کړي، نو د دې حق خو په اولی توگه لري چې د معاون کار او فيصله مسترده کړي.

۴۸ ماده:

تفويضي مرستيال په هېڅ دولتي اداره پورې خاص نه دی، ځکه د هغه صلاحیتونه پراخ او عام دي او هغه کسان چې اداري چارې په مستقیم ډول ترسره کوي حکام نه، بلکې اجیران دي او تفويضي مرستيال حاکم دی او له کارونو څخه کوم خاص مسوولیت نه لري، بلکې د ده سرپرستي او نظارت په عمومي ډول پر ټوله اداري دستګاه دی.

تفیدي مرستیال

۴۹ ماده:

خلیفه د اجرایی چارو لپاره مرستیال ټاکي، چې د هغه کار به اداري چارې سرته رسول وي او د حکم کولو صلاحیت نه لري، بلکې تفیدي مرستیال به هغه څه عملي کوي چې خلیفه یې په داخلي او خارجي چارو کې صادروي. همدارنگه د دغو شوو برخو په اړه خلیفه ته خبر ورکوي، تفیدي مرستیال د خلیفه او نورو تر منځ واسطه دی، چې د خلیفه فرمانونه نورو ته او د نورو چارې خلیفه ته په لاندې موضوعاتو کې رسوي:

الف: د رعیت له افرادو سره اړیکې

ب: له دولتونو سره اړیکې

ج: اردو یا لښکر

د: له لښکر پرته نورې دولتي ادارې

۵۰ ماده:

تفیدي مرستیال باید مسلمان او نارینه وي، ځکه هغه د خلیفه محرم او د راز خښتن دی.

۵۱ ماده:

تفیدي مرستیال هم د تفویضي مرستیال په څېر له خلیفه سره مستقیمې اړیکې لري او په اجراتو کې د خلیفه مرستیال دی، نه په حکم کې.

واليان

۵۲ ماده:

هغه خاوره چې دولت حاکمیت ورباندې لري، په بېلابېلو واحدونو ویشل شوې، چې هره برخه د ولایت په نوم یادېږي. همدارنگه هر ولایت بیا بېلې بېلې برخې لري، چې هره برخه د عمالي په نامه یادېږي، هغه څوک چې د ولایت په راس کې دی، د والي یا امیر په نامه او د ولسوالۍ یا عمالي مسوول د عامل یا حاکم په نامه یادېږي.

۵۳ ماده:

واليان د خلیفه له خوا ټاکل کېږي، ولسوالان یا حاکمان به د خلیفه او والیانو له خوا په دې شرط چې خلیفه ورته دا صلاحیت تفویض کړی وي ټاکل کېږي. د والیانو او حاکمانو لپاره ټول هغه شروط لازمي دي چې د مرستیالانو لپاره لازم وو، نو لازمه ده چې والي او حاکم نارینه، عاقل، بالغ، آزاد، مسلمان، عادل او په هغه څه کې چې ورته سپارل کېږي، د کفایت څښتن وي او تقوا او وړتیا ولري.

۵۴ ماده:

والي به په خپل ولایت کې د خلیفه په استازیتوب د حکم کولو او د اداراتو له اعمالو څخه د مراقبت صلاحیت لري. له ماليې، قضا او د لښکر له اړوندو چارو پرته نور بشپړ صلاحیت لري. هغه د خپل ولایت پر اوسېدونکو امارت لري او په ټولو هغه چارو کې چې په ولایت پورې اړه لري، د اجرا حق لري، مگر پولیس د چارو په تنفیذ کې د والي تر واک لاندې دي، نه د ادارې په برخه کې.

۵۵ ماده:

د والي لپاره واجب نه ده چې د خپل امارت له وضعیت سره سم د اړوندو چارو د تر سره کولو په هکله خلیفه ته خبر ورکړي، مگر په خپله خوښه بیا کولای شي. که یو نوی کار تر سره کوي، د هغه په باب به خلیفه ته خبر ورکوي او د هغه له امر سره سم به عمل کوي، خو که د خلیفه امر ته د انتظار له کبله کوم کار فساد رامنځته کاوه نو په خپله والي باید هغه اجرا کړي او بیا به د دغه کار په هکله خلیفه ته خبر ورکوي او دا به ورته په ډاگه کوي چې ولې یې هغه ته په لومړي سر کې خبر نه و ورکړی.

۵۶ ماده:

په هر ولایت کې به د هغه له اوسېدونکو څخه ټاکل شوی مجلس وي، چې مشري به یې والي کوي، په اداري چارو کې به دا مجلس د رایې ورکولو صلاحیت لري، خو د حکم په چارو کې صلاحیت نه لري، دا مجلس د دوو موخو لپاره رامنځته کېږي: لومړی: والي ته د ولایت له واقعیت او اړتیاوو څخه لازم معلومات ورکول او د هغه په اړه نظر ورکول.

دویم: د والي له حاکمیت څخه رضایت یا شکایت څرگندول په لومړي حالت کې د مجلس رایه ملزمه نه ده، خو په دویم حالت رایه الزامي ده، که مجلس له والي څخه شکایت وکړي، هغه عزل کېږي.

۵۷ ماده:

غوره دا ده چې د یو شخص د ولایت موده په یوه ولایت کې اوږده نه شي، که دا ولیدل شوه چې هغه په ښار کې تمرکز پیدا کړی او خلکو ده ته میلان پیدا کړی او ورباندې مفتون شوي دي، باید له ولایت څخه عزل کړل شي.

۵۸ ماده:

یو والي له یوه ولایت څخه بل ته نه تبدیلیږي، ځکه ولایت د نظر له لوري عام او د

مکان له لوري محدود دی، بلکې والي بايد عزل او پر ځای يې بل څوک مقرر کړل شي.

۵۹ ماده:

والي په دريو حالتونو کې عزل کېږي:

لومړی، کله چې خليفه د هغه عزل لازم وپولي. دويم، کله چې د امت مجلس له هغه څخه خپله نارضايتي وښيي. درېيم، هغه وخت چې د ولايت مجلس له والي څخه بېزار شي. د والي اعتزال د خليفه له لوري کېږي.

۶۰ ماده:

خليفه ته لازمه ده چې د واليانو چارې وڅاري او د هغوی سم مراقبت وکړي، د هغوی د حالاتو د معلومولو لپاره څوک وټاکي، په ځينو وختونو کې ټول واليان او د هغوی يو شمېر را ټول کړي، د خليفه بله وجيبه دا ده چې د واليانو په اړه د خلکو شکايتونو ته غور ونيسي.

د جهاد امير

حربي اداره - لښکر

٦١ ماده:

نظامي اداره هغه ټولې چارې چې په وسله والو ځواکونو (اردو، پوليس)، مهماتو، جنگي وسايلو او نورو اړوندو چارو لکه نظامي پوهنتونونه، نظامي هيئتونه، ټول هغه څيزونه چې د اردو په اسلامي او عمومي ثقافت پورې اړه ولري او ټول هغه شيان چې په جنگ او نظامي چمتووالي پورې اړه ولري، پر غاړه اخلي، د دې ادارې رييس د جهاد د امير په نامه يادېږي.

٦٢ ماده:

جهاد پر مسلمانانو فرض دی، عسکري تمرين په هر نارينه مسلمان چې پنځلس کاله عمر يې پوره کړی وي، يو اجباري امر او فرض دی، ترڅو هغه د جهاد کولو لپاره چمتو شي، مگر عسکري خدمت کفايي فرض دی.

٦٣ ماده:

اردو دوه ډولونه لري:

احتياطي برخه: په دې برخه کې ټول هغه مسلمانان شامل دي چې د وسلې د لېږدولو توان لري.

دايمي برخه: په دې برخه کې هغه کسان شامل دي، چې د تل لپاره په اردو کې شتون لري او د نورو مامورينو په شان د دولت له لوري معاش ورکول کېږي.

٦٤ ماده:

د اردو لپاره بيرغونه او رايات ترتيبيري، خليفه بيرغ هغه چاته سپاري چې د اردو مسووليت يې ورکړی، مگر رايات د لواگانو رييسان وړاندې کوي.

٦٥ ماده:

خليفه د اردو مشر بلل کېږي او هغه کس دی چې د ارکان رييس، د هرې لوا امير او د هرې فرقې لپاره قوماندان منصوبوي، مگر په اردو کې نور تعينات د لواگانو او فرقو د مشرانو له لوري ترسره کېږي، د ارکان غړي د ارکان رييس له لوري د هغوی د نظامي زده کړو ته په پام ټاکل کېږي.

٦٦ ماده:

ټوله اردو د يوه واحد پوځ بڼه لري چې په ځانگړو قل اردو گانو (نظامي هډو) کې ځای پر ځای کېږي، لازمه ده چې ځينې دا ډول قل اردوگانې په بېلابېلو ولايتونو کې، ځينې په ستراتيژيکو سيمو او ځينې يې د ضربتي ځواک په ډول د تل لپاره په حرکت کې پر کار وگومارل شي، دا قل اردوگانې په ډير شمېر نورو ټولگيو کې تنظيميري، چې هر ټولگې ته يې اردو ويل کېږي او هر يوه ته شميره لکه لومړۍ اردو، دويمه اردو، درېيمه او نور لگول کېږي او يا هم له ولايتونو څخه د يو ولايت يا له عمالو څخه د يوې عمالي په نومونو ياديږي.

٦٧ ماده:

بايد اردو ته عالي نظامي زده کړې په عالي کچه ورکړل شي، بايد د اردو فکري کچه هم د امکان تر بريده پورته يووړل شي، همدارنگه د اردو هر شخص بايد له اسلامي ثقافت څخه که په اجمالي ډول هم وي برخمن، شي.

٦٨ ماده:

لازمه ده چې په هره هډه کې په کافي اندازه لوړ رتبه افسران وي، چې د جنگي معارکو په مشرۍ او د نقشو په جوړولو کې مسلکي وي، له عالي نظامي فن او معرفت څخه برخمن وي او په ټوله اردو کې بايد دا ډول اشخاص د توان تر حده زیاتوالی ومومي.

٦٩ ماده:

لازمه ده چې اردو له ځان سره په کافي توگه وسله، نظامي آلات، تجهیزات، لوازم او مهمات ولري، ترڅو وکولای شي د یوې اسلامي اردو په شان خپله وظیفه په ښه توگه ادا کړي.

کورنی امنیت

۷۰ ماده:

د کورني امنیت اداره هغه اداره ده چې د ټولو هغه چارو چې په امنیت پورې اړه لري او د ټولو هغه شیانو چې کورنی امنیت له گواښ سره مخ کوي، د هغوی د مخنیوي سرپرستي پر غاړه اخلي. په ټول قلمرو کې امنیت د پولیسو له لارې تامینوي، لښکر د خلیفه له امر پرته نه استخدا موي، د دې ادارې رییس (د کورني امنیت د مدیر)، څانگې یې په ولایتونو کې (د کورني امنیت ادارې) په نومونو او د ادارې رییس یې د پولیسو د آمر په نامه یادېږي.

۷۱ ماده:

وسله وال ځواکونه پر دوه ډوله دي: هغه سرتېري چې په جنگي اداره پورې اړه لري، د جهاد د امیر پیرو دي، هغه پولیس چې د امنیت د ساتلو په موخه په محکمو کې شتون لري، د کورني امنیت د ادارې پیرو دي، دواړه ډوله باید له خاص ثقافت سره سم وروزل شي تر څو وکولای شي خپله دنده په ښه توگه تر سره کړي.

۷۲ ماده:

ټول هغه څیزونه چې کورني امنیت ته گواښ بلل کېږي، د کورني امنیت اداره باید هغه معالجه کړي او هغه دا دي: ارتداد، بغاوت او حرايت، د خلکو پر مالونو تجاوز، د خلکو په نفس او آبرو تجاوز، له هغه مشکوکو انسانانو سره تعامل چې محاربو کفارو ته جاسوسي کوي.

بهرنی چارې

۷۳ ماده:

د بهرنیو چارو اداره د ټولو هغه بهرنیو چارو سرپرستي پر غاړه لري، چې د خلافت دولت اړیکې له نورو دولتونو سره په ټولو برخو کې رامنځته کوي، دا اړیکې کېدای شي په بېلابېلو برخو پورې اړه ولري لکه: اقتصادي، صنعتي، زراعتي، تجارتي، پستي، مخابراتي او نورې اړیکې.

د صنعت اداره

۷۴ ماده:

د صنعت اداره د ټولو هغه چارو سرپرستي پر غاړه لري چې په صنایعو پورې اړه لري. هغه که درانده/ثقیله صنایع وي لکه ماشین آلات، مرکباتي جوړښتونه، برقي مواد او ماشین آلات او که خفیف یا سپک صنایع وی. کېدای شي دا کارخانې عامه ملکیت وي یا د افرادو ملکیت، خو چې په جنګي صنعت پورې اړه ولري او دا لازمه ده چې د فابریکو ټول ډولونه د جنګي سیاست پر بنسټ ولاړ وي.

قضاء

۷۵ ماده:

قضا د الزام په توگه د يو حکم خبر ورکول دي، قضا د خلکو تر منځ دښمنۍ او شخړې فيصله کوي، د هغه څه مخنيوی کوي چې د ټولنې حق ته ضرر رسوي يا د خلکو او دولتي اشخاصو لکه خليفه، نورو چارواکو او د دولت کارکوونکو تر منځ رامنځته شوي خصوصيات حل او فيصله کوي.

۷۶ ماده:

خليفه قاضي القضا له داسې اشخاصو څخه ټاکي چې نارينه، بالغ، آزاد، مسلمان، عاقل، عادل، او فقيه وي، که خليفه هغه ته د مظالمو محکمې د قاضي د ټاکلو او عزل صلاحيت هم ورکړي، نو په دغه حالت کې لازمه ده چې مجتهد هم وي. قاضي القضا د اداري نظامونو په چوکاټ کې د نورو قاضيانو د ټاکلو، تاديب، او عزل کولو صلاحيت لري، مگر د محکمو د نورو کارکوونکو چارې په اداري مدير پورې اړه لري، چې د محکمو د چارو د اداري مسووليت پر غاړه لري.

۷۷۱ ماده:

قاضيان درې ډوله دي:

۱. قاضي: هغه څوک دی چې د خلکو تر منځ د معاملو او عقوباتو په برخه کې دښمنۍ حل و فصل کوي.
۲. محتسب: هغه مخالفونه حل کوي چې د ټولنې حق ته زيان رسوي.
۳. د مظالمو قاضي: دا هغه څوک دی چې د خلکو او دولت تر منځ منازعې حل او فيصله کوي.

۷۸ ماده:

څوک چې قضا پر غاړه اخلي، هغه بايد مسلمان، آزاد، بالغ، عاقل، عادل، فقيه او پر واقعيتونو د شرعي احکامو په نزول باندې پوهه ولري او د مظلمو قاضي لپاره د دغو شرطونو تر څنگ نارينه والی او اجتهاد هم شرط دي.

۷۹ ماده:

دا جايزه ده چې قاضي، محتسب او د مظلمو قاضي په ټولو خاورو کې په عمومي توگه د ټولو قضايوو د حل لپاره وگومارل شي، يا هم کيدای شي دوی ټولو ته په يو ځانگړي ځای کې د ځانگړو قضايوو حل وسپارل شي.

۸۰ ماده:

دا جايزه نه ده چې له هغه قاضي پرته چې د فيصلې صلاحيت لري، نور قاضيان محکمه دايره کړي، مگر دا جايزه ده چې له ده سره يو يا څو نور قاضيان هم مرسته وکړي، خو دوی ته به د حکم صلاحيت نه ورکول کېږي، دوی يوازې د مشورې او نظر ورکولو صلاحيت لري چې رايه او نظر يې هم الزامي بڼه نه لري.

۸۱ ماده:

قاضي ته جايزه نه ده چې د قضا له مجلس پرته بل چرته قضاوت وکړي، بڼه او يمین هم د قضا له مجلس پرته په بل ځای کې اعتبار نه لري.

۸۲ ماده:

دا جايزه ده چې د قضايوو د ډولونو په نظر کې نيولو سره محکمې بېلابېلې درجې ولري، دا هم جايزه ده چې ځينې قاضيان له معين صلاحيت سره د ټاکلو قضيو لپاره وگومارل شي او پاتې شوې قضیې نور محکمو ته راجع شي.

۸۳ ماده:

د استيناف او تمیز محکمې نشته، ځکه چې د پېښو په اړه د قضا فيصله د قطعیت له مخې يوه درجه لري. کله چې يو قاضي فيصله وکړي حکم يې نافذ دی، د بل قاضي حکم يې هيڅکله نه شي نقض کولای، خو په هغه حالت کې چې له اسلام پرته پر بل څه حکم وکړي يا هم د الله متعال د کتاب او سنتو له نص او د صحابه د اجماع سره په قطعي ډول په ټکر کې وي يا هم دا څرگنده شي چې د واقعیت له حقیقت سره په ټکر کې دی، بيا يې نقض کولی شي.

۸۴ ماده:

محتسب هغه قاضي دی چې د عامه حقونو اړوندې قضیې چې مدعي پکې شتون نه لري حل او فيصله کوي، په دې شرط چې دغه قضیې په حدودو او جنايتونو پورې اړه و نه لري.

۸۵ ماده:

محتسب کولای شي د مخالفت په اړه د خپل علم په پيدا کولو سره په فوري ډول په هر ځای کې چې وي د قضا له مجلس پرته حکم صادر کړي، له ده سره به يو شمير پوليس شتون ولري چې د ده اوامر به نافذوي، او حکم يې فورا نافذ کېږي.

۸۶ ماده:

محتسب حق لري چې د ځان لپاره داسې نايان او استازي وټاکي چې د محتسب شروط ولري، تر څو يې په بېلابېلو سيمو کې په کار وگوماري او له دوی سره به پخپله اړونده سيمه کې د هغو چارو د محاسبې صلاحیت وي، چې په هغه سيمه يا محل کې رامنځته کېږي.

۸۷ ماده:

د مظلومو قاضي د دې لپاره ټاکل کېږي چې د دولت له خوا پر خپل رعیت د ظلم او تجاوز مخنیوی وکړي، مظلوم که رعیت وي یا هم بل څوک، خو چې د دولت د سلطې لاندې ژوند کوي، د مظلومو قاضي به د دغو ټولو مظلومو مخنیوی کوي، هغه که د خلیفه او که د دولت د نورو حکامو او موظفینو له خوا تر سره کېږي.

۸۸ ماده:

د مظلومو قاضي د خلیفه یا قاضي القضاة له لوري ټاکل کېږي خو د هغه محاسبه، تادیب او عزل کول بیا د خلیفه یا قاضي القضاة (که خلیفه صلاحیت ورکړي) له لوري تر سره کېږي، خو دا به سمه نه وي چې د خلیفه یا د تفویضي مرستیال او یا قاضي القضاة له خوا د تر سره شوو مظلومو د خپرلو په درشل کې له دندې عزل کړای شي، په دغه حالت کې د هغه د عزل صلاحیت د مظلومو محکمې سره دی.

۸۹ ماده:

دا شرط نه ده چې د مظلومو قاضي یو یا څو محدود اشخاص وي، بلکې د دولت رییس کولای شي چې د مظلومو د لرې کولو لپاره کافي اندازه قاضیان وټاکي، خو د حکم کولو صلاحیت باید یوازې له یوه قاضي سره وي او دا هم جایزه ده چې د فیصلې پر مهال له هغه سره د مظلومو نور قاضیان هم کښيني؛ خو د هغوی دنده به مشوره او رایه ورکول وي او رایه یې الزامي بڼه نه لري.

۹۰ ماده:

د مظلومو محکمه حق لري چې په دولت کې هر حاکم او موظف له دندې عزل کړي او خلیفه هم له خپلې دندې عزل کولای شي او دا په هغه حالت کې شونې ده چې د ظلم اذاله د خلیفه د عزل تقاضا وکړي.

۹۱ ماده:

د مظالمو محکمه صلاحیت لري چې د هر ډول ظلم څېړنه وکړي، هغه ظلم چې د دولت د اشخاصو له خوا تر سره شوی وي، که د خليفه له خوا له شريعت څخه سرغړونه وي او که د خليفه له خوا د شرعي احکامو د تبني کولو پر مهال په شرعي احکامو او دستور يا قانون کې د کوم شرعي نص په معنا کولو پورې تړاو ولري او که په ماليه پورې تړاو ولري.

۹۲ ماده:

د مظالمو په قضا کې د قضا مجلس ته اړتيا نشته، نه مدعي عليه ته د دعوت ورکولو اړتيا شته او نه د مدعي وجود ته ضرورت شته، بلکې محکمه به د مظالمو په اړه څېړنه کوي، آن تر دې که هېچا دعوه هم نه وي کړې.

۹۳ ماده:

هر انسان حق لري چې په خصومت او د ځان د دفاع لپاره وکیل وټاکي، هغه که مسلمان وي او که کافر، که نارینه وي او که ښځينه، په دې کې د وکیل او موکل تر منځ توپير نشته او دا هم جایزه ده چې وکیل خپل موکل ته د هغه له موافقې سره سم د اجورې په بدل کې وکالت وکړي.

۹۴ ماده:

هر شخص که په خصوصي چارو کې وصي او ولي، په عامه چارو کې خليفه، حاکم او موظف او يا د مظالمو قاضي او محتسب وي، د دې صلاحیت لري چې په خصومت او يا د ځان د دفاع لپاره يوازې د وصي يا ولي يا خليفه يا د حکومت چارواکي او موظف او يا د مظالمو قاضي او محتسب په حيث وکیل وټاکي او هغه که مدعي وي يا مدعي عليه څه توپير نه لري.

۹۵ ماده:

هغه عقود، معاملات او قضيې چې د هغه فيصله او تنفيذ د خلافت د تاسيس نه مخکې پای ته رسيدلې، د خلافت قضا هغه له لاندې حالتونو پرته نه نقض کوي او نه يې تحريکوي:

الف. هغه قضيې چې دوامدار اثر لري او د اسلام خلاف دي، نو واجبه ده چې دا ډول قضيه له سره وڅېړل شي.

ب. که قضيه پخوانيو حکامو او اتباعو نافذه کړي وي او د اسلام او مسلمانانو له اذيت سره تړاو ولري، نو په دغه حالت کې هم د خليفه لپاره جايزه ده چې دا ډول قضيې له سره وڅېړي.

اداري جوړښت

۹۶ ماده:

د دولتي چارو او د خلکو د مصالحو اداره به د دولتي ادارو او اړوندو ارگانونو پر غاړه وي، چې دا ادارې به د دولت چارې سنډالوي او د خلکو مصالح به حل کوي.

۹۷ ماده:

د مصالحو ادارې او نورو ادارو سياست به د بسپټ او ساده نظام، په کارونو کې د چټکۍ او د کارمندانو د اهليت پر بنسټ ولاړ وي.

۹۸ ماده:

هر څوک چې د دولت تابعيت لري او د کار کولو اهليت او وړتيا ولري، که نارينه وي او که ښځينه، مسلمان وي او که غير مسلمان د مصلحت يا ادارې پر اساس د مدير يا مامور په توگه ټاکل کېدای شي.

۹۹ ماده:

د هر مصلحت لپاره يو عمومي مدير او د هرې ادارې لپاره يو مدير ټاکل کېږي، ترڅو د هغه سرپرستي پر غاړه واخلي او د ادارې مسوول وي، دا ټول مديران په خپله کاري برخه کې د هماغه برخې د عالي ادارې د مدير پر وړاندې مسئوليت لري، مگر د احکامو او عامه نظام د پيروۍ په برخه کې د والي او عامل پر وړاندې مسئوليت لري.

۱۰۰ ماده:

د ټولو ادارو، دوايرو او مصالحو مديران به يوازې د اداري نظم د ساتلو له کبله له دندو عزل کېږي، خو له يوې دندې څخه بلې دندې ته بدليدې شي. له چارو څخه توقيف کېدای شي، د دوی تعين، انتقال، توقيف، تاديپ او عزل د هغه چا له لوري تر سره کېدای شي چې د مصالحو، دوايرو او ادارو د عالي ادارې په راس کې قرار لري.

۱۰۱ ماده:

له مديرانو پرته نور موظفين به يوازې د ادارو، دوايرو او مصالحو د عالي ادارې له لوري تعين، انتقال، توقيف، تاديپ او عزل کېدای شي.

۱۰۲ ماده:

بيت المال هغه اداره ده چې له شرعي احکامو سره سم د تجمع، حفظ او مصرف له مخې د عايداتو او مصارفو سرپرستي پر غاړه لري، د دې ادارې رييس «د بيت المال خازن/ حزانه دار» په نامه ياديږي، په ولاياتو کې د دې ادارې اړوندو ادارو رييس ته «د بيت المال صاحب/خاوند» ويل کېږي.

مطبوعات او رسنی

۱۰۳ ماده:

د مطبوعاتو اداره د اسلام او مسلمانانو د مصالحو د خدمت لپاره د رسنیو د سیاست د وضع کولو او تنفیذ سرپرستي پر غاړه لري، په داخل کې به د قوي، متمسکې، اسلامي ټولني ایجاد، د خباثونو نفی، او د نیکیو تبارز او په بهر کې به د اسلام د وړاندې کولو لپاره د جنگ او سولې په حال کې په داسې ډول سره چې د اسلام عظمت، عدل او د اسلامي پوځ قوت او په مقابل کې یې د وضعي نظام فساد، ظلم او د پوځ ضعف څرگندوي، پالیسي وضع کوي.

۱۰۴ ماده:

هغه رسنی چې چلوونکي یې د دولت اتباع دي، جواز ته اړتیا نه لري، بلکې د نشراتي وسیلې له رامنځته کولو څخه به د رسنیو اداره د (خبر او علم) په لیرلو سره خبروي، د هرې رسنی څښتن او د هغه لیکونکي د هر نشر شوي مضمون په اړه مسئولیت لري او د هر ډول شرعي مخالفت په صورت کې به د رعیت د نورو افراد په څېر محاسبه کېږي.

د امت مجلس

۱۰۵ ماده:

هغه خلک چې په رایه کې د مسلمانانو استازیتوب کوي او خلیفه ورته رجوع کوي، هغوی د امت د مجلس په نامه یادېږي او هغه اشخاص چې د ولایتونو د خلکو څخه استازیتوب کوي، د ولایاتو د مجالسو په نامه یادېږي. نامسلمانانو ته جایزه ده چې د امت په مجلس کې برخه ولري، مگر یوازې د دې لپاره چې د حاکمانو له ظلم او یا د اسلامي احکامو له ناسم تطبیق څخه شکایت وکړي.

۱۰۶ ماده:

د هر ولایت د مجلس غړي په مستقیم ډول د هماغه ولایت له خلکو څخه ټاکل کېږي، د ولایتونو د مجالسو د غړو شمیر په دولت کې د هر ولایت د نفوس په نظر کې نیولو سره ټاکل کېږي، مگر د امت د مجلس غړي د ولایتونو د مجالسو له لوري په مستقیم ډول ټاکل کېږي، د امت د مجلس پیل او پای د ولایتونو د مجالسو له پیل او پای سره یو شان دی.

۱۰۷ ماده:

هر تبعه چې عاقل او بالغ وي، حق لري چې د امت په مجلس یا د ولایت په مجلس کې غړیتوب تر لاسه کړي، هغه که نارینه وي او که ښځینه، مسلمان وي او که غیر مسلمان، خو د غیر مسلمانان غړیتوب به یوازې د حاکمانو د ظلم او د اسلامي احکامو له ناسم تطبیق څخه د شکایت لپاره وي.

۱۰۸ ماده:

شورا او مشوره يوازې د رايې د اخیستلو په معنی ده، شوری او مشوره په تشریح، تعریف، فکري امورو لکه د حقیقتونو پلټنه، په فني او علمي امورو کې لزوم نه لري، مگر که خلیفه په عملي چارو او هغو اعمالو کې چې بحث او نظر ته اړتیا ونه لري، مشوره وغواړي په دغه حالت کې د مشوره ورکونکو مشوره الزامي بڼه غوره کوي.

۱۰۹ ماده:

شورا يوازې د مسلمانانو حق دی، له مسلمانانو پرته نور د شورا حق نه لري، خو د رايې او نظريې څرگندول د ټولو مسلمانو او غیر مسلمانو اتباعو حق دی.

۱۱۰ ماده:

هغه مسايل چې له خلیفه سره پرې مشوره کېږي او مشوره په هغو کې الزامي بڼه ولري، په هغو کې اکثریت معیار د عمل دی، پرته له دې چې هغه صواب لري او که خطا. خو په نورو هغو مسايلو کې چې شوری پکې الزامي بڼه نه لري، په هغه کې غوره والی معیار د عمل دی، پرته له دې چې اکثریت یا اقلیت په نظر کې ونیول شي.

۱۱۱ ماده:

د امت مجلس پنځه صلاحیتونه لري، چې په لاندې ډول دي:

۱. دوې اصلي برخې لري:

الف: له مجلس څخه د خلیفه له لوري مشوره غوښتل او د مجلس له لوري مشوره ورکول په هغو چارو او عملي امورو کې چې د کورني سیاست په برخه کې د چارو په سرپرستی پورې اړه لري او عمیق فکري بحث ته یې اړتیا نشته، لکه: حکومتي چارې، تعلیم، روغتیا، اقتصاد، تجارت، صنعت، زراعت، او نور چې د مجلس نظر پکښې الزامي بڼه لري تر سره کېږي.

ب: مگر په هغو فکري امورو کې، چې بحث او تحقيق ته اړتيا لري يا په هغه امورو کې چې پوهې او درايت ته اړتيا لري او يا هم په فني، علمي، مالي، نظامي او بهرني سياست کې خليفه مجلس ته د مشورې لپاره رجوع کولای شي او د مجلس نظر اخيستی شي، مگر د مجلس نظر په دې برخه کې الزامي بڼه نه لري او خليفه د هغه پر منلو مجبور نه دی.

۲. خليفه هغه احکام او قوانين د امت مجلس ته وړاندې کولای شي چې تبني کول يې غواړي او د مجلس مسلمانان غړي کولای شي چې د هغه په اړه مناقشه وکړي او خطا او صواب يې بيان کړي، که مسلمان غړي له خليفه سره د تبني په طريقه کې د دولت له تبني شوو اصولو سره سم اختلاف وکړي، په دغه حالت کې د مظالمو محکمې ته راجع کېږي او هغه يې حل کوي، د دې محکمې نظر په دې برخه کې ملزم دی.

۳. د امت مجلس حق لري چې د ټولو دولتي چارو په اړه له خليفه سره محاسبه وکړي، هغه که کورنۍ چارې وي، که بهرنۍ، مالي وي او که نظامي. د مجلس رايه په هغه برخه کې الزامي ده چې د اکثريت رايه پکې الزامي وي او په هغه برخه کې چې د اکثريت رايه الزامي نه ده، د مجلس رايه هم الزامي بڼه نه لري. مگر که مجلس د هغه عمل په اړه چې بالفعل تر سره شوی، له شرعي ناحيې څخه له خليفه سره اختلاف وکړي، نو په دغه حالت کې مسئله د مظالمو محکمې ته راجع کېږي، ترڅو د هغې د شرعي والي يا له شريعت سره يې د ټکر په اړه قطعي فيصله صادره کړي او د محکمې رايه په دې برخه کې الزامي بڼه لري.

۴. مجلس حق لري چې له مرستيالانو، واليانو او عاملانو څخه شکايت وکړي، له هغوی څخه ناخوښي څرگنده کړي او په دې اړه به يې رايه الزامي وي، خليفه ته لازمه ده چې هغوی فوراً لرې کړي. که د امت د مجلس رايه د ولايت له مجلس سره د واليانو او عمالو څخه د رضاييت يا نه رضاييت په اړه په ټکر کې واقع شي، نو په دغه حالت کې د ولايت د مجلس رايې ته لومړيتوب ورکول کېږي.

اسلامي نظام

۵. د مجلس مسلمان غړي د دې حق لري چې د خلافت لپاره د هغو نوماندانو شمېره محدوده کړي، چې د مظلومو محکمې د انعقاد شروط په دوی کې تایید کړي وي، په دې برخه کې د اکثریت رایه الزامی بڼه لري، د هغه چا ټاکل چې د مجلس په تایید شوي لېست کې شامل نه وي، سم نه دي.

ټولنيز نظام

۱۱۲ ماده:

د ښځې لپاره اصل دا دی چې هغه مور او د کورنۍ مریې ده او هغه آبرو او عزت ده، چې باید خوندي وساتل شي.

۱۱۳ ماده:

اصل دا دی چې سړي باید له ښځو څخه جلا وي او له یو بل سره یو ځای نه شي؛ خو د هغې اړتیا په صورت کې مشکل نشته چې شریعت اجازه ورکړې ده، لکه حج او پېر او پلور.

۱۱۴ ماده:

ښځې ته هم ټول هغه حقوق ورکول کېږي، چې سړي ته ورکړل شوي دي. همدارنگه هغه څه پرې واجب دي چې پر سړیو واجب دي. مگر هغه چې اسلام په ښځه پورې خاص کړي دي یا یې په سړي پورې خاص گرځولي دي، هغه هم د شرعي دلیل له مخې، ځکه نو ښځه حق لري چې سوداګري، کرنه یا صنعت پرمخ یوسي، عقود او معاملات سرته ورسوي او هر ډول ملکیت ولري، خپلې پانګې ته په خپله یا د نورو په وسیله وده ورکړي او دا حق لري چې د ژوندانه ټولې چارې په خپله سرته ورسوي.

۱۱۵ ماده:

ښځې ته جایزه ده چې دولتي دندې پر غاړه واخلي، د امت د مجلس غړي انتخاب کړي او یا هم په خپله په هغو کې غړیتوب تر لاسه کړي، لکه څرنګه چې د خلیفه په انتخاب او بیعت کې ونډه اخیستی شي.

۱۱۶ ماده:

بښځې ته جايزه نه ده چې د حکومت په برخه کې کار وکړي، ځکه نو نه شي کولای چې د خليفه، مرستيالې، والي، يا عاملې په توگه وټاکل شي او هر عمل چې په حکم پورې اړه ولري، بښځه هغه نه شي تر سره کولای. له همدې امله بښځه د قاضي القضاة، د مظالمو محکمې قاضي او د جهاد د امير په حيث نه شي ټاکل کيدای.

۱۱۷ ماده:

بښځې په عام او خاص ژوند کې برخه لري، نو په عام ژوند کې له محرمو او نامحرمو سړيو او بښځو سره خپل ژوند ته ادامه ورکولی شي، خو په دې شرط چې يوازې مخ او لاس يې تر ورغوو پورې لوڅ وي او همداراز په جامو کې يې بايد تبرج او تبذل نه وي. مگر په خاص ژوند کې بښځه يوازې له بښځو او محارمو سره ژوند کولای شي او جايزه نه ده چې له نامحرمو سړيو سره ژوند وکړي او په دغو دواړو حالتونو کې پر شرعي احکامو مقيده ده.

۱۱۸ ماده:

له نامحرم سره د بښځې خلوت ناروا دی او همدارنگه د پرديو په مخ کې د عورت نه پټول او تبرج حرام دي.

۱۱۹ ماده:

نارينه او بښځې دواړو ته جايز نه دي چې داسې عمل تر سره کړي چې اخلاق له خطر سره مخ کړي يا په ټولنه کې د فساد لامل وگرځي.

۱۲۰ ماده:

د ښځې او خاوند ژوند د ډاډ او سکون ژوند او د دوی دواړو ژوند د معاشرت او گډ ژوند دی. پر ښځه د نارینه قوامیت د پالنې او سرپرستی په اړه دی، نه د حکمرانۍ قوامیت او پر ښځه د خاوند اطاعت او پر خاوند د ښځې نفقه فرض ده، چې هغې ته د ټولني له رواج سره سمه نفقه برابره کړي.

۱۲۱ ماده:

خاوند او مېرمن به دکور د چارو په سنبالولو کې په گډه کار کوي، نارینه ته لازمه ده چې ټولې هغه چارې ترسره کړي چې له کور څخه بهر دي لکه څرنگه چې پر ښځه لازمه ده چې د کور د ننه چارې ترسره کړي او که ښځه د کور کارونه نه شي تر سره کولای، په دې سره به یې خاوند هغې ته له اړتیا سره سم خدمتگار استخدماوي.

۱۲۲ ماده:

پر ښځه واجب ده چې د کوچنیو ماشومانو کفالت او سرپرستي تر هغه وخته پر غاړه واخلي چې کفالت ته اړتیا لري، هغه که مسلمان وي او که غیر مسلمان، کله یې چې د کفالت اړتیا پوره شوه که حاضنه او ولي دواړه مسلمانان وو، ماشوم ته د دې اختیار ورکول کېږي چې له کوم یوه سره ژوند وکړي، هر یو چې ماشوم اختیار کړ پر هغه واجب ده چې هغه واخلي هغه که ښځه وي که نارینه، همدا راز توپیر نه لري چې هغه هلک وي او که جینی. مگر که یو له دوی څخه مسلمان نه وي په دغه حالت کې ماشوم اختیار نه لري، بلکې مسلمان ته سپارل کېږي.

اقتصادي نظام

۱۲۳ ماده:

اقتصادي سياست د ټولني د اړتياوو پوره کولو ته پاملرنه ده، نو هغه څه چې لازم دي، هغه د اړتياوو پوره کولو ته پاملرنه ده او هماغه په ټولنه کې د اړتياوو د پوره کولو بنسټ گرځول کېږي.

۱۲۴ ماده:

اقتصادي ستونزه د رعيت افرادو ته د مالونو او منفعتونو توزيع ده، تر څو هغه د انتفاع لپاره ورکړل شي او اتباع د دې وړتيا پيدا کړي چې د هغې لپاره هڅې وکړي او په خپل حيازت کې يې دننه کړي.

۱۲۵ ماده:

واجب ده چې د رعيت د هر فرد اړتياوې ځان ځانته په ټوليزه توگه تضمين کړل شي او همدارنگه بايد د هر فرد ثانوي اړتياوې (کمالې حاجات) هم د امکان تر بريده په تر ټولو لوړه کچه ميسرې شي.

۱۲۶ ماده:

مال په الله سبحانه وتعالی پورې اړه لري او انسان يې خليفه ورباندې گرځولی او د همدغه عام خليفه والي له مخې حق لري چې د مال ملکيت ولري او الله سبحانه وتعالی انسان ته اجازه ورکړې چې په مال کې تصرف وکړي او دغه ځانگړې اجازه انسان ته دا حق ورکوي چې عملا د څيزونو مالک وگرځي.

۱۲۷ ماده:

ملکیت درې ډوله دی: فردي ملکیت، عام ملکیت او دولتي ملکیت.

۱۲۸ ماده:

فردی ملکیت شرعي حکم دی، چې په عین یا منفعت پورې ټاکل شوی دی او خپل څښتن (مالک) ته د دې اجازه ورکوي چې له هغه څخه گټه پورته کړي او یا یې په بدل کې عوض واخلي.

۱۲۹ ماده:

عام ملکیت ټولو خلکو ته د شارع اجازه ده، چې له عین څخه گټه واخلي.

۱۳۰ ماده:

ټول هغه مالونه چې لگښت یې د خلیفه په رایه او اجتهاد پورې اړه لري، هغه د دولت ملکیت دی، لکه د مالیې، خراج او جزیې مالونه.

۱۳۱ ماده:

فردی ملکیت په منقولو او غیر منقولو مالونو کې په پنځو شرعي اسبابو پورې مقید شوی دی، چې په لاندې ډول دي:

الف: عمل یا کار

ب. میراث

ج. د ژوندي پاتې کېدو لپاره مال ته اړتیا

د. د دولت له خوا رعیت ته د مال ورکړه (اعطا)

ه. هغه امول چې افراد یې له مال او هڅو پرته تر لاسه کوي.

۱۳۲ ماده:

په ملکیت کې تصرف د شارع په اجازه پورې اړه لري، هغه که د نفقې کولو تصرف وي او که د ملکیت د زیاتولو. په دې کې اسراف، عیاشي او امساک منع دی. هغه پانگوال شرکتونه او مرستندويې ټولنې او نور معاملات چې له شریعت سره ټکر لري، منع دي. لکه څرنګه چې سود خوړل، فاحش غبن، احتکار، قمار او دې ته ورته نور ټول شيان حرام دي.

۱۳۳ ماده:

د عشر ځمکې د عربو جزیره او نورې هغه ځمکې دي چې خلک یې مسلمان وي. خراجي ځمکې د عربو له جزیرې پرته هغه ځمکې دي چې په جګړه یا سوله فتحه شوې وي. د عشر ځمکې د رقبې او منفعت له مخې د افرادو ملکیت دی. مګر د خراجي ځمکو رقبه په دولت او منفعت یې په افرادو پورې اړه لري او هر شخص د عشرې ځمکې د تبادلې او د خراجي ځمکې د منفعت د تبادلې حق لري، البته له شرعي عقودو سره سم همدا راز د نورو مالونو په څېر له هغو څخه میراث ترلاسه کولای شي.

۱۳۴ ماده:

شارپې (موات) ځمکې په ابادولو سره د افرادو په ملکیت کې داخليري، مګر له شاپو پرته نورې ځمکې بیا یوازې د شرعي سبب لکه ارث، پېرلو او د دولت له لوري د ورکولو له لارې د افرادو په ملکیت کې داخليري.

۱۳۵ ماده:

د کرنې لپاره د ځمکې اجاره کول مطلق منع دي، هغه که خراجي ځمکه وي او که عشرې او همدارنګه مزارعت هم منع دی، خو مساقات بیا په مطلقه توګه جواز لري.

۱۳۶ ماده:

د ځمکو مالک مکلف دی چې له ځمکې څخه گټه واخلي او محتاج ته باید له بیت المال څخه تر هغې اندازې مرسته ورکړل شي، چې د خپلې ځمکې د کرلو وړتیا پیدا کړي او څوک چې درې کاله له ځمکې څخه گټه پورته نه کړي او بېکاره یې پرېږدي، له هغه څخه اخیستل کېږي او بل چا ته ورکول کېږي.

۱۳۷ ماده:

عام ملکیت په لاندنيو دريو شيانو کې رامنځته کېږي:
الف- هر هغه څه چې خلک په عمومي توگه له هغه څخه گټه اخلي، لکه د ښار سیمه (عامه مراقق).

ب- هغه معادن او کانونه چې دوامدار دي لکه نفت.

ج- هغه شيان چې په طبيعي ډول د افرادو ملکیت نه شي کېدای لکه سیندونه، ويالي او نور.

۱۳۸ ماده:

فابريکې د خپل ذات له مخې فردي ملکیت دی. مگر که فابريکې د هغه مادې حکم خپل کړي چې توليدوي يې، که توليديدونکې ماده د فردي ملکیتونو له ډلې څخه وه، نو فابريکه يې هم فردي ملکیت گڼل کېږي، لکه د اوبدلو فابريکې او که توليديدونکې ماده د عامه ملکیتونو له جنس څخه وه، نو فابريکه هم عامه ملکیت گڼل کېږي، لکه د اوسپنې رايستلو فابريکې.

۱۳۹ ماده:

دولت ته جایزه نه ده چې فردي ملکیت پر عام ملکیت بدل کړي، ځکه عام ملکیت د مال د ډول او طبیعت له مخې ټاکل کېږي، نه د دولت په رایه.

۱۴۰ ماده:

له عام ملکیت څخه د امت ټول افراد د گټې اخیستنې حق لري او دولت ته جایزه نه ده چې له عامه ملکیت څخه د گټې اخیستلو لپاره یو چا ته اجازه ورکړي چې له عامه ملکیت څخه گټه واخلي یا یې په ملکیت کې داخل کړي او د رعیت نور افراد محروم کړي.

۱۴۱ ماده:

دولت ته جایزه ده چې شاپې ځمکې او عامه ملکیت د رعیت د مصالحو لپاره تر خپل ملاتړ او کنترول لاندې راولي.

۱۴۲ ماده:

د مال پراخه خزانه کول منع دي، که یې زکات هم ورکړی وي.

۱۴۳ ماده:

زکات له مسلمانانو راټولېږي او له هغو نقدي، عیني، مالونو، څارویو او غلو دانو څخه اخیستل کېږي چې شریعت ټاکلي دي او له هغو مالونو څخه نه اخیستل کېږي چې په شریعت کې نه دي ټاکل شوي او همدارنګه د نصاب له هر مالک څخه اخیستل کېږي، هغه که بالغ، عاقل او مکلف وي، که غیر مکلف وي، لکه ماشوم او لېونی. د زکات مال به په بیت المان کې په ټاکلي ځای کې ځای پر ځای کېږي او دغه مال به یوازې هغو اتو کسانو ته ورکول کېږي چې په آیت شریف کې ذکر شوي دي.

۱۴۴ ماده:

جزیه له ذمیانو څخه راټولېږي هغه هم له بالغو نارینه وو څخه د هغوی د توان په اندازه اخیستل کېږي، له بڼځو او ماشومانو څخه نه اخیستل کېږي.

۱۴۵ ماده:

خراج له خراجي ځمکو څخه د هغو د توان په اندازه اخیستل کېږي، خو له عشري ځمکو څخه د موجوده حاصلاتو په نظر کې نیولو سره زکات اخیستل کېږي.

۱۴۶ ماده:

له مسلمانانو څخه د شرعي جواز په رڼا کې د بیت المال د لگښتونو د پوره کولو لپاره مالیه راتولېږي، په دغه شرط چې دغه اخیستل کېدونکې مالیه د مال د خاوند له اړتیاوو څخه زیاته وي او د دولت د اړتیا په نظر کې نیولو سره اخیستل کېږي.

۱۴۷ ماده:

ټول هغه څه چې شریعت پر امت واجب ګرځولې او بیت المال د هغو لپاره کافي بودیجه نه لري چې ترسره یې کړي، نو د هغو وجوب امت ته انتقالیږي. د دې لپاره دولت حق لري چې له اړتیا سره سمه پر امت مالیه وضع کړي. تر څو اړونده چاره ترسره کړي او هغه څه چې د شریعت له مخې یې سرته رسول پر امت واجب نه دي، دولت حق نه لري چې په دې برخه کې مالیه وضع کړي. نو دولت ته جایزه نه ده چې د محکمو، دولتي ادارو یا نورو مصلحتونو لپاره مالیه وضع کړي.

۱۴۸ ماده:

د دولت د بودیجې د پوره کولو لپاره دایمي لارې شته، چې هغه شرعي احکامو ټاکلې دي؛ خو په هره څانګه کې د پیسو مصرفول او د هر څه لپاره د پیسو تخصیص د خلیفه په رایه او اجتهاد پورې اړه لري.

۱۴۹ ماده:

د بیت المال دایمي واردات فی، جزیه، خراج، د کانونو پنځمه برخه او زکات دی. دولت د تل لپاره دا مالونه راتولوي، که هغو ته اړتیا وي او که نه.

۱۵۰ ماده:

که د بیت المال دایمي واردات د دولت د لگښتونو لپاره کافي نه وو، دولت له خلکو مالیه اخیستی شي او دولت باید د مالیه په اخیستلو کې له لاندې ټکو سره سم عمل وکړي: الف. د بیت المال د واجبي مصارفو د پوره کولو لپاره، لکه له فقیرانو، مسکینانو او مسافرو سره مرسته او د جهاد د فريضي لگښتونه.

ب. د بیت المال د هغو لگښتونو لپاره چې د بدل په مقابل کې یې ترسره کوي، لکه د مامورینو لگښتونه، د لښکر موکولات او د حکامو تعویضات.

ج. د بیت المال هغه واجبي لگښتونه چې د مصلحت او آرامۍ په موخه تر سره کېږي، لکه د لارو جوړول، د اوبو را ایستل، د جوماتونو ښوونځیو او روغتونونو جوړول.

د. د بیت المال د هغو لگښتونو لپاره چې د اړتیا په وخت کې تر سره کېږي لکه: پر رعیت د حوادثو او پېښو رامنځته کېدل لکه: قحطي، طوفان، زلزله او داسې نور.

۱۵۱ ماده:

هغه مالونه چې د هېواد له بېلا بېلو سرحدي ګمرکونو څخه تر لاسه کېږي، د بیت المال له وارداتو څخه دي، هغه مالونه چې له عامه ملکیت او دولتي ملکیت څخه لاس ته راځي او همدارنګه میراثي مالونه چې وارث ونه لري او د مرتدینو مالونه ټول د بیت المال په وارداتو کې شامل دي.

۱۵۲ ماده:

د بیت المال لگښتونه اته برخې لري، چې په لاندې ډول دي:

الف. هغه اته ډلې خلک چې د زکات مستحق بلل شوي دي، هغوی ته د زکات له باب څخه مصرف کېږي.

ب. فقيرانو، مسکينانو، مسافرانو، مجاهدينو او قرضدارانو ته کله چې د زکات په څانگه کې مال نه وي، نو د بيت المال له دايمي وارداتو څخه به ورکول کېږي او که دايمي واردات هم نه وو، بيا قرضدارانو ته څه نه ورکول کېږي. خو مسکينانو، فقيرانو، مسافرو او د مجاهدينو د مصرف لپاره ماليه اېښودل کېږي او د فساد د خوړېدو له وېرې پور هم اخیستل کېږي.

ج. هغه اشخاص چې د دولت لپاره خدمت کوي لکه موظفين، حکام او لښکر، دوی ته به له بيت المال څخه معاش ورکول کېږي، که د بيت المال مال کفايت ونه کړي، نو ماليه به وضع کېږي او د فساد د وېرې او مخنيوي لپاره به پور اخیستل کېږي.

د. اساسي مصالح او مرافق لکه لارې، جوماتونه، روغتونونه او ښوونځي به له بيت المال څخه جوړېږي. که د بيت المال شتمني بس نه شي، ماليه به وضع کېږي.

هـ. د کمايي مصالحو او مرافقو لپاره به له بيت المال څخه مصرف کېږي او که په بيت المال کې پوره مال نه وي، نو له هغو څخه بايد مصرف ونه شي او وځنډول شي. و. ناڅاپي پېښې لکه زلزله، طوفان او نورو پېښو لپاره له بيت المال څخه مصرف کېږي او که هغه پوره نه شي بيا به له راټولې شوې ماليې څخه پوره کېږي.

۱۵۳ ماده:

دولت ضامن دی چې د ټولو تابعيت لرونکو لپاره کاري فرصت برابر کړي.

۱۵۴ ماده:

له شرکتونو او افرادو سره په کار گومارل شوي موظفين هم د دولت د موظفينو په څېر له ټولو حقونو او واجباتو څخه برخمن کېږي، هرڅوک چې د معاش په بدل کې کار کوي موظف بلل کېږي، سره له دې چې د کار او کارگر ډول توپير هم ولري، که مزدور او د کار څښتن د مزد په اړه اختلاف وکړي، هغه ته به مروج مزد ورکول کېږي، خو که يې په بل څه کې اختلاف وکړ، بيا به د اجارې د عقد په اړه له شريعت سره سم حکم او فيصله کېږي.

۱۵۵ ماده:

دا جایزه ده چې مزد د کار له گټې سره سم وي او یا د کارگر د کار له گټې سره برابر وي، خو د اجیر د معلوماتو او علمي شهادتنامو سره یې برابرښت شرط نه دی. همدارنگه موظفین ترفیعات نه لري، بلکې خپل ټول حقونه به یې ورکول کېږي، هغه که د کار په اړه وو او که د کارگر له خوا.

۱۵۶ ماده:

دولت د هغه چا د نفقې ضمانت کوي چې نه مال لري، نه کار کولای شي او نه هم داسې څوک لري چې نفقه ورکړي، همدارنگه دولت له ناتوانه خلکو، مصیبت خپلو او معیوبینو سره مرسته کوي.

۱۵۷ ماده:

دولت د خپل رعیت تر منځ د ثروت د دوران لپاره فعالیت کوي او په یوه ځانگړې طبقه کې د ثروت د دوران مخنیوی کوي.

۱۵۸ ماده:

دولت د رعیت افرادو ته د کمالی اړتیاوو د پوره کولو لپاره لار هواروي او له خپل ثروت سره سم په ټولنه کې په لاندې ډول توازن رامنځته کوي:

الف: هغه منقول او غیر منقول مالونه چې په بیت المال کې یې لري یا د فی مالونه او نور خلکو ته ورکړي.

ب: له خپلو آبادو او شاړو ځمکو څخه هغو کسانو ته ځمکه ورکوي چې کافي ځمکه نه لري، مگر هغه کسان چې ځمکه لري، خو د کرهڼې لپاره کار نه ورڅخه اخلي ځمکه نه ورکول کېږي. هغو کسانو ته چې د فقر له امله کره نه شي کولای، باید مال ورکړل شي تر څو په کره قادر شي.

ج: د هغه چا قرضونه چې د ورکړې توان يې نه لري، د زکات له مال، له فی او داسې نورو څخه ادا کېدای شي.

۱۵۹ ماده:

دولت د کرنیزو چارو او محصولاتو مراقبت کوي او له کرنیز سیاست سره سم به د ځمکې حاصلات تر ټولو لوړې کچې ته رسوي.

۱۶۰ ماده:

دولت په تولید توگه د ټولو صنعتي چارو مراقب دی او د هغو صنعتي چارو مستقیم سرپرست گنل کېږي چې په عامه ملکیت کې داخلې دي.

۱۶۱ ماده:

بهرنۍ سوداگري د سوداگر له تابعیت سره تړاو لري، نه د جنس د تولید په محل پورې، ځکه نو د حربي هېوادونو سوداگر زموږ په خاوره کې له سوداگري څخه منع دي، خو که ځانگړې اجازه چې یوه معین سوداگر یا مال ته ورکړل شوې وي، بیا ستونزه نشته. له معاهدو سوداگرو سره له هغې معاهدې سره سم عمل کېږي چې ورسره لاسلیک شوې ده. د خپل رعیت سوداگران به د هغه څه له صادرولو څخه چې اسلامي خاوره ورته ضرورت لري او د هغه موادو له وړلو څخه چې په وسیله یې دښمن له نظامي، صنعتي او یا اقتصادي پلوه ځواکمن کېږي، منع کېږي. مگر د هر ډول مال له واردولو څخه نه منع کېږي، خو هغه دولت چې بالفعل زموږ سره په جگړه بوخت دی لکه اسراییل، هغه له دغو احکامو څخه مستثنی دی، ځکه دا ډول دولتونه په ټولو علاقاتو او اړیکو کې هغه که سوداگریزې اړیکې وي که غیر سوداگریزې د بالفعل دار الحرب حکم اخلي.

۱۶۲ ماده:

د رعیت ټول افراد د ژوند د هرې برخې په هکله علمي لابراتوارونه جوړولی شي او دولت ته هم لازمه ده چې دا ډول لابراتوارونه رامنځته کړي.

۱۶۳ ماده:

افراد د هغو لابراتوارونو له جوړولو څخه منع کېږي، چې تولیدي مواد یې امت او دولت ته زیان رسوي.

۱۶۴ ماده:

دولت ټولو افرادو ته وړیا روغتیايي خدمتونه چمتو کوي، خو د ډاکټرانو له شخصي کار او د درمل له خرڅلاو څخه څوک نه منع کوي.

۱۶۵ ماده:

د بهرنيانو له مالونو څخه د دولت په خاوره کې تصرف او استثمار منع دی او هېڅ بهرني ته باید هېڅ ډول امتیاز ورنه کړل شي.

۱۶۶ ماده:

دولت به ځان ته ځانگړې او مستقلي پيسې چاپوي او جایزه نه ده چې دا پيسې له کومو بهرنيو پيسو سره تړاو ولري.

۱۶۷ ماده:

د دولت اصلي پيسه به طلا او نقره وي، هغه که مضروب وي او که غیر مضروب، او جایزه نه ده چې له دغو دوو پرته نورې پيسې ولري، مگر دا سمه ده چې دولت د طلا او نقرې په بدل کې نور څه صادر کړي، په دغه شرط چې د دولت په خزانه کې به دومره طلا

او نقره موجوده وي چې له صادرو شوو پيسو سره برابره وي، ځکه نو دولت ته روا ده چې له مسو، برونزو، کاغذ او نورو څخه په خپل نامه پيسې جوړې کړي، مگر د دغه شرط په پام کې نيولو سره، يعنې د عرضه شوو پيسو له ارزښت سره سم به د دولت په خزانه کې طلا او نقره شتون لري.

۱۶۸ ماده:

د دولت د پيسو او نورو دولتونو د اسعارو تر منځ تبادلې روا ده، لکه چې د دولت د خپلو پيسو تر منځ هم په برابره توگه تبادلې جواز لري او هر کله چې پيسې له بېلابېلو جنسونو څخه وي د هغو په تبادلې کې تفاضل هم روا دی، په دغه شرط چې لاس په لاس به وي، مگر که نسيه وي صحيح نه دی، له کوم قيد پرته د تبادلې د قيمت تغير هم روا دی خو په هغه صورت کې چې اجناس مختلف وي او د رعيت هر فرد دا حق لري چې هغه پيسې چې خوښه يې له بهر يا داخل څخه وپېري او پرته له اجازې د هغه په بدل کې نورې پيسې او شيان وپېري.

د زده کړو سياست

۱۶۹ ماده:

واجب ده چې د تعليمي نصاب اساس پر اسلامي عقیده ولاړ وي، ځکه نو درسي مواد او د تدريس طريقه بايد داسې عياره شي چې هېڅ شی په تعليم او تربيه کې له دغه اساس څخه بهر نه وي.

۱۷۰ ماده:

د تعليم سياست د اسلامي عقلیت او اسلامي نفسیت تکوین دی، نو په تعليمي نصاب کې به هغه مواد ځای پر ځای کېږي چې د دغه سياست پر بنسټ ولاړ وي.

۱۷۱ ماده:

د تعليم موخه د اسلامي شخصیت جوړول او د ژوند د چارو په اړه خلکو ته علوم او معارف ورزده کول دي. ځکه نو د تعليم طريقه بايد داسې عياره شي چې دا موخه تر لاسه شي او ټولې هغه طريقې چې له دې موخې پرته د بل څه لامل شي، منع کېږي.

۱۷۲ ماده:

لازمه ده چې د اسلامي او عربي زده کړې درسي ساعتونه د نورو مضامينو د شمېر او وخت له اندازې سره سم په پام کې ونيول شي.

۱۷۳ ماده:

واجب ده چې په تعليم کې د رياضياتو په څېر د تجربوي علومو د هغو د ملحقاتو لکه رياضي او فرهنگي معارفو تر منځ توپير وشي، تجربوي علوم د اړتيا او حاجت پر بنسټ

تدریسېږي او د تعلیم په هېڅ مرحله پورې مفید نه دي، مگر فرهنگي معارف په لومړنیو مرحلو کې چې له عالي مرحلې څخه مخکې دي، له یو ټاکل شوي سیاست سره سم چې له اسلامي احکامو او افکارو سره ټکر ونه لري، تدریسېږي، مگر په عالي دوره کې د نورو علومو په څېر په دغه شرط تدریسېږي چې د تعلیم له سیاست او موخې څخه د خروج لامل ونه ګرځي.

۱۷۴ ماده:

د اسلامي ثقافت تعلیم د زده کړو په هره مرحله کې لازمي دی او باید په عالي دوره کې د اسلامي معارفو مختلفې برخې په خاص ډول سره تدریس شي، لکه څرنګه چې د هندسې، طب او طبیعي علومو او داسې نورو برخو کې په دې مرحله کې تخصص ترلاسه کېږي.

۱۷۵ ماده:

فنون او صنعتونه لکه تجارتي فنون، کرنه او کښتۍ چلونه کله له علم سره تړلي وي او له کوم قید او شرط پرته اخیستل کېږي او ځینې وخت له فرهنگ سره یو ځای کېږي او له یوه ځانګړي نظر څخه اغېزمن وي لکه تصویر او مجسمه جوړونه، دا برخه که له اسلام سره ټکر ولري، نه اخیستل کېږي.

۱۷۶ ماده:

د تعلیم نصاب به واحد وي، د دولت له رسمي نصاب پرته به نورو نصابونو ته اجازه نه ورکول کېږي، خصوصي مدرسې که د دولت نصاب عملي کړي تعلیمي کړنلاره پرمخ یوسي د تعلیم هدف او موخه ترلاسه کړي، مخنیوی یې باید ونه شي، مگر په دغه شرط چې په زده کوونکو او ښوونکو کې د نارینه او ښځو تر منځ اختلاط نه وي، همدارنګه په یوه ډله، ځانګړي دین، مذهب، نژاد یا رنگ پورې مختص نه وي.

۱۷۷ ماده:

هغه تعليم چې د انسان لپاره په ژوند کې اړين دى پر هر فرد، بنځينه او نارينه فرض دى، ځکه نو تعليم پر ټولو په دوو پړاوونو (ابتدایي، ثانوي) کې الزامي دى، پر دولت لازمه ده چې نوموړې زده کړې د هر نارينه او بنځينه لپاره په وړيا توگه برابرې کړي، همدارنگه دولت بايد د امکان تر وروستۍ کچې پورې په وړيا توگه د لوړو زده کړو زمينه برابره کړي.

۱۷۸ ماده:

دولت به له ښوونځيو او پوهنتونونو پرته په نورو ځايونو کې هم کتابتونونه، لابراتوارونه او د علم او معرفت نور وسايل برابروي، تر څو د پوهې مينه والو ته په بېلابېلو برخو کې لکه فقه، د فقې اصولو، حديث، تفسير، عقیده، طب، هندسه، کيميا، اختراعاتو او اکتشافاتو کې د تحقيق او څېړنو زمينه برابره کړي، ترڅو په امت کې گڼ شمير مجتهدين، مکتشفين او مخترعين را منځته شي.

۱۷۹ ماده:

د تعليم په ټولو مرحلو کې د تاليف استعمار منع دى، هېڅوک که مولف وي او غير مولف دا حق نه لري چې کتاب چاپ او خپور شي، بيا د چاپ حق هغه ته منحصر پاتې شي، مگر که داسې افکار ورسره وي چې تر اوسه چاپ او نشر شوي نه وي ورته جايزه ده چې خلکو ته د اعطا په بدل کې پيسې واخلي لکه هغه اجره چې په تعليم کې اخيستل کېږي.

بهرنی سیاست

۱۸۰ ماده:

سیاست د امت کورنی او بهرنی چارې سنبالول دي، چې د دولت او امت له خوا تر سره کېږي، دولت په عملي ډول دغه چارې پر مخ وړي او امت په دې هکله له دولت سره محاسبه کوي.

۱۸۱ ماده:

هېڅ فرد، حزب، ټولي او جماعت ته دا جواز نشته چې له کوم بهرني دولت سره اړیکې ولري. له دولتونو سره اړیکې یوازې د دولت صلاحیت دی، ځکه یوازې دولت دا حق لري چې د امت چارې عملاً سنبال کړي او پر امت او نورو ډلو واجب ده چې له دولت سره په بهرنیو اړیکو کې محاسبه وکړي.

۱۸۲ ماده:

هدف وسیلې ته مشروعیت نه شي ورکولای، ځکه طریقه د فکري له جنس څخه ده، نو د حرامو له لارې واجب یا مباح ته رسیدل جواز نه لري او دا جایزه نه ده چې سیاسي وسیله له سیاسي طریقي سره ټکر ولري.

۱۸۳ ماده:

په بهرني سیاست کې سیاسي مانورونه یو اړین کار دی او د هغو ځواک او قوت د اعمالو په اعلان او د اهدافو په اخفا پورې اړه لري.

۱۸۴ ماده:

د نورو دولتونو د جرايمو د کشف او افشاکولو جرئت، د ناوړه سياست د خطر بيان، د خبيثو توپيو برېښېدل، د گمراه کوونکو اشخاصو له منځه وړل د سياست له مهمو اسلوبونو څخه گڼل کېږي.

۱۸۵ ماده:

د افرادو، ملتونو او دولتونو د چارو په سنبالولو کې د اسلامي افکارو د عظمت او شوکت څرگندول له لويو سياسي طريقو څخه گڼل کېږي.

۱۸۶ ماده:

د امت لپاره سياسي قضيه هغه اسلام دی چې پياوړی دولت ولري، شرعي احکام په حسنه توگه پلي کړي او نړۍ ته د اسلامي دعوت په رسولو کې نه سترې کېدونکې هڅې وکړي.

۱۸۷ ماده:

اسلامي دعوت هغه محور دی چې بهرنی سياست ورباندې څرخي، پر همدغه اساس له ټولو دولتونو سره اړیکې نيول کېږي.

۱۸۸ ماده:

دولت به د نړۍ له دولتونو سره د لاندې څلورو ټکو په پام کې نيولو سره اړیکې ساتي:
۱. په اسلامي نړۍ کې شته دولتونه به داسې گڼل کېږي چې ټول په يوه هيواد کې دي، ځکه نو له هغوی سره اړیکې په بهرنيو اړیکو کې نه راځي او له هغوی سره اړیکې بهرنی سياست نه بلل کېږي او واجب ده چې د هغوی د وحدت لپاره د يوه دولت په شتون کې کار او فعاليت ترسره شي.

۲. هغه هېوادونه چې اقتصادي، تجارتي، فرهنگي او د ښه ګاونډيتوب معاهدې ورسره ليکل شوي، له هغوی سره به د همغه معاهدو په رڼا کې معامله کېږي. د هغوی اتباع د خپل هويت کارت په درلودلو سره د سفر له جواز پرته زموږ خاورې ته داخلېدې شي، خو په دغه شرط چې په معاهده کې دا ټکي صراحت ولري او دوی هم بالمثل رويه ولري. له هغوی سره اقتصادي او تجارتي اړيکې د اړتيا په اندازه، په ټاکلي کيفيت او صفاتو په ټاکلو اجناسو او هغو څيزونو کې ټينګيري، چې د دوی د ځواکمنتيا لامل ونه ګرځي.

۳. هغه دولتونه چې له هغوی سره معاهدې نه لرو او استعماري دولتونه لکه بریتانیا، فرانسه، امریکا او هغه دولتونه چې زموږ پر خاوره د يرغل اراده لري لکه روسیه، دا ټول دولتونه د حکم له مخې محارب دولتونه دي، ځکه نو باید د دوی پر وړاندې لازم تدابير ونيول شي او جایزه نه ده چې ډيپلوماتيکې اړيکې ورسره ټينګې شي. خو د دغو دولتونو اتباع زموږ خاورې ته د دخول حق لري، مګر د سفر د جواز او خاصې ويزې په درلودلو سره هر وګړی باید د هر سفر لپاره نوموړي شيان له ځانه سره ولري، ترهغې چې هېواد يې عملاً له موږ سره جګړه پيل کړي.

۴. هغه دولتونه چې بالفعل محارب دي لکه اسراييل، واجب ده چې له دغه ډول دولتونو سره په ټولو تصرفاتو او معاملاتو کې جنګي حالت اساس وګرځول شي او داسې معامله ورسره وشي لکه چې بالفعل زموږ او د دوی تر منځ جګړه ادامه لري، سره له دې که له موږ سره اوربند ولري که يې ونه لري، د رعيت د ټولو افرادو ننوتل يې زموږ خاورې ته منع دي.

۱۸۹ ماده:

نظامي، سياسي او دې ته ورته نورې معاهدې، همدارنګه د هوايي ډګرونو او پوځي اډو اجاره په قطعي ډول منع ده، خو د ښه ګاونډيتوب، اقتصادي، تجارتي، مالي او فرهنگي او د اوربند معاهدې جواز لري.

۱۹۰ ماده:

دولت ته جايزه نه ده چې په هغو سازمانونو کې چې له اسلام پرته پر نورو بنسټونو ولاړ دي، لکه نړيوال سازمانونه لکه ملگري ملتونه، د عدالت نړيواله محکمه، د پيسو نړيوال صندوق، نړيوال بانک او د سيمه ييزو سازمانونو په څېر لکه عربي ټولنه کې گډون وکړي.

اخلاق په اسلام کې

اسلام هغه دین دی چې د الله سبحانه و تعالی له خوا پر حضرت محمد صلی الله علیه وسلم نازل شوی، ترڅو د خلکو اړیکې له خالق، خپل ځان او نورو انسانانو سره تنظیم کړي. د انسان او رب اړیکې یعنې عقاید او عبادات؛ له خپل ځان سره د انسان اړیکې یعنې اخلاق، خوراک او څښاک؛ له نورو انسانانو سره اړیکې معاملات او عقوبات بلل کېږي. اسلام په دې ډول غواړي چې د ژوند ټولو ستونزو ته په ټولیز ډول ځواب ووايي او انسان ته په جزیي توګه نه، بلکې په ټولیزه توګه ګوري. نو له همدې امله د یوې لارې په واسطه ستونزې هواروي او نظام یې پر روحي اساس ولاړ دی. روحي ناحیه د ټولنې او ثقافت اساس جوړوي او همدا یې د دولت او شریعت اساس هم دی.

سره له دې چې په اسلامي شریعت کې هر نظام په دقیق او تفصیلي ډول سره بېل شوی لکه د عباداتو، معاملاتو او عقوباتو نظامونه او د اخلاقو لپاره یې مفصل نظام نه و را منځته کړی، له دې امله یې د اخلاقو احکام بې له دې چې اخلاقو ته په تفصیلي نظر وګوري، په دې باور چې دا د الله سبحانه و تعالی اوامر او نواهي دي. حال دا چې اخلاقو ته هم ځانګړی اړخ ورکړل شوی چې له نورو څخه باید تفکیک شي. د احکامو د تفصیل له مخې یې اخلاقو ته کم تفصیل ورکړی او په فقه کې یې ځانګړی باب نه دی ورکړی. نو له همدې امله مور په هغو فقهی کتابونو کې چې شرعي احکام پکې راټول شوي دي د اخلاقو په نامه کوم باب نه دی نومولی. همدا راز فقهاوو او مجتهدینو په اخلاقي احکامو کې د بحث او څېړنې په برخه کې دومره هڅه نه ده کړې.

اخلاق د ټولنې په جوړولو کې کوم ځانګړی اغېز نه لري، ځکه چې ټولنه د ژوند پر نظام ولاړه ده او په هغه کې افکار او احساسات اغېز لري، اما اخلاق د ټولنې په جوړولو، د هغې په پرمختګ او انحطاط کې هېڅ اغېز نه لري. بلکې عام عرف چې د ژوند له مفاهېمو څخه جوړ شوی وي په ټولنه کې اغېز لري، د ټولنې لپاره اخلاق هېڅ لاره نه شي ښودلی

اسلامي نظام

او دا هغه نظامونه دي چې په ټولنه کې پلي کېږي، هغه افکار او احساسات چې خلک يې له ځان سره لېږدوي، اخلاق هم په خپل ذات کې له افکارو او مشاعرو څخه سرچينه اخلي او د نظام د پلي کولو پایله بلل کېږي.

له همدې امله دا جواز نه لري چې په ټولنه کې اخلاقو ته دعوت وشي، ځکه اخلاق د الله سبحانه و تعالی د اوامرو پایله ده او دا عقیدې ته له دعوت څخه لاس ته راځي او په عام ډول د اسلام د پلي کولو له امله رامنځ ته کېږي. همدا راز که په ټولنه کې اخلاقو ته دعوت وشي، نو له ژوند څخه د مفاهېمو د بدلون لامل کېږي او خلک د ټولني له حقيقت او ارزښتونو څخه لرې کوي او خلکو ته فردي فضایل په تخديري توگه ورشي چې د ټولني د پرمختگ له حقيقي وسايلو څخه خلک بې پروا کوي.

پر دغه اساس دا گواښ موجود دی چې اسلامي دعوت به يوازې اخلاقو ته پر دعوت بدل کړي، د دې وېره شته چې خلک گومان وکړي چې اسلامي دعوت يو اخلاقي دعوت دی او له اسلام څخه فکري تصور بدلوي او پر اسلام د خلکو د نه پوهېدو لامل کېږي. خلک د اسلام د پلي کولو له يوازینۍ لارې څخه چې د اسلامي دولت تاسيس دی، لرې کوي.

اسلامي شريعت د انسان اړیکه له خپل ځان سره له خپلو اړونده اخلاقي شرعي احکامو سره سمه معالجه کړې ده؛ خو د عباداتو او معاملاتو په څېر يې ورته ځانگړي نظامونه نه دي جوړ کړي، مگر ځينې ټاکلي ارزښتونه يې په پام نيولي دي، چې الله سبحانه و تعالی امر ورباندې کړی، لکه صدق، امانت، خيانت او کينه نه کول. خو دا ټول مکرم او فضایل له يوه څيزه حاصلېږي چې هغه پر اخلاقي ارزښت د الله سبحانه و تعالی امر دی. نو امانت هغه خُلُق دی چې الله سبحانه و تعالی امر ورباندې کړی دی، نو دا واجب ده چې د دغه اخلاقي ارزښت د پر ځای کولو خيال وساتو. نو په همدغه سره اخلاقي ارزښت تحقق مومي، چې اخلاق يې بولي. اما د دغه صفتونو لاس ته راوړل چې د اعمالو له پایلو څخه لاس ته راځي لکه هغه پاک لمني چې د لمانځه په واسطه تر لاسه کېږي، يا هغه چې په

معاملاتو کې د وجاييو مراعات کول لکه په بيع کې صدق، په دې کې اخلاقي ارزښت نه تر لاسه کېږي، ځکه چې د عمل موخه دا نه وه، بلکې حاصل شوي صفات د اعمالو پايلې وې او د واجب امر رعايت و، چې د مومن لپاره هغه وخت خُلقي صفات دي چې د الله سبحانه و تعالی عبادت کوي او يا معاملات ترسره کوي. ځکه مومن په لومړي نيت سره له لمانځه څخه روحي ارزښت ترلاسه کړ او په دويم قصد سره چې معامله وه (په سوداگري کې يې) مادي ارزښت تر لاسه کړ، خو همدا مهال په اخلاقي صفاتو سره هم وستايل شو. شريعت هغه صفات بيان کړي چې نېک اخلاق او يا بد اخلاق بلل کېږي. نو ښو اخلاقو ته يې انسانان هڅولي او له بدو څخه يې منع کړي دي: صدق، امانت، ورين تندي، حياء، له مور او پلار سره نيکي، زړه سوي، له غمونو څخه ځان ايستل، څوک چې د ځان لپاره څه خوبوي خپل ورور ته يې هم خوښ کړي او دغو ټولو ته يې د الله سبحانه و تعالی د اوامرو د پيروي له مخې انسانان هڅولي دي او د دغو له اضدادو څخه لکه دروغ، خيانت، کينه، فجور او نورو څخه يې د الله سبحانه و تعالی له نهی سره سمه منع کړې ده.

اخلاق د همدغه شريعت يوه برخه ده او د الله سبحانه و تعالی له اوامرو او نواهيو څخه گڼل کېږي. د مسلمان په نفس کې يې له شتون پرته پر اسلام بشپړ عمل نه کېږي او د الله سبحانه و تعالی پر اوامرو عمل بشپړوي. بې له دې چې په ټولنه کې د اسلامي احساساتو له رامنځته کولو او د ډلې په غړو کې د اسلامي افکارو تحقق يوه اړتيا ده او په هېڅ صورت دا اخلاقو ته په دعوت سره نه تر لاسه کېږي. په دغه لاره سره تر لاسه کېدای شي، چې افکار او احساسات رامنځته شي، سره له دې چې په پيل کې غوښتنه د دې وي چې بايد کتنه په ټول اسلام سنبال وي. په کتنه کې افراد د ډلې د برخو په څېر وي، نه داسې چې مستقل افراد وي، ترڅو په ټولنه کې اسلام په بشپړه توگه ورسوي. نو دا مهال اسلامي افکار او احساسات رامنځته کېږي، انسانان په اخلاقو کې پوځ-پوځ شاملېږي يعنې لومړی په اسلام کې پوځ-پوځ داخلېږي او دا زمونږ دا خبره څرگندوي چې اخلاق د الله سبحانه و تعالی د اوامرو د پلي کولو لپاره اړينه لازمه ده او په دې ټينگار کېږي چې مسلمان بايد په نېکو اخلاقو سنبال وي.

اسلامي نظام

په تحقيق سره الله سبحانه وتعالى د قرآن شريف په ډېرو سورتونو کې د انسان هغه صفات چې ضرور بايد ورباندې متصف شي بيان کړي دي. نو ترلاسه کول يې واجب دي، دغه صفات عقايد، عبادات، معاملات او اخلاق دي. همدا راز دا حتمي ده چې څلور واړه صفات به سره يو ځای شتون مومي. الله سبحانه وتعالى په لقمان سورت کې فرمايي:

﴿وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ (۱۳) وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا وَعَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالَهُ فِي عَامَتَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ (۱۴) وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ (۱۵) يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَأَيْتَ إِنْ تَكَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ حَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي سَمَاوَاتٍ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ (۱۶) يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ (۱۷) وَلَا تَصْعَقْ حَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمَسَّ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ (۱۸) وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ (۱۹)﴾ (لقمان: ۱۳-۱۹)

ژباړه: ياد کړه هغه وخت چې لقمان خپل زوی ته نصيحت کاوه، نو هغه وويل: زويه له الله تعالى سره څوک مه شريکوه، حق دا دی چې شرک ډېر لوی ظلم دی. مور انسان ته د خپل مور و پلار د حق پېژندنې تاکيد کړی دی، مور يې د کمزورۍ د پاسه کمزورۍ په حال کې هغه را اخیستی، په خپله گېډه کې يې وساته او دوه کلونه يې په تي ورکولو ولگېدل. له همدې امله مور هغه ته نصيحت وکړ چې، زما شکر وکړه او د خپل مور او پلار شکر پر ځای کړه. همدا زما لوري ته ستا راگرځېدل دي. خو که هغوی پر تا فشار راولي چې له ما سره ته داسې څه شريک کړې چې تا ته د هغه معلومات نه وي، نو خبره يې هېڅکله مه منه. په دنيا کې له هغوی سره غوره چارچلند کوه، خو پيروي د هغه چا د لارې وکړه چې زموږ لوري ته يې رجوع کړې ده. بيا ستاسې ټولو راگرځېدل همدا زموږ لوري ته دي. په هغه وخت کې به زه تاسې ته در ونښيم چې تاسې څه عمل کاوه

(او لقمان ويلي وو چې) زويه! يو شی (نيکي يا بدې) که د سپېلني د دانې په اندازه هم وي او په کومه لويه ډبره يا په آسمانونو يا ځمکه کې پټ شوی وي، الله به هغه را وباسي. الله باريک بين او باخبره دی. زوی کيه! لمونځ قايم کړه، په نېکۍ امر وکړه، له بدۍ نه منع وکړه او هر مصيبت چې درباندي راشي، صبر ورباندي وکړه. دا هغه خبرې دي چې ډېر تاکيد يې شوی دی او له هغو خلکو سره په مخ اړولو خبرې مه کوه، پر ځمکه مغرور مه ځه، الله هېڅ يو په ځان مين او وياړ نېکاره کوونکی انسان نه خونبوي. په خپل تگ کې ميانه روي غوره کړه او خپل غږ لږ تپت کړه او له ټولو آوازونو څخه ډېر بد آواز د خرو وي.

په فرقان سورت کې فرمايي:

﴿وَعِبَادَ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا (٦٣) وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا (٦٤) وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا (٦٥) إِنَّهَا سَاعَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا (٦٦) وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا (٦٧) وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا (٦٨) يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا (٦٩) إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (٧٠) وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا (٧١) وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا (٧٢) وَالَّذِينَ إِذَا دُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعَعْمِيَانًا (٧٣) وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا فَرَةً أَعْيُنٌ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا (٧٤) أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا (٧٥) خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا (٧٦)﴾ (فرقان: ٦٣-٧٦)

ژباړه: د رحمان اصلي بنده گان هغه دي چې پر ځمکه وروځي او که جاهلان يې مخې ته راشي، نو وايي تاسې ته سلام. هغه کسان چې د خپل پروردگار پر وړاندي په سجدو

اسلامي نظام

او قيام شپې تېروي. هغه کسان چې دعاگانې کوي، چې اې زموږ پروردگاره موږ د دوزخ له عذابو وساته. د هغه عذاب خو راپسې کېدونکی دی. هغه خو ډېر ناکاره هستوگنځی او ځای دی. هغه کسان چې کله لگښت کوي، نو نه بې ځايه لگښت کوي او نه بخیلي؛ بلکې د هغوی لگښت د دغو دواړو سرحدونو په منځ کې په منځلاری ولاړ وي. هغه کسان چې له الله پرته کوم بل معبود نه بولي، هغه نفس په نا حقه نه وژني، چې الله تعالی حرام کړی وي او نه زنا کوي؛ خو هر څوک چې دغه کار وکړي، هغه به د خپلې گناه بدله ومومي. د قیامت په ورځ به هغه ته مکرر عذاب ورکړل شي او په هماغه کې به د تل لپاره دلیل پروت وي. مگر دا چې چا (له دغو گناهونو څخه وروسته) توبه ایستلې وي او ایمان یې راوړی وي او غوره عمل یې کړی وي؛ د دغسې خلکو بدی به الله په نېکوي بدلې کړي او الله ښه بښونکی او پوره مهربان دی. څوک چې د توبې په ایستلو نېک عملي غوره کوي، هغه نو د الله تعالی لور ته داسې راگرځي، لکه خرنګه چې د گرځېدلو حق دی. (د رحمن بنده گان هغه دي) چې د دروغو شاهدي نه وايي او که پر کوم بابېزه شي ورشي، نو د شریفو انسانانو په څېر ورڅخه تېرېږي. دوی ته که د خپل پروردگار د آیتونو په اورېدلو نصیحت کېږي، نو ځان پوند او کون نه ورباندې اچوي. هغه کسان چې دعاگانې کوي چې اې زموږ پروردگاره! موږ ته د خپلو مېرمنو او اولادونو څخه د سترگو یخني راکړه او موږ د پرهېزگارانو امامان کړه، دغه دي هغه کسان چې د خپل صبر مېوه به د دنګې مانی په بڼه کې ومومي. په آدبو او سلامونو سره به یې هرکلی کېږي. هغوی به د تل لپاره هلته اوسېږي. څومره ښه دی هغه استوگنځی او هغه ځای.

په الاسراء سورت کې الله سبحانه وتعالی فرمایلي دي:

﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۖ إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا (٢٣) وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا (٢٤) رَبِّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ ۗ إِنَّ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا (٢٥) وَأَتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ

السَّبِيلِ وَلَا تُبَدِّرْ تَبَدِيرًا (٢٦) إِنَّ الْمُبَدِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ
 كَفُورًا (٢٧) وَإِمَا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَّهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا (٢٨)
 وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا (٢٩) إِنَّ
 رَبَّكَ بِنَسِطِ الرُّزْقِ لَمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا (٣٠) وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ
 خَشِيَةَ إِمْلَاقٍ نَّحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا (٣١) وَلَا تَقْرَبُوا الزَّوْجَ
 إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا (٣٢) وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَن قَتَلَ
 مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا فَلَا يَسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا (٣٣) وَلَا تَقْرَبُوا
 مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا
 (٣٤) وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزَنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا (٣٥)
 وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا (٣٦)
 وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا (٣٧) كُلُّ ذَلِكَ
 كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا (٣٨) ﴿ (الاسراء: ٢٣ - ٣٨)

ژباړه: ستا رب پرېکړه کړې ده، چې تاسې له الله پرته د بل هېچا عبادت مه کوئ، له
 مور او پلار سره نښه چارچلند وکړئ. که له تا سره له هغو نه يو يا دواړه زړښت ته ورسېږي،
 نو هغوی ته اف قدرې هم مه وايه. مه هغو ته سخت ځواب ورکوه، بلکې له هغوی سره
 په درناوي خبرې کوه او په نرمۍ او رحم سره د هغوی پر وړاندې مات غاړې اوسه او دا
 دعا کوه چې (پروردگاره پر دوی رحم وکړه لکه څنگه چې دوی له زړه سوي او خواخوږي
 سره په ماشومتوب کې زه پاللی وم)، ستاسې رب نښه پوهېږي چې ستاسې په زړونو کې
 څه دي. که تاسې صالحان یاست، نو هغه د دغسې کسانو لپاره بښنه کوونکی دی،
 چې خپل نیمگړتیاوو ته په متوجه کېدو د بنده گۍ د سمې کړنلارې لوري ته را واوړي.
 د خپلوانو، مسکینانو او مسافرو حق پوره ورکړه او بې ځايه لگښت مه کوه، بې ځايه
 لگښت کوونکي د شيطان وروڼه دي او شيطان د خپل رب ناشکره دی. که ته له هغو
 (يعنې اړو خپلوانو، مسکينانو او مسافرو) نه څنگ وکړې، په دغه اساس چې تر اوسه د

اسلامي نظام

الله د هغه رحمت په لټه کې يې چې نه يې هيله من يې، نو هغو ته نرم ځواب ورکړه. نه خپل لاس تر غاړې تړه او مه يې بيخي داسې غزولې پرېږده چې پر او بې وسه پاتې شي. ستا رب چې چا ته غواړي روزي پراخوي او چاته يې چې خوښه شي، تنگوي يې. هغه د خپلو بنده گانو له حاله باخبر دی او هغوی ويني. خپل اولادونه د بېوزلۍ له وېرې مه وژنئ، مور به هم تاسې او هم هغوی ته روزي ورکړو. په حقيقت کې د هغو وژل ستره گناه ده. زنا ته مه نژدې کېږئ، هغه ډېر ناوړه کار دی او ډېره بده لاره ده. هغه نفس مه وژنئ، چې الله حرام کړی دی، مگر په حق سره او څوک چې مظلوم وژل شوی وي، د هغه وارث ته مور د غچ غوښتنې حق ورکړی دی. نو پکار ده چې د هغه په وژلو کې له حده تېرې ونه کړئ، له هغه سره به مرسته وشي. د يتيم مال ته مه نژدې کېږئ، خو په ډېره ښه طريقه تر هغه پورې چې هغه د خپلې ځوانۍ منگ ته ورسېږي. د ژمنې پابند اوسئ. دا يقيني ده چې د ژمنې په اړه به تاسې پوښتل کېږئ او که په پېمانه ورکړه کوئ نو پوره يې ډکه کړئ. که تله کوئ نو په سم ترازو يې وکړئ، دا ښه کړنلاره ده او د عاقبت له پلوه هم همدا ډېره غوره ده. هغه څه مه تعقيبوه چې تا ته د هغه علم نه وي. غوړونه، سترگې او زړه هر څه هر وومرو پوښتل کېږي. پر ځمکه مغرور مه ځه، ته نه ځمکه څيرولې شي، نه د غرونو هسکوالي ته رسېدلې شي، له دغو چارو نه د هر يو بد اړخ ستا پروردگار ته ناوړه دی.

نو په درې واړو سورتونو کې دغه آيتونه د بېلابېلو صفتونو څرگندوی دي، چې د مسلمان صورت ښيي او اسلامي شخصيت په ذات کې له نورو څخه بېلوي او په وضاحت سره څرگندېږي، چې د الله سبحانه و تعالی اوامر او نواهي دي، چې احکام يې په عقیده عباداتو، معاملاتو او ځينې يې هم په اخلاقو پورې اړه لري. خو دا ورڅخه په بشپړه توگه څرگندېږي چې دا يوازې په اخلاقو کې نه شي سره راټولېدلې، بلکې له عقيدې، عباداتو، معاملاتو او اخلاقو څخه جوړ شوي دي او دا هغه صفات دي چې اسلامي شخصيت ورڅخه جوړېږي. خو له اخلاقي پلوه نيمگړتياوې د پوره سپري او اسلامي شخصيت نيمگړتياوې دي. ځکه ترڅو هغه موخه ترلاسه شي چې خامخا به په روهي بنسټ ولاړه

وي او هغه اسلامي عقیده ده او په دې سره متصف کېدل پر همدغه عقیده ولاړ دي. نو له همدې امله يو مسلمان پر صدق په داسې شان سره نه متصف کېږي چې د صدق په ذات متصف شي، بلکې له دې امله ورباندې متصف کېږي چې الله سبحانه وتعالی ورته امر کړی دی او که کله د اخلاقي ارزښت د لاسته راوړلو مراعات کوي، نو ريښتيني وي. نو د اخلاقو په ذات سره انسان نه متصف کېږي، بلکې د الله سبحانه وتعالی د امر له مخې دا ارزښتونه ترلاسه کوي.

له همدې امله خامخا مسلمان ته پکار ده چې په داسې صفاتو ځان سنبال کړي او په خوشالی او غاړه اېښودلو سره چې د تقوا لامل کېږي هڅه وکړي او دا د عباداتو له پایلو څخه لاس ته راځي:

﴿...إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ...﴾ (العنکبوت: ۴۵)

ژباړه: په تحقیق سره لمونځ له فحشا او منکر څخه منع کوي.

دا هم واجب ده چې په معاملاتو کې هم د الله سبحانه وتعالی او امر ومني: (الدين المعاملة) "دين معامله دی." سره له دې چې ځانگړي او امر او نواهي دي، نو دا يې د مسلمان په نفس کې تثبيتوي او لازمه شيمه او توان وربښي. نو دا په انسان پورې اړه لري چې اخلاق د ژوند له نورو نظامونو سره يو ځای کړي، سره له دې چې مستقل او ځانگړي صفات دي او مسلمان په ښه شکل سره صالح جوړوي. پر اخلاقو متصف کېدل د الله سبحانه وتعالی او امر او نواهيو ته ځواب ويل دي، ځکه دغه اخلاق په ژوند کې گټه او زيان رسوي. دا هغه څه دي چې په ښه اخلاقو تل ثابت وي او هغه مسلمان د اسلام د پلي کولو لپاره په هڅو سره ثابت کړي دي. دا هسې نه راچاپېر کېږي لکه منفعت چې له انسان څخه چاپېر کېږي، ځکه له اخلاقو څخه موخه منفعت نه دی، بلکې دا واجبه ده چې منفعت پکې نه وي، ځکه موخه مو مادي، انساني او روحي ارزښتونه نه، بلکې يوازې اخلاقي ارزښتونه دي. هېڅ جواز نه لري چې دا ډول ارزښتونه دې پکې ورگډ شي چې پر هغو په عمل کولو او يا اتصاف کې ستونزې رامنځته کړي. کومه پاملرنه چې دلته اړينه ده

اسلامي نظام

هغه دا ده چې مادي ارزښتونه به له اخلاقي ارزښتونو څخه لرې ساتل کېږي او دا هم اړینه ده چې د گټو له مخې د دغې ارزښتونو عملي کول د اخلاقو لپاره لوی گواښ او خطر دی. پایله: اخلاق د ټولني له بنسټونو څخه نه دي، بلکې د فرد ارزښتونه دي. له دې امله ټولنه په اخلاقو سره نه اصلاح کېږي، بلکې په اسلامي افکارو، احساساتو او اسلامي نظامونو په پلي کېدو سره اصلاح کېږي. سره له دې چې اخلاق فردي ارزښتونه دي، خو یوازې اخلاق هم نه دي، بلکې یوازې اخلاق نه شي کولای ترڅو عقاید، عبادات او معاملات ورسره مله نه شي. نو له همدې امله دا هېڅ اعتبار نه لري چې د یو چا اخلاق ښه وي، خو عقیده یې غیر اسلامي وي، دا پر دې مهال هم کافر دی او له کفر وروسته بله گناه نشته. همدا راز که د چا اخلاق ښک وي، خو عبادات نه کوي او یا یې معاملات د شریعت له مخې نه وي، کوم ارزښت نه لري. نو د یوه فرد په جوړښت کې عقیده، عبادات، معاملات او اخلاق ټول ونډه لري. شرعا دا روا نه ده چې یو څوک یوازې اخلاقو ته پام وکړي، خو پاتې نور صفات پرېږدي. دا روانه ده چې په عقیده کې یې ډاډ نه وي ترلاسه کړی، په نورو برخو کې هڅه وکړي. په اخلاقو کې اساسي امر دا دی چې بنسټ به یې پر اسلامي عقیده ولاړ وي او له دې امله مومن پر اخلاقو متصف کېږي، چې د الله سبحانه و تعالی اوامر او نواهي دي.

پای

امت کتاب

www.ummatproduction.com

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**